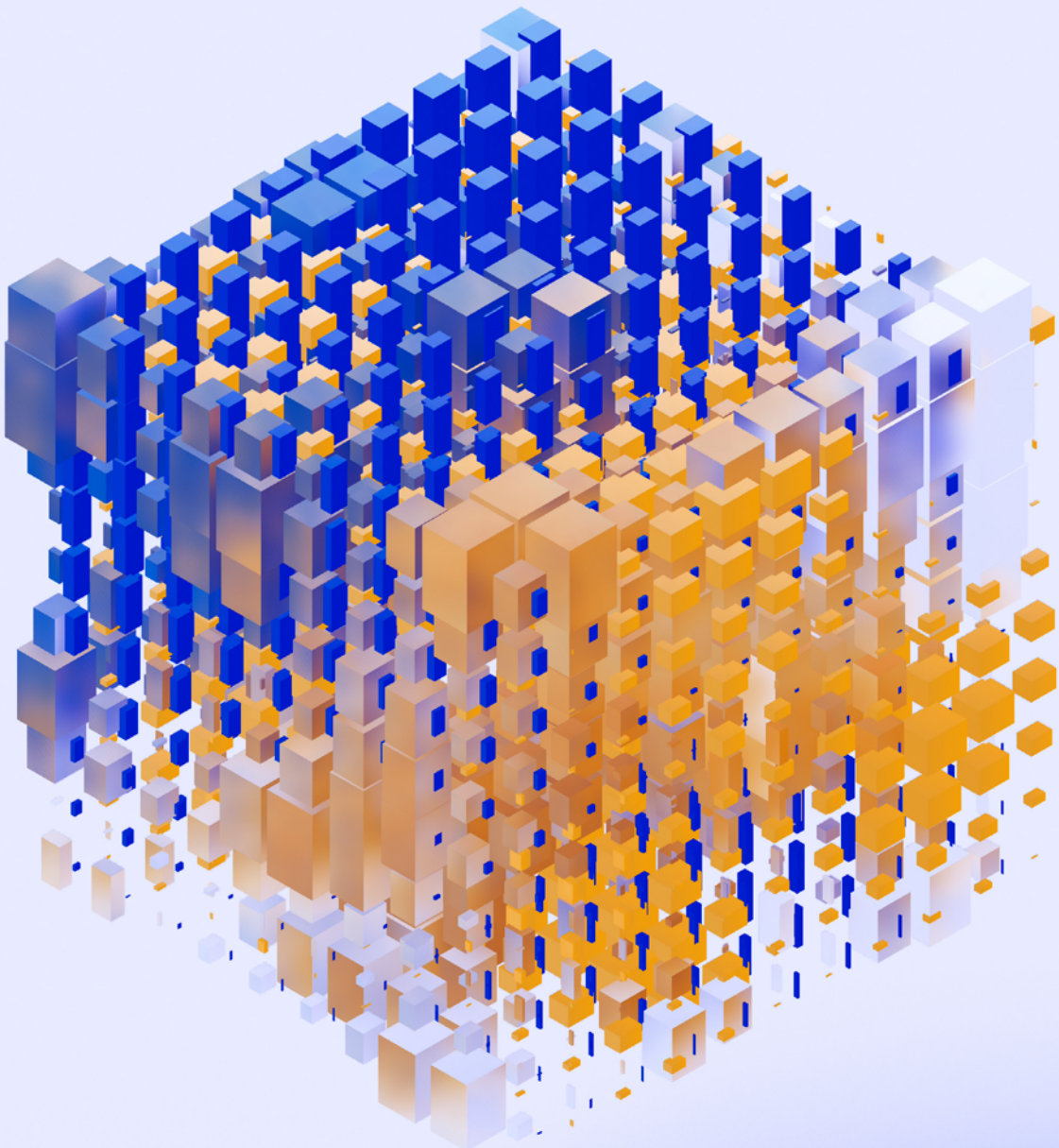
بانک خاورمیانه
Middle East Bank

گزارش عملکرد
اقتصاد ایران
در سال ۱۴۰۴

این صفحه بنابه ضرورت صفحه‌آرایی سفید گذاشته شده است

بانک خاورمیانه
Middle East Bank

گزارش عملکرد
اقتصاد ایران
در سال ۱۴۰۴

یادآوری:

آمار و اطلاعات استفاده شده در این گزارش بر مبنای داده‌هایی است که در زمان انتشار آن (تیر ماه ۱۴۰۵) از منابع معتبری که در متن یا زیرنویس‌ها ذکر شده‌اند، قابل دسترسی بوده است. آمار، اطلاعات و تحلیل‌های ارائه‌شده در این گزارش صرفاً جنبه اطلاع‌رسانی داشته و هیچ مسئولیت یا تعهدی را از سوی بانک خاورمیانه و سازمان‌ها و افراد وابسته به آن ایجاد نمی‌کند.

گزارش عملکرد اقتصاد ایران در سال ۱۴۰۴
تهیه شده در مرکز تحقیقات اقتصادی بانک خاورمیانه

کارشناسان: حسین سلطان‌آبادی، آرین آقابیگی، یاسر پاکدامن، باقر قائدی، مهران محمودی
طراح گرافیک: حنانه نیازمند

خلاصه مدیریتی

بخش واقعی اقتصاد ایران که پیش از سال ۱۴۰۴ نیز با فشارهای ساختاری، ناترازی انرژی و نااطمینانی‌های فزاینده دست به گریبان بود، با وقوع جنگ و درگیری‌های نظامی ویرانگر با آمریکا و اسراییل در این سال، بیش از پیش تحت فشار قرار گرفت. سقوط ۱۱/۹ درصدی سرمایه‌گذاری (انقباض‌های به ترتیب ۱۲/۳ درصدی و ۱۲/۲ درصدی تشکیل سرمایه به شکل‌های ساختمان و ماشین‌آلات)، رشد ناچیز ۰/۲ درصدی مصرف خصوصی به عنوان نمادی از محدودیت قدرت خرید و رکود فراگیر و مستمر بخش‌های تولید کالا (رشد منفی ۳/۲ درصدی گروه صنایع و معادن و رشد منفی ۴/۲ درصدی گروه کشاورزی) از شرایط وخیم اقتصادی در سال ۱۴۰۴ حکایت دارند. گروه خدمات در نه ماهه نخست این سال توانست با ثبت رشدهای مثبت تا حدی از تعمیق بحران جلوگیری کند، اما وقوع جنگ در ماه‌های پایانی این بخش را نیز دچار رکود کرد.

بخش نفت ایران در سال ۱۴۰۴ سالی پرنوسان را پشت سر گذاشت. به لطف خریدهای گسترده پالایشگاه‌های چینی در پاییز آن سال، صادرات توانست رکوردهای مقطعی را ثبت کند و میانگین سالانه صادرات به ۱/۷ میلیون بشکه در روز برسد، اگرچه ساختار تولید و فروش به شدت آسیب‌پذیر بود. وابستگی مطلق به بازار چین (به عنوان خریدار بلامنازع) و فرسودگی تکنولوژیک که به افت میانگین تولید نفت به ۳/۲ میلیون بشکه در روز در سال ۱۴۰۴ منجر شدند، از چالش‌های بنیادین این بخش بودند. با آغاز حمله مجدد نظامی آمریکا و اسراییل علیه ایران در اسفندماه ۱۴۰۴، این شکنندگی به اوج رسید. افزایش شدید ریسک‌های کشتیرانی و اجرای پروتکل‌های پدافندی در میادین نفتی، افت صادرات نفتی به ۱/۲ میلیون بشکه در روز در ماه مارس ۲۰۲۶ را رقم زدند. ترس بازار جهانی از مسدود شدن تنگه هرمز، قیمت نفت ایران را در اسفندماه با ۶۶/۰ درصد رشد به ۱۲۴/۱ دلار رساند، اگرچه هزینه‌های گزاف بیمه و لجستیک جنگی عملاً این درآمدها را مستهلک کرده و چشم‌انداز مبهمی را برای تأمین مالی کشور در سال ۱۴۰۵ ترسیم کرده‌اند.

بخش مسکن و ساختمان در سال ۱۴۰۴ تحت تأثیر نااطمینانی‌های شدید اقتصادی، تورم فزاینده هزینه‌های ساخت و افت ملموس قدرت خرید، در وضعیت رکود تورمی عمیقی قرار گرفت. کاهش مستمر سهم ساختمان از کیک اقتصاد ملی و سقوط تعداد پروانه‌های ساختمانی صادرشده به ویژه در پایتخت، نشان‌دهنده افت جریان عرضه و بی‌میلی سرمایه‌گذاران به آغاز پروژه‌های جدید بود. سرمایه‌گذاری اسمی اگرچه با رشدهای اندکی همراه بود، اما جاماندگی شدید آن از تورم نهاده‌های تولید و خدمات، به معنای خروج واقعی سرمایه از این بخش محسوب می‌شد. وقوع جنگ اسراییل و آمریکا با ایران در ماه‌های پایانی سال، این رکود را وارد فاز جدیدی کرد - تمایل سرمایه‌گذاران به خروج از بازار املاک و حرکت به سمت دارایی‌های نقدشونده، افت قیمت‌های پیشنهادی در اسفندماه را رقم زد، اگرچه این وضعیت در ابتدای سال ۱۴۰۵ معکوس شد. با این حال در بازار اجاره به دلیل ماهیت چسبنده قراردادهای یک‌ساله، تورم روی رقم ۳۴/۲ درصد در پایان سال ۱۴۰۴ تثبیت شد که معادل ۱۶/۴ واحد درصد کمتر از تورم عمومی بود.

نرخ بیکاری در سال ۱۴۰۴ نسبت به سال ۱۴۰۳ با کاهش ۰/۱ واحد درصدی مواجه شد و به ۷/۵ درصد رسید. به موازات، نرخ مشارکت با کاهش ۰/۴ واحد درصدی در همین مدت به ۴۰/۶ درصد تنزل یافت. همچنین نسبت اشتغال (نسبت تعداد افراد شاغل به کل جمعیت در سن کار) در این دوره با کاهش ۰/۴ واحد درصدی نسبت به سال ۱۴۰۳، به ۳۷/۵ درصد تقلیل یافت. بر این اساس، بررسی همزمان نرخ مشارکت اقتصادی و نسبت اشتغال در سال ۱۴۰۴ حکایت از آن دارد که آثار جنگ و افزایش نااطمینانی‌های اقتصادی بیش از آن که در افزایش محسوس نرخ بیکاری منعکس شده باشد، در کاهش حضور نیروی کار در بازار و افت ظرفیت اشتغال اقتصاد نمایان شده است.

بودجه عمومی دولت (شامل منابع عمومی و درآمدهای اختصاصی) در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ معادل ۵۳,۸۴۵ هزار میلیارد ریال تصویب شد که از رشد ۸۹/۸ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ حکایت داشت. همچنین بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت با رشد ۷۰/۴ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ معادل ۶۳,۷۷۴ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شد. به این ترتیب بودجه کل کشور در سال ۱۴۰۴ به ۱۱۲,۷۹۵ هزار میلیارد ریال بالغ شد که از رشد ۷۴/۶ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ حکایت داشت. برآورد می‌شود که در سال ۱۴۰۴، معادل ۴۰,۰۷۳ هزار میلیارد ریال منابع عمومی و ۴۳,۶۲۶ هزار میلیارد ریال مصارف عمومی تحقق یافته باشد. بر این اساس، نسبت برآورد عملکرد منابع عمومی به رقم مصوب قانون بودجه در سال ۱۴۰۴ معادل ۸۰/۹ درصد بوده و در مقابل، این نسبت برای مصارف عمومی به ۸۸/۰ درصد بالغ شده است. اختلاف حدود ۷/۱ واحد درصدی برآورد منابع و مصارف عمومی در این مدت منجر به بروز کسری تراز شکلی به مبلغ ۳,۵۵۳ هزار میلیارد ریال شده که احتمالاً با استفاده از تنخواه بانک مرکزی تأمین شده باشد. در سال ۱۴۰۴، درآمدهای عمومی (درآمدهای مالیاتی و گمرکی و سایر درآمدهای جاری دولت) حدود ۲۲,۰۴۰ هزار میلیارد ریال برآورد شده که نشان‌دهنده تحقق ۹۰/۱ درصدی نسبت به مصوب قانون بودجه این سال است. با توجه به برآورد هزینه‌های جاری حدود ۳۳,۰۰۰ هزار میلیارد ریالی دولت در همین مدت (تحقق ۹۸/۳ درصدی نسبت به مصوب قانون بودجه ۱۴۰۴)، کسری تراز عملیاتی در این سال معادل ۱۰,۹۵۹/۹ هزار میلیارد ریال برآورد شده است. در عین حال، عملکرد

واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای در سال ۱۴۰۴ حدود ۳,۳۰۰ هزار میلیارد ریال برآورد شده تا تحقق ۳۵/۵ درصدی را نسبت به قانون بودجه این سال داشته باشد. این در حالی است که عملکرد تملک دارایی‌های سرمایه‌ای (اعتبارات عمرانی) حدود ۶,۴۲۴ هزار میلیارد ریال برای کل سال ۱۴۰۴ برآورد شده که تحقق ۱۰۷ درصدی این ردیف هزینه‌ای را نسبت به رقم مصوب نشان می‌دهد. بر این اساس برآورد می‌شود که تراز سرمایه‌ای (خالص واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای) کسری ۳,۱۲۶ هزار میلیارد ریالی را در سال ۱۴۰۴ تجربه کرده باشد. عملکرد واگذاری دارایی‌های مالی در سال ۱۴۰۴ معادل ۱۴,۷۳۳ هزار میلیارد ریال برآورد شده که تحقق ۹۳/۲ درصدی را نسبت به قانون بودجه این سال نشان می‌دهد. در مقابل، کل تملک دارایی‌های مالی در سال ۱۴۰۴ حدود ۴,۲۰۰ هزار میلیارد ریال و معادل ۴۲/۰ درصد رقم مصوب برآورد شده که حدود ۶۸/۰ درصد از آن مربوط به بازپرداخت اصل اوراق بدهی دولتی سررسیدشده است. بدین ترتیب خالص واگذاری دارایی‌های مالی در سال ۱۴۰۴ معادل ۱۰,۵۳۳ هزار میلیارد ریال برآورد شده که معادل ۲۶/۳ درصد از عملکرد منابع عمومی بودجه در سال ۱۴۰۴ است.

در راستای انتشار اوراق نقدی بدهی دولت برای تأمین مالی بودجه عمومی، در سال ۱۴۰۴ بانک مرکزی با همکاری وزارت امور اقتصادی و دارایی از اواخر خرداد ماه شروع به برگزاری حراج‌های هفتگی اوراق بدهی دولتی در بازار بین بانکی (بازار پول) و بازار سرمایه کرد که در این فرآیند تا پایان سال ۱۴۰۴ در ۳۹ مرحله حراج، ۷,۶۵۰ هزار میلیارد ریال اوراق مرابحه بدهی دولتی با نماد «اراد» منتشر شد که عرضه آن در این ۳۹ مرحله به طور تجمعی به حدود ۱۳,۱۵۶ هزار میلیارد ریال رسید. این عرضه با خرید ۱,۹۴۴ هزار میلیارد ریالی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی مواجه شد. علاوه بر این، ۵,۱۲۳ هزار میلیارد ریال از اوراق بدهی دولتی موضوع حراج، در بازار سرمایه (سامانه مظنه‌گیری سازمان بورس و اوراق بهادار) به فروش رسید. به این ترتیب، کل اوراق بدهی دولتی معامله‌شده در فرآیند حراج در سال ۱۴۰۴ معادل ۷,۰۶۶ هزار میلیارد ریال بود که نسبت به سال ۱۴۰۳ از رشد ۵۷/۰ درصدی حکایت دارد. به عبارت دیگر، از کل مبلغ انتشار اوراق بدهی دولتی در این مدت (۷,۶۵۰ هزار میلیارد ریال)، حدود ۷/۶ درصد آن معادل ۵۸۵ هزار میلیارد ریال، بابت بهره از قیمت و ارزش اسمی اوراق فروش‌رفته کسر شده و تأمین مالی دولت از این محل حدود ۷,۰۶۶ هزار میلیارد ریال بوده است. از طرف دیگر، بر اساس گزارش مرکز مدیریت بدهی‌های عمومی و روابط مالی دولت، میزان خرید اوراق بدهی دولتی توسط بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی در سال ۱۴۰۴ برابر با ۴,۲۲۵ هزار میلیارد ریال عنوان شده است که کاملاً متفاوت با ارقام درج‌شده در گزارش‌های بانک مرکزی است. مقایسه ارقام این دو نهاد گویای آن است که بانک‌ها حدود ۲,۲۸۲ هزار میلیارد ریال اوراق بدهی دولتی را به جای خرید مستقیم از کارگزاری بانک مرکزی در بازار پول، به صورت غیرمستقیم از بازار سرمایه خریداری کرده‌اند تا سهم بانک‌ها از خرید اوراق بدهی منتشرشده در سال ۱۴۰۴ به ۵۹/۸ درصد برسد.

عملکرد تراز پرداخت‌های اقتصاد ایران در سال ۱۴۰۴، تصویرگر انقباضی دفاعی در تجارت خارجی همزمان با تشدید بحران خروج سرمایه است. به موازات افت ۱۲/۱ درصدی صادرات نفتی در نه ماهه نخست این سال نسبت به مدت مشابه سال ۱۴۰۳، کاهشی ۸/۲ درصدی در واردات کالا در همین مدت به وقوع پیوست تا تراز مثبت حساب کالا حفظ شود، اگرچه این کاهش واردات می‌تواند به منزله دسترسی محدودتر بخش حقیقی به نهاده‌های وارداتی بوده و پتانسیل تولید را مستهلک سازد. با این حال افت واردات نتوانست کسری قابل توجه ۱۹/۲ میلیارد دلاری حساب سرمایه را جبران کند. در مجموع موازنه کل به لطف تسویه‌های غیررسمی ارزی (ثبت ۵/۴ میلیارد دلار در اشتباهات آماری) منفی نشد و در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۴ معادل ۱۱۴ میلیون دلار به ذخایر ارزی کشور افزوده شد. شایان توجه است که این ارقام شکننده صرفاً مربوط به پیش از شوک جنگ در فصل زمستان بوده و طبیعتاً محدودیت در شریان‌های تجاری و تشدید خروج سرمایه می‌توانند وضعیت به مراتب بدتری را برای موازنه کل در پایان سال رقم زده باشند.

بازار ارز ایران در طول سال ۱۴۰۴ روزهای بسیار پرتلاطمی را تجربه کرد، به گونه‌ای که قیمت هر دلار آمریکا که آن سال را با حدود ۹۷۰ هزار ریال آغاز کرده بود، با افزایشی در حدود ۶۵ درصد، سال ۱۴۰۴ را با حدود یک میلیون و ۶۰۰ هزار ریال به پایان رساند. تحولات بازار ارز ایران در طول سال ۱۴۰۴ به طور قابل توجهی متأثر از رویدادهای سیاسی شامل دور اول مذاکرات هسته‌ای با میانجیگری عمان در هفته پایانی فروردین‌ماه، جنگ ۱۲ روزه در پایان خردادماه و ابتدای تیرماه، فعال‌سازی مکانیزم ماشه در اوایل مهرماه، دور دوم مذاکرات هسته‌ای در بهمن‌ماه و در نهایت آغاز جنگ دوم آمریکا و اسراییل علیه ایران در ۹ اسفند ۱۴۰۴ بود. علاوه بر قیمت دلار آمریکا در برابر ریال ایران در بازار آزاد، قیمت این ارز در مرکز مبادله ارز و طلای ایران (بازار ثانویه) در نیمه دوم سال ۱۴۰۴ دستخوش تحولات گوناگونی بود. جایگزینی بازار ارز تجاری با تالارهای اول و دوم در بازار ثانویه در واکنش به افزایش شکاف بین نرخ رسمی و بازار آزاد دلار آمریکا در برابر ریال ایران و در نهایت اعلام یکسان‌سازی نرخ ارز در اوایل زمستان آن سال از جمله مهمترین اقدامات سیاست‌گذار ارزی بودند. البته همان گونه که انتظار می‌رفت، سیاست یکسان‌سازی نرخ ارز در نهایت مانند ادوار گذشته شکست خورد و شکاف بین نرخ‌های آزاد و رسمی به قوت خود باقی ماند.

بر اساس گزارش بانک مرکزی، در پایان سال ۱۴۰۴ حجم نقدینگی با ۵۳/۳ درصد رشد نسبت به پایان سال ۱۴۰۳ به رقم ۱۵۵,۸۱۲/۲ هزار میلیارد ریال بالغ شده است. گزارش سیاست‌گذار پولی از تحولات نقدینگی حاکی از این است که شرایط خاص اقتصاد کشور و لزوم کمک به تأمین مالی دولت و کسب‌وکارها از جمله دلایل اصلی افزایش سرعت رشد نقدینگی در سال ۱۴۰۴ بوده است. از سوی دیگر، پایه پولی در پایان سال ۱۴۰۴ به ۲۱,۹۵۹/۳ هزار میلیارد ریال رسید که رشد ۶۱/۵ درصدی این متغیر را نسبت به پایان سال ۱۴۰۳ نشان می‌دهد. بررسی تحولات نقدینگی نشان می‌دهد که این متغیر پولی در طول سال ۱۴۰۴ به طور میانگین ۳/۶ درصد در ماه رشد داشته است. نااطمینانی‌های موجود در اقتصاد کشور که عمدتاً از فضای پرتنش سیاسی در سال ۱۴۰۴ نشأت می‌گرفتند، در نهایت بانک مرکزی را بر آن داشتند تا با هدف حمایت از اقتصاد کشور دست بانک‌ها را برای اعطای تسهیلات بازتر از قبل بگذارد و بر این اساس، همان طور که انتظار می‌رفت در زمستان هم بر آهنگ رشد نقدینگی افزوده شد. همچنین با توجه به جنگ دوباره آمریکا و اسراییل علیه ایران و طولانی‌تر شدن آن نسبت به جنگ ۱۲ روزه و وارد آمدن خسارات بیشتر به زیرساخت‌های کشور،

نرخ‌های رشد به مراتب بیشتر نقدینگی در سال ۱۴۰۵ دور از انتظار نیستند. بررسی سهم اجزای نقدینگی نشان می‌دهد که پول (اسکناس و مسکوک و سپرده‌های دیداری)، سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز و سپرده‌های کوتاه‌مدت در مجموع ۶۰/۲ درصد از کل نقدینگی را در پایان سال ۱۴۰۴ تشکیل داده‌اند که از سیالیت بالا و تورم‌زایی قابل توجه نقدینگی حکایت دارد.

بر اساس داده‌های بانک مرکزی ایران، نرخ تورم سالانه مصرف‌کننده سال ۱۴۰۴ را با ۳۶/۴ درصد آغاز کرد و در یک روند افزایشی مستمر با ۴۸/۳ درصد به پایان رساند. نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه مصرف‌کننده نیز که در طول سال ۱۴۰۳ زیر ۴۰ درصد بود، سال ۱۴۰۴ را با ۴۱/۴ درصد آغاز و با نرخ معنی‌دار ۶۲/۱ درصد به پایان رساند. بر اساس داده‌های این نهاد پولی، بالاترین نرخ تورم ماهانه مصرف‌کننده در سال ۱۴۰۴ معادل ۸/۵ درصد ثبت شد که مربوط به بهمن آن سال است. از سوی دیگر، گزارش مرکز آمار ایران نشان می‌دهد که نرخ تورم سالانه مصرف‌کننده از ۳۳/۲ درصد در فروردین ۱۴۰۴ با روندی افزایشی به ۵۰/۶ درصد در اسفند آن سال رسید. به موازات، نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه مصرف‌کننده بر مبنای مرکز آمار ایران، در اولین ماه ۱۴۰۴ رقم ۳۸/۸ درصد و در آخرین ماه همان سال رقم قابل توجه ۷۱/۸ درصد را ثبت کرد. افزایش نرخ‌های تورم مصرف‌کننده در سال ۱۴۰۴ را می‌توان به عوامل متعددی از جمله سیاست سهل‌گیرانه‌تر بانک مرکزی نسبت به بانک‌ها در خلق اعتبار پس از پایان جنگ ۱۲ روزه، اثر یکسان‌سازی نرخ ارز از نیمه دوم دی ۱۴۰۴ و در پی آن حذف تخصیص ارز با نرخ ترجیحی برای واردات کالاهای اساسی و همچنین به تحولات متغیرهای پولی به ویژه افزایش سیالیت نقدینگی و بروز مشکلات در نظام بانکی در پی وقوع جنگ آمریکا و اسراییل علیه ایران در اسفند ۱۴۰۴ نسبت داد. تحولات رشد ماهانه نقدینگی به عنوان یکی از مهمترین متغیرهای پولی نشان می‌دهد که از ابتدای سال ۱۴۰۳ به این سو، این متغیر روندی افزایشی را تجربه کرده است. به بیان دقیق‌تر، شرایط خاص اقتصادی کشور و همچنین نااطمینانی‌های ناشی از تنش‌های میان ایران و غرب، سیاست‌گذار پولی را بر آن داشته تا برای حمایت از تولید داخلی، دست نظام بانکی را برای خلق اعتبار باز بگذارد.

شاخص‌های کل بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران در پایان سال ۱۴۰۴ نسبت به پایان سال قبل از آن به ترتیب ۳۷/۰ درصد و ۱۶/۸ درصد رشد داشتند. با این حال، مقایسه این ارقام با بازدهی اغلب بازارهای موازی و نرخ تورم مصرف‌کننده از عملکرد ضعیف بازار سرمایه از منظر بازده واقعی در این سال حکایت دارد. ارزش کل بازار سرمایه ایران (شامل بورس اوراق بهادار تهران، فرابورس ایران و بورس کالای ایران) در پایان سال ۱۴۰۴ به ۱۶۰,۸۶۴ هزار میلیارد ریال رسید که حدود ۳۳/۴ درصد نسبت به پایان سال ۱۴۰۳ افزایش نشان می‌دهد. بیشترین رشد ارزش بازار در این سال، مربوط به بازار صندوق‌های قابل معامله با ۱۲۲/۱ درصد و کمترین رشد مربوط به بازار سهام با ۲۶/۸ درصد بود. ارزش کل معاملات بازار سرمایه ایران (شامل بازار صندوق‌های قابل معامله بورس کالای ایران) در سال ۱۴۰۴ به ۵۵۶,۶۸۹ هزار میلیارد ریال رسید که حدود دو برابر رقم متناظر در سال ۱۴۰۳ است. بیشترین رشد ارزش معاملات در سال ۱۴۰۴ نسبت به سال ۱۴۰۳، مربوط به صندوق‌های قابل معامله با ۱۳۶/۴ درصد و کمترین رشد مربوط به بازار سهام با ۶۱/۲ درصد بود. از مجموع ۱۵,۳۷۱ هزار میلیارد ریال تأمین مالی صورت گرفته در بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران در سال ۱۴۰۴، حدود ۸,۳۱۰ هزار میلیارد ریال معادل ۵۴/۱ درصد مربوط به تأمین مالی دولت از طریق انتشار اوراق بدهی بود. بنابراین می‌توان عنوان کرد که در سال ۱۴۰۴ سهم تأمین مالی بازار سرمایه از تأمین مالی کل اقتصاد با احتساب اوراق دولتی حدود ۱۶/۲ درصد و بدون احتساب اوراق دولتی تنها ۸/۲ درصد بوده است.

چند مؤسسه بین‌المللی به صورت سالانه به ارزیابی درجه آزادی اقتصادی در کشورها می‌پردازند که مؤسسه فریزر با معرفی شاخصی در نشریه آزادی اقتصادی جهان و مؤسسه هریتج با ارایه شاخصی به نام شاخص آزادی اقتصادی از مهمترین آنها به شمار می‌روند. ارزیابی مؤسسه فریزر از درجه آزادی اقتصادی کشورها بر اساس پنج مؤلفه «اندازه دولت»، «سیستم‌های قانونی و حقوق مالکیت»، «ثبات پولی»، «آزادی تجارت بین‌المللی» و «نظارت (مربوط به بازار اعتبارات، بازار کار و کسب‌وکار)» صورت می‌گیرد. آخرین گزارش این مؤسسه که در سال ۲۰۲۵ منتشر شده، حاوی نتایج ارزیابی آزادی اقتصادی ۱۶۵ کشور جهان در سال ۲۰۲۳ است که در آن ایران با کسب رتبه ۱۶۱ و امتیاز کلی ۴/۳۷ از ۱۰، نسبت به سال قبل از آن سه پله تنزل داشته و در گروه پنج کشور آخر از نظر آزادی اقتصادی بوده است. شاخص آزادی اقتصادی مؤسسه هریتج بر حسب ۱۲ مؤلفه «حقوق مالکیت»، «اثربخشی قضاوت در دادگاه»، «یکپارچگی دولت»، «فشار مالیاتی»، «هزینه‌کرد دولت»، «سلامت بودجه‌ای»، «آزادی کسب‌وکار»، «آزادی نیروی کار»، «آزادی سیاست‌گذاری پولی»، «آزادی تجارت»، «آزادی سرمایه‌گذاری» و «آزادی مالی» مورد محاسبه قرار می‌گیرد. بر اساس گزارش سال ۲۰۲۶ این مؤسسه، جایگاه ایران در بین ۱۷۶ کشور مورد مطالعه تغییر نکرده و همچنان مانند سه گزارش قبلی در رتبه ۱۶۹ قرار دارد و تنها امتیاز کلی آن با ۰/۷ واحد کاهش نسبت به گزارش سال قبل به ۴۱/۸ رسیده است. آخرین گزارش فصلی منتشرشده از سوی اتاق بازرگانی در زمینه پایش محیط کسب‌وکار ایران مربوط به زمستان ۱۴۰۴ است. بر اساس نتایج این گزارش، شاخص ملی محیط کسب‌وکار در زمستان ۱۴۰۴ به عدد ۶/۲۰ واحد رسیده است که در مقایسه با شاخص ۶/۰۱ واحدی در زمستان سال ۱۴۰۳ و ۶/۱۳ واحدی در پاییز ۱۴۰۴ از بدتر شدن محیط کسب‌وکار حکایت دارد. لازم به ذکر است که این شاخص عددی بین ۰ و ۱۰ است که عدد ۱۰ بدترین وضعیت ممکن را نشان می‌دهد.

فهرست

۱. بخش واقعی ۷

۱-۱. گروه کشاورزی ۹

۱-۲. گروه صنایع و معادن ۱۰

۱-۳. گروه خدمات ۱۸

۲. بازار نیروی کار ۲۰

۳. وضعیت مالی و بودجه دولت ۲۲

۳-۱. کلیات لایحه و قانون بودجه ۱۴۰۴ ۲۲

۳-۲. عملکرد مالی دولت ۲۷

۳-۳. خصوصی‌سازی ۳۲

۳-۴. طرح هدفمندی یارانه‌ها ۳۴

۴. تراز پرداخت‌های خارجی ۳۶

۵. بازار ارز ۴۰

۶. متغیرهای پولی و اعتباری ۴۲

۷. قیمت‌ها و تورم ۴۶

۸. بازار سرمایه ۴۹

۸-۱. بازدهی ۴۹

۸-۲. ارزش بازار ۵۱

۸-۳. ارزش معاملات ۵۲

۸-۴. تأمین مالی ۵۳

۹. محیط کسب‌وکار ۵۴

۹-۱. بررسی محیط کسب‌وکار کشور از نظر آزادی اقتصادی و فساد ۵۴

۹-۲. نتایج پایش محیط کسب‌وکار از سوی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران ۵۶

۱۰. نکات کلیدی ۵۹

۱. بخش واقعی

اقتصاد ایران در سال ۱۴۰۴ علاوه بر تداوم مشکلات ساختاری مزمن همچون کسری بودجه، نوسان مستمر بازار ارز و تشدید ناترازی انرژی، با فضایی از نااطمینانی‌های شدید دست و پنجه نرم کرد که مهمترین آن وقوع دو جنگ در طول این سال بود. بر اساس داده‌های سالانه حساب‌های ملی بانک مرکزی، تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه (به قیمت‌های ثابت سال ۱۴۰۰) در کل سال ۱۴۰۴ رشد منفی ۰/۷ درصدی را ثبت کرد که نشان‌دهنده ورود کشور به فاز رکودی است. این رقم در مقایسه با رشدهای ۵/۰ درصدی در سال ۱۴۰۲ و ۳/۱ درصدی در سال ۱۴۰۳، افتی بسیار معنادار و هشداری جدی را به تصویر می‌کشد. بررسی روند فصلی حاکی از آن است که اقتصاد پس از تجربه انقباض ۲/۴ درصدی در بهار و بازیابی با رشدهای ۰/۳ درصدی و ۲/۵ درصدی در فصول تابستان و پاییز، در فصل زمستان با یک سقوط آزاد مواجه شد. در واقع، اثرات ویرانگر جنگ دوم آمریکا و اسراییل علیه ایران در فصل پایانی سال، شوک عظیمی به بخش حقیقی وارد کرد و به تنهایی رشد منفی ۳/۶ درصدی را در زمستان رقم زد - انقباضی که رشد مثبت فصول میانی را کاملاً خنثی کرد و تصویر نهایی اقتصاد در کل سال ۱۴۰۴ را در وضعیت رکودی قرار داد.

در بررسی اجزای تولید ناخالص داخلی، ترکیب رشد نشان‌دهنده آسیب‌پذیری شدید بخش‌های مولد کالا در برابر شوک‌های ترکیبی (اقتصادی و امنیتی) است. گروه کشاورزی در تمامی فصول سال ۱۴۰۴ رشدهای منفی (بهار منفی ۴/۱ درصد، تابستان منفی ۴/۳ درصد، پاییز منفی ۳/۹ درصد و زمستان منفی ۳/۸ درصد) را به ثبت رساند که در نهایت منجر به رشد منفی ۴/۲ درصدی در کل سال شد تا سهمی کاهنده معادل منفی ۰/۴ واحد درصد از رشد اقتصادی داشته باشد. گروه صنایع و معادن نیز وضعیتی بحرانی را تجربه کرد. این بخش که در فصول ابتدایی سال تحت فشار سنگین ناترازی انرژی و قطعی‌های مکرر برق بود (ثبت رشد منفی ۷/۰ درصدی در بهار)، در زمستان مستقیماً آماج اختلالات و توقف تولید ناشی از شرایط جنگی قرار گرفت و با سقوط منفی ۶/۷ درصدی مواجه شد. برآیند این شوک‌ها سبب شد تا گروه صنایع و معادن در مجموع سال ۱۴۰۴ رشد منفی ۳/۲ درصدی را ثبت کرده و با ایفای سهم منفی ۱/۱ واحد درصدی، بزرگترین عامل کاهنده رشد اقتصادی کشور در سال ۱۴۰۴ باشد.

در مقابل، گروه خدمات که در سه فصل ابتدایی سال تا حدی از رکود جلوگیری کرده بود (با طی کردن مسیری صعودی از رشد ۰/۹ درصدی در بهار به رشد ۴/۱ درصدی در پاییز)، در فصل زمستان تسلیم فضای جنگی شد. توقف شدید فعالیت کسب‌وکارها، افت تقاضای مصرفی خانوارها در شرایط نااطمینانی و اختلال در زنجیره‌های خدمات‌رسانی، رشد این بخش را در زمستان به منفی ۲/۲ درصد رساند. با این وجود، اندوخته رشدهای مثبت قبلی سبب شد تا گروه خدمات کل سال ۱۴۰۴ را با رشد مثبت ۱/۲ درصدی به پایان برساند و با ایفای سهم ۰/۶ واحد درصدی از مجموع رشد اقتصادی، تنها لنگرگاه ثبات نسبی در اقتصاد باقی بماند. با این حال، با کنار گذاشتن بخش نفت و گاز از اقتصاد، رکود اقتصادی نمایان‌تر می‌شود. تولید ناخالص داخلی بدون نفت در کل سال رشد منفی ۱/۱ درصدی را تجربه کرد که مهمترین عامل این رکود، شرایط بحرانی فصل زمستان بود.

از سوی دیگر، گروه نفت و گاز که در سال‌های ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳ با رشدهای ۱۸/۸ و ۴/۶ درصدی پیشران اصلی اقتصاد بود، در سال ۱۴۰۴ رشد محدودتر اما مثبت ۳/۱ درصدی را تجربه کرد. شایان ذکر است که این بخش حتی در فصل زمستان (پیش از محاصره دریایی) رشد مثبت ۱/۷ درصدی را به ثبت رساند. البته واضح است که از شتاب رشد این بخش به دلیل محدودیت‌های ناشی از فرسودگی تجهیزات و تکمیل ظرفیت‌های استخراج کاسته شده است. به این وضعیت باید اختلال در مسیرهای صادراتی و لجستیک دریایی در اواخر زمستان ۱۴۰۴ و بهار ۱۴۰۵ را افزود. سهم این گروه از رشد کل اقتصاد در سال ۱۴۰۴ تنها به ۰/۲ واحد درصد محدود شد که حاکی از کم‌رنگ شدن نقش موتور محرک نفتی کشور است. در مجموع متغیرهای بخش حقیقی اقتصاد نشان می‌دهند که ضعف‌های ساختاری پیشین در تقاطع با شوک همه‌جانبه نظامی در فصل پایانی، بنیه تولیدی اقتصاد ایران را در سال ۱۴۰۴ به شدت مستهلک کرده‌اند. جدول ۱ جزییات نرخ رشد اقتصادی سال‌های اخیر را برای گروه‌های اصلی اقتصاد کشور نشان می‌دهد.

جدول ۱. نرخ رشد اجزای تولید ناخالص داخلی و سهم از رشد آنها به قیمت‌های ثابت سال ۱۴۰۰ (درصد)

	۱۴۰۰	۱۴۰۱	۱۴۰۲	۱۴۰۳	۱۴۰۴				سهم از رشد در سال ۱۴۰۴
					بهار	تابستان	پاییز	زمستان	کل سال	
گروه کشاورزی	-۴/۳	۳/۷	۰/۸	۳/۶	-۴/۱	-۴/۳	-۳/۹	-۳/۸	-۴/۲	-۰/۴
گروه نفت و گاز	۱۳/۹	۹/۶	۱۸/۸	۴/۶	۰/۱	۲/۱	۸/۹	۱/۷	۳/۱	۰/۲
گروه صنایع و معادن	۲/۷	۸/۹	۵/۱	۲/۴	-۷/۰	۰/۰	۱/۰	-۶/۷	-۳/۲	-۱/۱
گروه خدمات	۵/۷	۱/۲	۴/۰	۳/۳	۰/۹	۲/۱	۴/۱	-۲/۲	۱/۲	۰/۶
تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه (بدون نفت)	۳/۴	۴/۲	۴/۰	۳/۰	-۲/۶	۰/۱	۲/۰	-۴/۱	-۱/۱	-
تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه	۴/۰	۴/۶	۵/۰	۳/۱	-۲/۴	۰/۳	۲/۵	-۳/۶	-۰/۷	-۰/۷

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش تحولات بخش واقعی اقتصاد ایران سال ۱۴۰۴

در بررسی سمت تقاضای اقتصاد، داده‌های سالانه نشان می‌دهند که رشد هزینه‌های مصرفی بخش خصوصی (به قیمت‌های ثابت سال ۱۴۰۰) در کل سال ۱۴۰۴ با کاهش شدید نسبت به سال‌های قبل از آن به رقم ناچیز ۰/۲ درصد رسید. بررسی پویایی‌های فصلی به روشنی نشان می‌دهد که افزایش قدرت خرید خانوارها به طور مستمر در طول سال ۱۴۰۴ محدود و در نهایت سرکوب شده است، به گونه‌ای که رشد مصرف خصوصی از ۲/۱ درصد در بهار، به ۱/۰ درصد در تابستان و ۰/۴ درصد در پاییز تنزل یافت و در نهایت با وقوع جنگ همه‌جانبه در زمستان به منفی ۲/۵ درصد رسید. این روند نزولی و سقوط نهایی، بازتابی از تداوم تورم‌های مزمن، تخلیه پس‌اندازها، محدود شدن درآمدهای حقیقی خانوارها و هراس و احتیاط شدید عاملان اقتصادی در مصرف به دلیل شوک‌های امنیتی و جنگی است. در سوی دیگر، هزینه‌های مصرفی بخش دولتی در کل سال ۱۴۰۴ رشد بسیار ضعیف ۰/۵ درصدی را ثبت کرد. این بخش که در فصول تابستان و پاییز رشدهای مثبتی داشت، در فصل زمستان و همزمان با شروع درگیری‌های نظامی، انقباض ۱/۷ درصدی را تجربه کرد. به عبارت دیگر، تنگناهای شدید مالی اجازه جبران ضعف تقاضای خصوصی از سوی دولت را در ماه‌های بحرانی سال ندادند.

اقتصاد ایران در سال ۱۴۰۴ شاهد تضعیف و فروپاشی نگران‌کننده روند سرمایه‌گذاری بود. پس از یک دوره بهبود نسبی از سال ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۳، جریان تشکیل سرمایه در کل سال ۱۴۰۴ با انقباض شدید و رشد منفی ۱۱/۹ درصدی مواجه شد. این سقوط آزاد که در تمامی فصول سال مشهود بود، مصداق بارزی از این بیان عمومی بود که سرمایه ترسو است. واکاوی اجزای سرمایه‌گذاری نشان می‌دهد که تشکیل سرمایه در بخش ماشین‌آلات در کل سال ۱۴۰۴ افت ۱۲/۲ درصدی را تجربه کرد. این شاخص در فصل زمستان با ثبت رشد منفی ۲۰/۱ درصدی به حضیض خود رسید که ارتباط مستقیمی با مختل شدن مسیرهای تجارت، توقف واردات کالاهای سرمایه‌ای در شرایط جنگی، محدودیت‌های بی‌سابقه تخصیص ارز و چشم‌انداز تاریک سودآوری به‌ویژه در بخش‌های صنعت و کشاورزی دارد. رشد تشکیل سرمایه به شکل ساختمان نیز بحرانی و معادل منفی ۱۲/۳ درصد در کل سال ۱۴۰۴ بود. این انقباض تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در بخش ساختمان، علیرغم برخی حمایت‌های بخش دولتی، عمدتاً به دلیل کاهش شدید سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، توقف پروژه‌ها و خروج سرمایه در سایه نااطمینانی‌های جنگ بوده است.

در حوزه تجارت، تقاضای خارجی نه تنها کمکی به اقتصاد ایران در سال ۱۴۰۴ نکرد، بلکه به یکی از اصلی‌ترین مجراهای انتقال شوک جنگ به داخل تبدیل شد. صادرات کالاها و خدمات در کل سال ۱۴۰۴ رشد منفی ۴/۹ درصدی را ثبت کرد. این متغیر در فصل زمستان با سقوط منفی ۱۳/۴ درصدی مواجه شد که تا حد زیادی ناشی از شرایط جنگی، مختل شدن مبادی خروجی و توقف شریان‌های صادراتی کشور بود. همزمان، واردات کالاها و خدمات با ثبت رشد منفی ۱۶/۶ درصدی در کل سال ۱۴۰۴ یکی از شدیدترین انقباض‌های تاریخ خود را تجربه کرد. واردات که در سه فصل ابتدایی رشدهای منفی دو رقمی پیاپی داشت، در فصل زمستان با ثبت سقوط ۲۸/۲ درصدی، عملاً فلج شدن تأمین کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای برای بخش تولید را در زمان جنگ به همراه داشت.

نکته حایز اهمیت در تحلیل این ارقام آن است که اقتصاد ایران پیش از وقوع جنگ دوم در زمستان ۱۴۰۴، به دلیل مشکلات ساختاری و نااطمینانی‌های پیشینی (شوک‌های فصول بهار تا پاییز)، در وضعیت رکود سرمایه‌گذاری و ضعف تقاضا قرار داشت، اما وقوع جنگ در فصل آخر سال، انقباض متغیرهای سمت تقاضا را تشدید کرد. ترکیب این ضعف ساختاری و شوک جنگ سبب شد تا تولید ناخالص داخلی به قیمت بازار در فصل زمستان رشد منفی ۳/۹ درصدی و در کل سال ۱۴۰۴ رشد منفی ۰/۹ درصدی را به ثبت برساند. جدول ۲ نرخ رشد هزینه ناخالص داخلی را به تفکیک اجزای آن نشان می‌دهد.

جدول ۲. نرخ رشد هزینه ناخالص داخلی و اجزای آن به قیمت‌های ثابت سال ۱۴۰۰ (درصد)

	۱۴۰۰	۱۴۰۱	۱۴۰۲	۱۴۰۳	۱۴۰۴				
					بهار	تابستان	پاییز	زمستان	کل سال
مصرف خصوصی	۶/۵	۵/۳	۱/۶	۳/۵	۲/۱	۱/۰	۰/۴	-۲/۵	۰/۲
مصرف دولتی	۹/۰	-۰/۸	-۰/۶	۳/۸	۲/۱	۰/۲	۲/۱	-۱/۷	۰/۵
تشکیل سرمایه ثابت ناخالص	۴/۵	۹/۲	۶/۳	۳/۸	-۱۳/۹	-۹/۱	-۱۳/۸	-۱۱/۶	-۱۱/۹
ماشین آلات	۱۴/۴	۱۴/۷	۶/۲	۴/۷	-۱۴/۶	-۱۱/۱	-۲/۲	-۲۰/۱	-۱۲/۲
ساختمان	-۳/۱	۳/۵	۷/۰	۳/۰	-۱۴/۰	-۷/۶	-۳۱/۰	-۲/۸	-۱۲/۳
سایر	-۳/۱	۲۲/۱	-۴/۴	۳/۵	۱/۰	۲/۲	۰/۷	-۱/۸	۰/۴
صادرات کالاها و خدمات	۵/۶	۷/۷	۱۳/۲	۶/۰	-۵/۵	۶/۷	-۲/۸	-۱۳/۴	-۴/۹
واردات کالاها و خدمات	۲۲/۰	۸/۸	۱/۵	۲/۷	-۱۱/۸	-۱۴/۸	-۱۰/۶	-۲۸/۲	-۱۶/۶
هزینه ناخالص داخلی به قیمت بازار	**۴/۱**	**۴/۴**	**۵/۳**	**۳/۷**	**-۲/۶**	**۰/۴**	**۲/۱**	**-۳/۹**	**-۰/۹**

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش تحولات بخش واقعی اقتصاد ایران سال ۱۴۰۴

در کنار بانک مرکزی، مرکز آمار ایران نیز نسبت به انتشار حساب‌های ملی اقدام می‌کند. بر اساس آخرین گزارش مرکز آمار ایران در زمان تهیه این گزارش، تولید ناخالص داخلی کشور در سال ۱۴۰۴ معادل مثبت ۰/۲ درصد به قیمت‌های ثابت سال ۱۴۰۰ رشد داشت. بر این اساس اقتصاد ایران در نیمه نخست این سال راکد بود و رشدهای ناچیز منفی ۰/۲ درصد در بهار و مثبت ۰/۵ درصد در تابستان را تجربه کرد، اما در فصل پاییز با یک بازیابی نسبی به رشد ۲/۷ درصدی رسید. در نهایت در فصل زمستان این رشد به منفی ۲/۲ درصد رسید. مطابق این گزارش در سال ۱۴۰۴ گروه کشاورزی رشد منفی ۲/۹ درصدی، گروه صنعت رشد ۰/۵ درصدی و گروه خدمات رشد ۰/۳ درصدی را تجربه کردند که در مورد دو گروه صنعت و کشاورزی نسبت به رشدهای اعلامی بانک مرکزی خوش‌بینانه‌تر محسوب می‌شود. در بخش تقاضا و طبق گزارش مرکز آمار ایران، هزینه مصرف نهایی خصوصی که ۵۳/۱ درصد از محصول ناخالص داخلی کشور به قیمت‌های جاری در سال ۱۴۰۴ را شامل می‌شد، معادل ۱/۴ درصد به قیمت‌های ثابت انقباض داشت. هزینه مصرف نهایی دولت، تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و صادرات و واردات کالاها و خدمات به ترتیب رشدهای ۱/۴ درصدی، منفی ۲/۸ درصدی، منفی ۲/۱ درصدی و منفی ۲۰/۰ درصدی داشتند.

۱-۱. گروه کشاورزی

در حساب‌های ملی ایران، گروه کشاورزی شامل فعالیت‌های زراعت، باغداری، جنگل‌داری، شکار، دامداری، مرغداری و ماهیگیری می‌شود. بر اساس گزارش مقدماتی بانک مرکزی از تحولات بخش واقعی اقتصاد ایران، ارزش افزوده گروه کشاورزی به قیمت‌های ثابت سال ۱۴۰۰ در سال ۱۴۰۴ معادل ۷,۸۲۶/۳ هزار میلیارد ریال برآورد شده که حاکی از انقباض ۴/۲ درصدی این بخش نسبت به دوره مشابه سال قبل از آن است. بانک مرکزی بر اساس آمارهای پایه دریافتی از وزارت جهاد کشاورزی، علت عمده این انقباض را افت تولید در محصولات کلیدی زراعی و باغی از جمله گندم، جو، پسته و خرما عنوان کرده است. بررسی پویایی‌های فصلی بر اساس داده‌های بانک مرکزی نشان می‌دهد که رکود در بخش کشاورزی در هر چهار فصل سال ۱۴۰۴ مستمر و پایدار بوده است. بر اساس برآوردهای انجام‌شده، نرخ رشد این گروه در فصل بهار معادل منفی ۴/۱ درصد، در تابستان معادل منفی ۴/۳ درصد، در پاییز برابر با منفی ۳/۹ درصد و در زمستان معادل منفی ۳/۸ درصد بوده است. این تداوم رشدهای منفی فصلی نشان می‌دهد که برخلاف سال ۱۴۰۳ که شرایط برای تولیدات کشاورزی نسبتاً مساعدتر بود، سال ۱۴۰۴ سالی پرچالش و همراه با شوک‌های منفی تولید برای این بخش بوده است.

گزارش حساب‌های ملی مرکز آمار ایران نیز تصویر مشابهی ارائه می‌دهد. در ساختار طبقه‌بندی مرکز آمار، گروه کشاورزی صرفاً به دو زیربخش «کشاورزی، شکار و جنگل‌داری» و «ماهیگیری» تفکیک می‌شود. بررسی داده‌ها حاکی از آن است که زیربخش ماهیگیری که البته سهم بسیار ناچیزی در تولید ناخالص داخلی دارد و نوسانات ادواری آن معمولاً همبستگی چندانی با تکانه‌های سایر بخش‌های اقتصاد کلان ندارد، در سال ۱۴۰۴ به قیمت‌های ثابت رشد مثبت ۳/۱ درصدی را تجربه کرده است. با این وجود وزن اصلی و تعیین‌کننده این گروه به زیربخش «کشاورزی، شکار و جنگل‌داری» اختصاص دارد که در همین مدت با انقباض قابل توجه ۳/۵ درصدی روبه‌رو شده است. برآیند این تحولات نامتقارن سبب شده تا کل گروه کشاورزی در سال ۱۴۰۴ با رشد منفی

۲/۹ درصدی مواجه شود و سهمی معادل منفی ۰/۲ واحد درصد از رشد اقتصادی را به خود اختصاص دهد.

بنابر اخبار وزارت جهاد کشاورزی، سال ۱۴۰۴ یکی از سخت‌ترین سال‌های زراعی در ۵۰ سال گذشته بوده است، به گونه‌ای که کشور با خشکسالی شدید، ناترازی انرژی و کاهش منابع آب قابل برنامه‌ریزی برای بخش کشاورزی مواجه شده و میزان آب تخصیصی این بخش از ۷۷ میلیارد متر مکعب به ۵۰ میلیارد متر مکعب کاهش یافته است. با این اوصاف تولید محصولات کشاورزی بر اساس آمار منتشرشده از سوی بانک مرکزی در سال ۱۴۰۴ از ۱۳۰ میلیون تن به ۱۳۹ میلیون تن افزایش یافته است که با توجه به رشد منفی ارزش افزوده بخش کشاورزی، صرفاً ناشی از تغییر الگوی کشت به سمت محصولات پروزن‌تر ارزیابی می‌شود.

مطابق گزارش مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب اتاق ایران بر مبنای داده‌های گمرک جمهوری اسلامی ایران، ارزش صادرات محصولات کشاورزی در نه ماهه نخست ۱۴۰۴ با کاهش ۶/۰ درصدی نسبت به نه ماهه نخست ۱۴۰۳ به ۴/۴ میلیارد دلار رسیده است. همچنین ارزش واردات محصولات کشاورزی با افزایش ۶/۰ درصدی در همین مدت به ۱۰/۹ میلیارد دلار بالغ شده است. بنابراین کسری تراز تجاری محصولات کشاورزی در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۴ معادل ۶/۶ میلیارد دلار بوده که نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن حدود ۹۰۰ میلیون دلار افزایش یافته است. در واقع در این مدت ارزش واردات محصولات حدود ۶۲۰ میلیون دلار نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن بیشتر بوده و مقدار وزنی واردات هم ۲/۴ میلیون تن افزایش یافته است. در مقابل در همین دوره ارزش صادرات محصولات کشاورزی حدود ۳۰۰ میلیون دلار کاهش یافته و مقدار وزنی صادرات هم حدود ۵۰۰ هزار تن کاهش یافته است.

محصولات شیر و فرآورده‌های آن (با سهم ۲۲ درصدی از کل ارزش صادرات محصولات کشاورزی)، پسته و مغز پسته (با سهم ۱۷ درصدی از صادرات کشاورزی)، سایر سبزیجات تازه (با سهم ۹ درصدی از صادرات کشاورزی)، گوجه‌فرنگی تازه (با سهم ۷ درصدی از صادرات کشاورزی)، سایر میوه‌های تازه، خرما، هندوانه و خربزه، ماهی، کیوی تازه، سیب و انگور خشک‌کرده با مجموع سهم ۸۴ درصدی از کل ارزش صادرات محصولات کشاورزی، ۱۰ محصول برتر صادراتی کشور در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۴ محسوب می‌شوند. همچنین ۱۰ مقصد مهم صادرات محصولات کشاورزی از نظر ارزش در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۴ شامل عراق (۲۴ درصد)، امارات متحده عربی (۱۶ درصد)، روسیه (۱۱ درصد)، پاکستان (۶ درصد)، ترکیه (۵ درصد)، هند (۵ درصد)، افغانستان (۴ درصد)، چین (۳ درصد)، جمهوری آذربایجان (۳ درصد) و قزاقستان (۲ درصد) می‌شود.

از منظر ارزش واردات، ذرت با سهم ۲۳ درصدی از کل ارزش واردات در رده نخست واردات محصولات کشاورزی به ایران قرار دارد و پس از آن روغن نباتی با سهم ۱۸ درصدی، برنج با سهم ۱۱ درصدی، دانه سویا با سهم ۸ درصدی و جو با سهم ۷ درصدی در رده های دوم تا پنجم قرار می‌گیرند. پس از این محصولات، گندم، کنجاله، انواع میوه، قند و شکر و گوشت قرمز به ترتیب با سهم‌هایی بین ۷ تا ۳ درصد از ارزش واردات محصولات کشاورزی در رده‌های بعدی قرار می‌گیرند. همچنین ۱۰ مبدأ مهم وارداتی محصولات کشاورزی از نظر ارزش در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۴ شامل امارات متحده عربی (۳۲ درصد)، ترکیه (۲۴ درصد)، هند (۹ درصد)، روسیه (۷ درصد)، هلند (۵ درصد)، پاکستان (۴ درصد)، عمان (۴ درصد)، سوییس (۳ درصد)، سنگاپور (۲ درصد) و هنگ‌کنگ (۲ درصد) بوده‌اند.

۲-۱. گروه صنایع و معادن

بر اساس گزارش بانک مرکزی، گروه صنایع و معادن ۲۹/۱ درصد از تولید ناخالص داخلی را به قیمت‌های جاری در سال ۱۴۰۴ تشکیل داده که ۰/۱ واحد درصد کمتر از سهم این گروه در سال ۱۴۰۳ است. سهم گروه صنایع و معادن در اقتصاد ایران از سال ۱۳۹۹ به این سو روندی نزولی داشته که تا حدی ناشی از افزایش سهم بخش نفت و گاز در اقتصاد ایران در همین بازه زمانی بوده است. در تقسیم‌بندی بانک مرکزی، گروه صنایع و معادن به پنج زیرمجموعه «صنعت»، «استخراج معدن»، «تأمین برق، گاز، بخار و تهویه هوا»، «آبرسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه» و «ساختمان» تقسیم می‌شود که به ترتیب رشدهای منفی ۱/۶ درصدی، ۲/۹ درصدی، ۰/۱ درصدی، منفی ۳/۴ درصدی و منفی ۱۵/۸ درصدی را در سال ۱۴۰۴ تجربه کرده‌اند. زیرگروه صنعت که از سال ۱۳۹۷ همواره رشد مثبت را تجربه کرده بود، سال ۱۴۰۴ را با رشد منفی ۱/۶ درصدی به پایان رساند. این تغییر روند نشان می‌دهد که شوک‌های ناشی از تحریم و جنگ، از مهمترین عوامل تضعیف بخش صنعت در اقتصاد ایران بوده‌اند، به‌گونه‌ای که هم با اعمال مجدد تحریم‌های اقتصادی در سال ۱۳۹۷ و هم با وقوع دو جنگ در سال ۱۴۰۴، ارزش افزوده این بخش کاهش یافته است.

از سوی دیگر، در گزارش مرکز آمار ایران از حساب‌های ملی سال ۱۴۰۴، گروه صنعت سهم ۴۹/۹ درصدی از تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری دارد. البته باید توجه داشت که برخلاف بانک مرکزی، مرکز آمار بخش نفت و گاز را به عنوان یک گروه مجزا در نظر نگرفته و تحت عنوان «استخراج نفت و گاز طبیعی» در زیرمجموعه گروه صنعت قرار می‌دهد. با خارج کردن استخراج نفت و گاز طبیعی از زیرمجموعه گروه صنعت، سهم این گروه از تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری به ۲۷/۸ درصد تقلیل می‌یابد که حدود ۱/۳ واحد درصد کمتر از رقم متناظر در گزارش بانک مرکزی است. سهم گروه صنعت (بدون استخراج نفت و گاز طبیعی) از اقتصاد طبق گزارش مرکز آمار نیز از سال ۱۴۰۰ به این سو روندی

نزولی داشته اما نسبت به سال ۱۳۹۰ با رقم ۲۲/۰ درصد، افزایش قابل توجهی یافته است. در دسته‌بندی مرکز آمار ایران، گروه صنعت به جز «استخراج نفت و گاز طبیعی» شامل زیربخش‌های «سایر معادن»، «صنعت»، «توزیع گاز طبیعی»، «تأمین آب و برق» و نهایتاً «ساختمان» می‌شود. داده‌های مرکز آمار نشان می‌دهند که زیربخش صنعت در سال ۱۴۰۴ به قیمت‌های ثابت سال ۱۴۰۰ انقباض ۱/۵ درصدی را نسبت به سال ۱۴۰۳ تجربه کرده است. به عبارت دیگر، هر دو نهاد آماری کشور تصویری مشابه از وضعیت بخش صنعت در سال ۱۴۰۴ ارایه می‌کنند، به گونه‌ای که بر اساس آمارهای بانک مرکزی و مرکز آمار ایران، ارزش افزوده زیرگروه صنعت به قیمت‌های ثابت به ترتیب با کاهش ۱/۶ درصدی و ۱/۵ درصدی همراه بوده است. این نتایج با داده‌های ماهانه شرکت‌های بورسی منتشرشده در سامانه کدال نیز همخوانی دارند.

شاخص تولید فعالیت‌های صنعتی و معدنی بورسی که از سوی مرکز پژوهش‌های مجلس و بر اساس اطلاعات ماهانه ۳۸۰ شرکت بورسی تدوین می‌شود، تصویر نسبتاً روشنی از وضعیت تولید در اقتصاد ایران ارایه می‌دهد. نتایج این شاخص نشان می‌دهند که بخش صنعت کشور در ۱۰ ماهه نخست سال ۱۴۰۴ با کاهش فعالیت‌های تولیدی و نشانه‌هایی از رکود مواجه بوده است. بر اساس داده‌های موجود، تولید بخش معدن در این دوره نسبت به مدت مشابه سال قبل ۵/۳ درصد افزایش یافته، اما تولید بخش صنعت با کاهش ۲/۹ درصدی همراه بوده است. در میان صنایع بزرگ بازار سرمایه، تنها صنعت دارو و کاشی و سرامیک توانسته‌اند با رشدهای به ترتیب ۸/۹ درصدی و ۰/۱ درصدی عملکرد مثبتی را ثبت کنند، در حالی که سایر صنایع مهم از جمله صنایع شیمیایی و فلزات پایه با افت تولید مواجه شده‌اند. این وضعیت بیانگر گسترش رکود تولید در بخش قابل توجهی از صنایع کشور طی ۱۰ ماهه نخست سال ۱۴۰۴ است. بررسی عوامل مؤثر بر کاهش تولید بخش صنعت در ۱۰ ماهه نخست سال ۱۴۰۴ نشان می‌دهد که افت تولید این بخش تنها ناشی از یک عامل مشخص نبوده، بلکه مجموعه‌ای از عوامل، همزمان بر عملکرد واحدهای صنعتی اثر گذاشته است. ناترازی انرژی و افزایش هزینه‌های تولید، ظرفیت عملیاتی بنگاه‌های اقتصادی را محدود کرده و از سوی دیگر، نااطمینانی‌های اقتصادی و سیاسی و اختلالات ناشی از جنگ، روند تولید و زنجیره تأمین صنایع را با چالش بیشتری مواجه ساخته است. علاوه بر این، شکاف میان نرخ ارز رسمی و بازار آزاد، از طریق کاهش بازدهی صادرات، انگیزه تولید در بنگاه‌های صادرات‌محور را در این مدت محدود کرده است. جدول ۳ رشد شاخص تولید فعالیت‌های صنعتی و معدنی را در ۱۰ ماهه نخست سال ۱۴۰۴ بر پایه آمارهای ماهانه شرکت‌های بورسی نشان می‌دهد.

جدول ۳. رشد شاخص تولید فعالیت‌های صنعتی و معدنی بورسی در ۱۰ ماهه نخست سال ۱۴۰۴

فعالیت‌های صنعتی و معدنی بورسی	درصد تغییر تولید ۱۰ ماهه نخست ۱۴۰۴ به مدت مشابه سال ۱۴۰۳
معدن	**۵/۳**
صنعت	**-۲/۹**
دارو	۸/۹
کاشی و سرامیک	۰/۱
شیمیایی (به جز دارو)	-۰/۴
کک و پالایش	-۱/۶
فلزات پایه	-۱/۷
خودرو و قطعات	-۳/۵
سیمان	-۴/۹
لاستیک و پلاستیک	-۷/۰
غذایی و آشامیدنی	-۹/۹
ماشین‌آلات و تجهیزات	-۱۸/۳
تجهیزات برقی	-۱۹/۴
چوب و کاغذ	-۲۰/۵

مأخذ: مرکز پژوهش‌های مجلس، گزارش‌های پایش بخش حقیقی اقتصاد ایران

بر اساس گزارش بانک مرکزی در زیرگروه ساختمان رشد منفی ۱۵/۸ درصدی ارزش افزوده به قیمت‌های ثابت در سال ۱۴۰۴ تحقق یافته است. در نقطه مقابل اما داده‌های منتشرشده از سوی مرکز آمار ایران از رشد ۱/۴ درصدی زیربخش ساختمان در سال ۱۴۰۴ حکایت دارند که تفاوت فاحش ۱۷/۲ واحد درصدی با آمار بانک مرکزی در این سال دارد. زیرگروه تأمین برق، گاز، بخار و تهویه هوا حداقل در دو دهه گذشته جزو معدود بخش‌های حساب‌های ملی بوده که حتی در دوره‌های رکودی نیز معمولاً به رشد خود ادامه داده است و دلیل این امر را می‌توان در رشد نسبتاً یکنواخت جمعیت و نیازهای مصرفی برق و گاز جست‌وجو کرد. به این ترتیب و در گزارش بانک مرکزی، رشد این زیربخش در سال ۱۴۰۴ با رشد اندک ۰/۱ درصدی همراه بوده که البته نسبت به سال ۱۴۰۳ از کاهش ۲/۷ واحد درصدی حکایت دارد. زیرگروه آبرسانی، مدیریت

پسماند و فاضلاب در گزارش بانک مرکزی در سال ۱۴۰۴ با انقباض ۳/۴ درصدی همراه بوده، در حالی که در سال قبل از آن رشد مثبت ۱/۷ درصدی را تجربه کرده بود. در گزارش مرکز آمار ایران اما رشد زیربخش تأمین آب و برق معادل منفی ۶/۵ درصد برای کل سال ۱۴۰۴ عنوان شده و در مقابل برای زیربخش توزیع گاز طبیعی رشد ۲/۰ درصدی در این سال محاسبه شده است.

در مجموع در گزارش بانک مرکزی، گروه صنایع و معادن با انقباض ۳/۲ درصدی در سال ۱۴۰۴ مواجه شده، در حالی که در سال قبل از آن رشد مثبت ۲/۴ درصدی را تجربه کرده بود. جدول ۴ جزییات آمار رشد زیرمجموعه‌های گروه صنایع و معادن را طبق گزارش بانک مرکزی نشان می‌دهد.

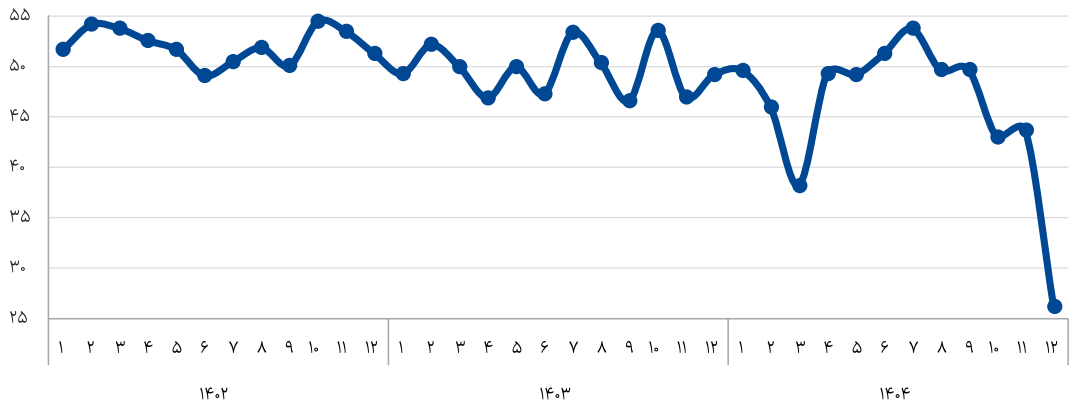
جدول ۴. نرخ رشد زیرمجموعه‌های گروه صنایع و معادن به قیمت‌های ثابت سال ۱۴۰۰ (درصد)

	۱۳۹۹	۱۴۰۰	۱۴۰۱	۱۴۰۲	۱۴۰۳	۱۴۰۴
گروه صنایع و معادن	۱۲/۱	۲/۷	۸/۹	۵/۱	۲/۴	-۳/۲
استخراج معدن	۱۱/۹	۱۳/۱	۱۶/۸	۴/۷	۱/۹	۲/۹
صنعت	۱۳/۴	۳/۴	۱۰/۰	۵/۳	۲/۳	-۱/۶
برق، گاز، بخار و تهویه هوا	۶/۶	۳/۱	۲/۲	۳/۹	۲/۸	۰/۱
آبرسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه	۶/۲	۴/۵	۱/۴	۱/۸	۱/۷	-۳/۴
ساختمان	۸/۲	-۵/۴	۰/۳	۴/۳	۳/۴	-۱۵/۸

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش تحولات بخش واقعی اقتصاد ایران سال ۱۴۰۴ و سری زمانی حساب‌های ملی

از سوی دیگر داده‌های منتشرشده از سوی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران نشان می‌دهند که متوسط شاخص تعدیل فصلی‌شده مدیران خرید (شامخ) در بخش صنعت در طول سال ۱۴۰۴ معادل ۴۵/۸ واحد بوده است که نسبت به سال ۱۴۰۳ حدود ۳/۹ واحد کاهش یافته است. با افزایش تنش‌های سیاسی و بروز شرایط جنگی، شاخص شامخ بخش صنعت در ماه‌های خرداد و اسفند ۱۴۰۴ افت محسوسی را ثبت کرده است. کاهش این شاخص به ۲۶/۲ واحد در اسفند ماه که کمترین مقدار آن در هشت سال اخیر محسوب می‌شود، از افت شدید فعالیت‌های تولیدی در بخش صنعت حکایت دارد. باید توجه داشت که این شاخص در هر ماه، تغییر وضعیت نسبت به ماه قبل را اندازه‌گیری می‌کند و بالاتر از ۵۰ بودن آن نشان‌دهنده بهبود وضعیت نسبت به ماه قبل و پایین‌تر از ۵۰ بودن آن نشان‌دهنده بدتر شدن وضعیت نسبت به ماه قبل است. شاخص تعدیل فصلی‌شده بخش صنعت در ۱۰ ماه از مجموع ۱۲ ماه سال ۱۴۰۴ کمتر از ۵۰ بوده است. بنابراین در این بخش و در طول سال ۱۴۰۴ عمدتاً وضعیت روند بدتر شدن را طی کرده است. لازم به ذکر است که مؤلفه‌های اصلی شامخ کل صنعت شامل مقدار تولید محصولات، میزان سفارشات جدید مشتریان، سرعت انجام و تحویل سفارش، موجودی مواد اولیه خریداری‌شده و میزان استخدام و بکارگیری نیروی انسانی می‌شوند. نمودار ۱ شاخص ماهانه مدیران خرید (شامخ) بخش صنعت را طی سال‌های ۱۴۰۲ تا ۱۴۰۴ نشان می‌دهد.

نمودار ۱. شاخص ماهانه مدیران خرید (شامخ) بخش صنعت در سال‌های ۱۴۰۲ تا ۱۴۰۴ (تعدیل فصلی شده)

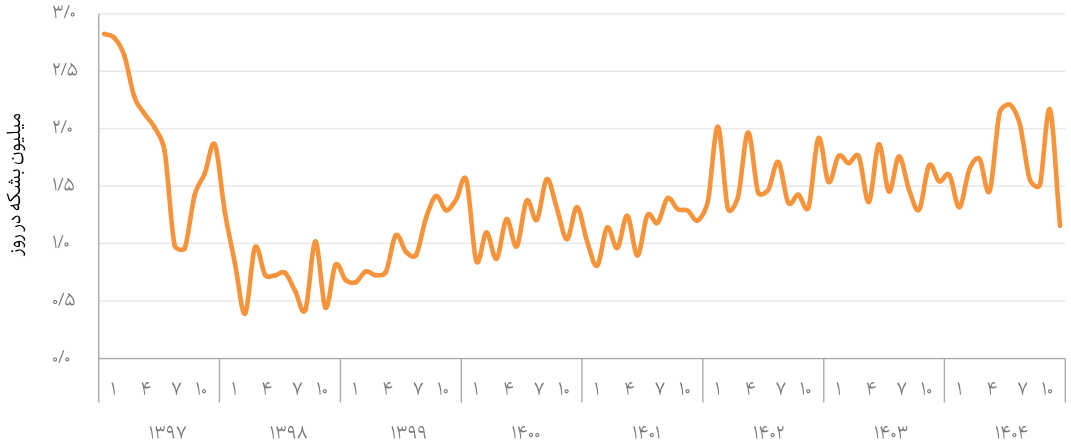
مأخذ: اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران

نفت

بر اساس گزارش بانک مرکزی، ارزش افزوده گروه نفت به قیمت‌های ثابت سال ۱۴۰۰ که در سال ۱۴۰۳ برابر ۴/۶ درصد رشد کرده بود، در سال ۱۴۰۴ حدود ۳/۱ درصد رشد را تجربه کرده است. با این حال به دلیل عملکرد بهتر این بخش نسبت به سایر گروه‌های اصلی فعالیت اقتصادی در سال ۱۴۰۴، سهم این بخش از کل تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری از ۸/۱ درصد در سال ۱۴۰۳ به ۹/۱ درصد در سال ۱۴۰۴ افزایش یافته است.

آمار صادرات نفتی ایران در سال‌های اخیر بسیار محرمانه تلقی شده و تقریباً هیچ آمار رسمی از آن منتشر نمی‌شود. طبق آخرین اطلاعات دریافتی از وبسایت تانکر ترکرز[1]، صادرات نفتی ایران در سال ۱۴۰۴ به طور متوسط معادل ۱/۷ میلیون بشکه در روز بوده است که نسبت به سال قبل از آن رشد ۷/۱ درصد را نشان می‌دهد. نمودار ۲ صادرات نفتی ایران را از سال ۱۳۹۷ تا سال ۱۴۰۴ مطابق داده‌های تانکر ترکرز نشان می‌دهد.

نمودار ۲. صادرات نفتی ایران در سال‌های اخیر

مأخذ: وبسایت تانکر ترکرز
یادداشت: داده‌های موجود در گزارش تانکر ترکرز بر اساس ماه‌های میلادی بوده که در اینجا به طور تقریبی با ماه‌های تقویم ایرانی جایگزین شده است.

در طول سال ۱۴۰۴ فروش نفت ایران روندی یکنواخت نداشت و با نوسان قابل توجهی همراه بود. میانگین صادرات نفتی در فصل بهار این سال معادل ۱/۵ میلیون بشکه در روز بود که در تابستان به ۱/۸ میلیون بشکه در روز افزایش یافت. این روند صعودی در فصل پاییز به نقطه اوج خود یعنی ۱/۹ میلیون بشکه در روز رسید، اما در نهایت در فصل زمستان با افتی محسوس به سطح ۱/۶ میلیون بشکه در روز بازگشت.

دلیل اصلی ثبت رکورد صادرات در فصل پاییز، به رفتار تجاری خریداران اصلی نفت ایران یعنی پالایشگاه‌های مستقل چینی برمی‌گردد. در ماه‌های پایانی سال میلادی که مقارن با پاییز است، این پالایشگاه‌ها با شتاب زیادی خرید می‌کنند تا تمام سهمیه واردات نفتی تعیین‌شده از سوی دولت چین را مصرف کنند، چرا که اگر این سهمیه پر نشود، دولت چین سهمیه سال آینده آنها را کاهش می‌دهد. این عجله در خرید، در کنار نیاز به ذخیره‌سازی سوخت برای فصل سرما تقاضا را به شدت بالا می‌برد. از طرف دیگر در این فصل بخشی از نفت‌هایی که در نیمه اول سال به دلیل تنش‌های منطقه روی کشتی‌ها در آب‌های آسیا معطل مانده بودند، بالاخره ترخیص شده و به فروش رسیدند که همین امر آمار صادرات پاییز را به شکل چشمگیری افزایش داد.

اما این اوج‌گیری در فصل زمستان پایدار نماند و صادرات با افت ۳۰۰ هزار بشکه‌ای در روز مواجه شد که ریشه در ترکیبی از شوک‌های امنیتی، موانع لجستیکی و وقفه‌های اداری داشت. اولین و مهمترین عامل، تشدید بی‌سابقه تنش‌های نظامی و امنیتی میان ایران با اسراییل و آمریکا بود. بالا رفتن سطح درگیری‌ها و ریسک‌های ژئوپلیتیک در مسیرهای کشتیرانی منطقه باعث شد تا مالکان کشتی‌های واسطه (ناوگان سایه) از ترس هدف قرار گرفتن یا توقیف محموله‌ها، به شدت محتاط شوند. این فضای جنگی نه تنها هزینه‌های بیمه و کرایه حمل دریایی را به شکل چشمگیری افزایش داد، بلکه تمایل شبکه واسطه‌ها برای پذیرش ریسک بارگیری محموله‌های جدید را به حداقل رساند. دومین عامل به مسایل اداری خریداران نفت ایران برمی‌گردد. با شروع سال جدید میلادی در ماه‌های دی و بهمن، پالایشگاه‌های چینی وارد یک دوره انتظار برای دریافت سهمیه‌های وارداتی جدید از سوی پکن می‌شوند و همین وقفه، تقاضا و سرعت خرید آنها را به شدت کم می‌کند. شرایط نامساعد جوی در فصل زمستان هم در این مهم نقش دارد.

۱. تانکر ترکرز یک سرویس آنلاین مستقل است که به ردیابی و گزارش‌گیری از حمل‌ونقل نفت خام و میعانات گازی در نقاط جغرافیایی مختلف می‌پردازد. این وبسایت از داده‌های ماهواره‌ای روزانه، تصاویر ساحلی و اطلاعات ای‌آی‌اس (سیستم شناسایی خودکار) برای تحلیل‌ها و گزارش‌های صادرات دریایی استفاده می‌کند.

صادرات نفتی ایران به تفکیک مقاصد آن در ماه‌های مختلف سال ۱۴۰۴ (از آوریل ۲۰۲۵ تا مارس ۲۰۲۶) در جدول ۵ نشان داده شده است. این جدول تصویر روشنی را از وابستگی مطلق بازار نفت ایران به چین و آسیب‌پذیری شدید آن از این محل ارایه می‌دهد. چین در تمام ماه‌های سال با جذب بخش اعظم محموله‌های نفتی ایران (بین ۱/۲ تا ۲/۰ میلیون بشکه در روز)، خریدار بی‌رقیب و مسلط نفت ایران محسوب می‌شود. در کنار چین، امارات متحده عربی به عنوان یک مقصد فرعی اما نسبتاً مستمر (با حجمی بین ۸ تا ۱۶۸ هزار بشکه در روز) حضور دارد، اگرچه احتمالاً نقش واسطه‌گری، انبارداری یا اختلاط محموله‌ها را ایفا می‌کند. مالزی نیز تنها در ماه‌های پایانی سال ۲۰۲۵ (نوامبر و دسامبر) با حجم‌های محدود به طور مستقیم در رصدها ثبت شده است. وجود همیشگی بخشی از محموله‌ها تحت عنوان مقاصد ناشناخته نیز به خوبی نشان‌دهنده تداوم فعالیت ناوگان سایه و پنهان‌کاری اجباری در مسیرهای فروش نفت است.

حجم کل صادرات نفتی ایران در طول سال ۱۴۰۴ پرنوسان بوده، اما مهمترین تحول در این سال، سقوط ناگهانی و شدید صادرات نفتی در مارس ۲۰۲۶ به پایین‌ترین سطح خود یعنی ۱/۲ میلیون بشکه در روز همزمان با اوج‌گیری تنش‌های امنیتی و نظامی از سوی آمریکا و اسراییل علیه ایران است. در این مقطع مالکان کشتی‌های واسطه از ترس هدف قرار گرفتن یا توقیف، فعالیت خود را متوقف کرده یا کرایه‌های بسیار بالایی طلب کردند. این فضای ملتهب جنگی باعث شد تا واردات نفت ایران از سوی چین به حداقل خود در این سال برسد و صادرات به مقصدی مانند امارات نیز تقریباً متوقف شود.

جدول ۵. مقاصد صادرات نفتی ایران در سال ۱۴۰۴ (بشکه در روز به طور میانگین)

مقطع زمانی / مقصد صادرات		چین	مالزی	امارات	ناشناخته	مجموع
۲۰۲۵	آوریل	۱,۵۵۱,۹۲۹	-	-	۴۶,۰۶۴	۱,۵۹۷,۹۹۳
	مه	۱,۹۱۹,۸۰۴	-	۹۸,۱۳۰	-	۲,۰۱۷,۹۳۴
	ژوئن	۱,۵۳۰,۷۷۷	-	۱۰۲,۵۸۱	۱۴,۶۳۹	۱,۶۴۷,۹۹۷
	ژوئیه	۱,۵۸۰,۳۲۳	-	۹۶,۰۷۹	۶۱,۷۸۵	۱,۷۳۸,۱۸۷
	اوت	۱,۳۴۸,۸۸۴	-	۸۱,۰۲۹	-	۱,۴۲۹,۹۱۳
	سپتامبر	۱,۹۲۳,۹۰۲	-	۱۱۳,۹۲۹	۱۳۲,۱۷۱	۲,۱۷۰,۰۰۲
	اکتبر	۱,۹۸۶,۲۷۸	-	۱۶۸,۲۵۴	۵۷,۵۳۵	۲,۲۱۲,۰۶۷
	نوامبر	۱,۸۱۸,۷۳۲	۳۰,۱۳۹	۱۵۳,۲۴۳	۴۱,۰۴۱	۲,۰۴۳,۱۵۵
	دسامبر	۱,۴۳۲,۷۰۳	۲۸,۶۲۲	۳۵,۶۱۹	۶۱,۵۹۹	۱,۵۵۸,۵۴۳
۲۰۲۶	ژانویه	۱,۳۵۱,۴۲۲	-	۱۲۵,۱۲۷	۳۴,۹۰۸	۱,۵۱۱,۴۵۷
	فوریه	۲,۰۵۶,۹۲۵	-	۹۷,۱۷۵	۱۴,۵۵۷	۲,۱۶۸,۶۵۷
	مارس	۱,۱۴۴,۲۱۶	-	۸,۶۷۸	-	۱,۱۵۲,۸۹۴

مأخذ: وبسایت تانکر ترکرز

یادداشت ۱: داده‌های موجود در گزارش تانکر ترکرز بر اساس ماه‌های میلادی بوده که در اینجا به طور تقریبی معادل با ماه‌های ایرانی سال ۱۴۰۴ در نظر گرفته شده است.

یادداشت ۲: در گزارش‌های تانکر ترکرز، برای صادرات به سایر کشورها نیز ارقام کوچکی در نظر گرفته شده که در اینجا با اغماض این موارد با ناشناخته‌ها ادغام شده‌اند.

در روزهای ابتدایی جنگ ایران با آمریکا و اسراییل، صادرات نفت ایران بدون اختلال جدی و حتی با شتاب بیشتری ادامه یافت. اما با طولانی شدن جنگ و آغاز محاصره دریایی ایران از سوی آمریکا، شرایط به سرعت تغییر کرد. استقرار گسترده ناوگان‌های نظامی و بالا رفتن سطح درگیری‌ها در مجاورت تنگه هرمز، عبور و مرور نفتکش‌ها را با انسداد فیزیکی مواجه ساخت.

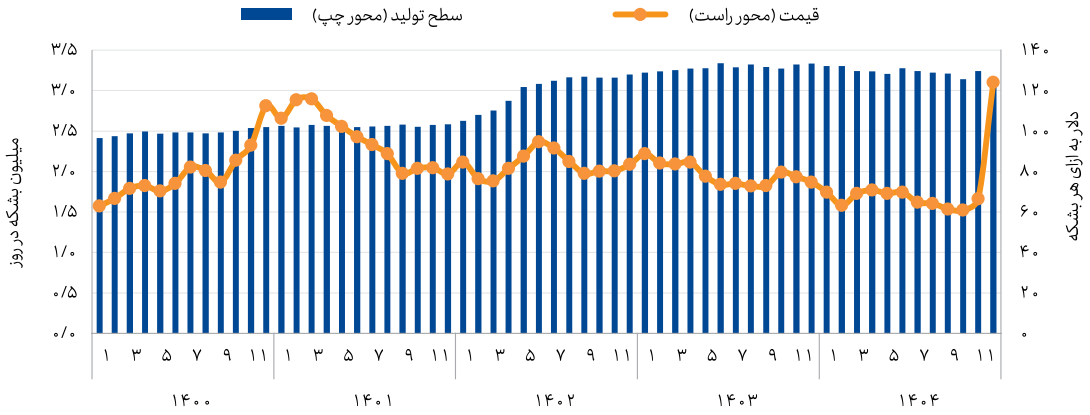
انتشار رسمی آمار تولید نفت کشور تقریباً از همان اوایل دور جدید تحریم‌ها در سال ۱۳۹۷ مختل شد و بهترین آمار در دسترس آن مربوط به گزارش‌های اوپک است که از منابع ثانویه دریافت می‌شود. بر اساس این گزارش‌ها، کل تولید نفت خام کشور در ماه مارس ۲۰۲۶ (تقریباً مطابق با اسفند ۱۴۰۴)، به حدود ۳/۱ میلیون بشکه در روز رسیده که نسبت به ماه مشابه سال قبل، کاهش ۸/۵ درصدی را نشان می‌دهد.

میانگین تولید نفت در سال ۱۴۰۴ حدود ۳/۲ میلیون بشکه در روز بوده که نسبت به میانگین ۳/۳ میلیون بشکه در روز در سال ۱۴۰۳، کاهش ۱/۹ درصدی را نشان می‌دهد. ریشه این کاهش عمدتاً به تکنولوژی فرسوده تولید نفت در ایران مرتبط است. البته تنش‌های سیاسی و جنگ ایران با آمریکا و اسراییل در این مهم بی‌تأثیر نبوده و کاهش ۸/۵ درصدی تولید نفت خام کشور در مارس ۲۰۲۶ احتمالاً پیامد مستقیم این عملیات جنگی بوده است. با تداوم محاصره دریایی و تکمیل ظرفیت مخازن ذخیره‌سازی، افت تولید نفت در ماه‌های نخستین سال ۱۴۰۵ شدت بیشتری گرفته است.

علاوه بر بحران پر شدن مخازن، خود شرایط جنگی نیز چالش‌های مستقیمی برای مناطق نفت‌خیز ایجاد کرد. اجرای پروتکل‌های پدافند غیرعامل در میادین برای جلوگیری از آتش‌سوزی‌های بزرگ در صورت حمله احتمالی، کاهش نیروهای عملیاتی در سکوها و تأسیسات پرخطر و

اختلال موقت در شبکه‌های توزیع برق و گاز مورد نیاز پمپ‌های استخراج، همگی باعث شدند تا توانایی پمپاژ روزانه محدود شود. متوسط تولید روزانه نفت خام و متوسط قیمت نفت سنگین ایران از آغاز سال ۱۴۰۰ تا پایان سال ۱۴۰۴ در نمودار ۳ نمایش داده شده است.

نمودار ۳. متوسط تولید روزانه نفت خام و متوسط قیمت نفت سنگین ایران

مأخذ: گزارش‌های ماهانه اوپک از بازار نفت، آمار تولید بر اساس منابع ثانویه
یادداشت: داده‌های موجود در گزارش اوپک بر اساس ماه‌های میلادی بوده که در اینجا به طور تقریبی با ماه‌های شمسی جایگزین شده است.

قیمت نفت خام سنگین ایران پس از کاهش شدید در دوران همه‌گیری کرونا در سال ۱۳۹۹، با روندی فزاینده و به دنبال حمله نظامی روسیه به اوکراین، به فراتر از یکصد دلار در هر بشکه در ماه‌های ابتدایی سال ۱۴۰۱ رسید، اگرچه پس از آن به طور نسبی روندی کاهشی داشت. میانگین قیمت هر بشکه نفت خام سنگین ایران در سال ۱۴۰۴ به ۷۱/۲ دلار به ازای هر بشکه رسید که نسبت به میانگین سال ۱۴۰۳ کاهش ۹/۵ درصدی را نشان می‌دهد. اما حمله نظامی آمریکا و اسراییل به ایران باعث شد که قیمت نفت خام سنگین ایران در ماه مارس ۲۰۲۶ (تقریبا مطابق با اسفند ۱۴۰۴) به ۱۲۴/۱ دلار به ازای هر بشکه برسد که نسبت به قیمت ۷۴/۸ دلاری در ماه مارس ۲۰۲۵، افزایش شدید ۶۶/۰ درصدی را نشان می‌دهد.

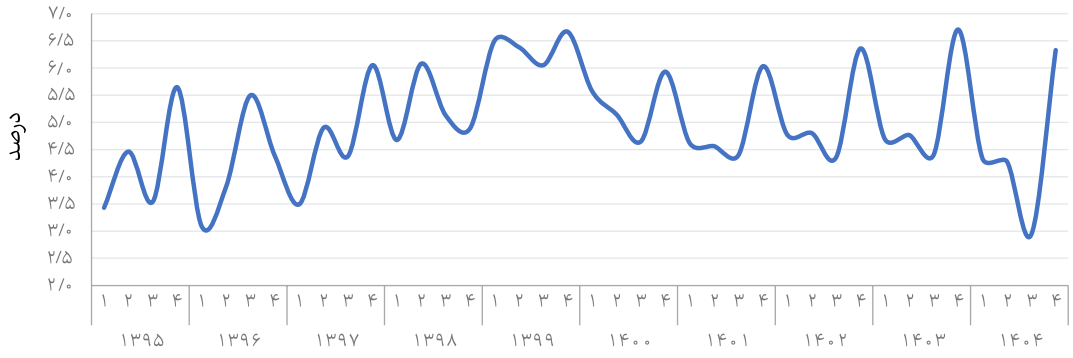
دلیل این جهش ناگهانی در اسفند ۱۴۰۴، واکنش مستقیم بازار جهانی به خطر افت عرضه در پی احتمال مسدود شدن تنگه هرمز و توقف صادرات نفت خاورمیانه بود. البته باید توجه داشت که همزمان با وقوع جنگ، حق بیمه کشتی‌ها و هزینه کرایه ناوگان واسطه‌ای برای ورود به خلیج فارس به شدت بالا رفت. در نتیجه بخش قابل‌توجهی از این افزایش ۶۶/۰ درصدی قیمت، صرف پوشش هزینه‌ها شد و رشد حاشیه سود خالص کشور را محدود کرد.

به طور خلاصه صنعت نفت ایران در سال ۱۴۰۴ در وضعیتی کاملاً شکننده و زیر سایه سنگین نااطمینانی قرار داشت - وضعیتی که حداقل تا ماه‌های ابتدایی سال ۱۴۰۵ نیز تداوم داشته است.

مسکن

نسبت ارزش افزوده بخش ساختمان به تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری از آغاز سال ۱۳۹۵ تا پایان سال ۱۴۰۴ در نمودار ۴ نمایش داده شده است. البته از آنجایی که این نمودار تحولات فصلی را نشان می‌دهد، دارای اثر فصلی است و برای مقایسه باید هر فصل را با فصل مشابه سال‌های دیگر مقایسه کرد. نسبت ارزش افزوده بخش ساختمان به تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری از ۵/۱۶ درصد در مجموع سال ۱۴۰۳ به ۴/۵۲ درصد در مجموع سال ۱۴۰۴ رسیده که حاکی از کاهش ۰/۶۴ واحد درصدی است. مطابق گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، طی سال‌های ۱۳۴۰ تا ۱۳۸۲ ارزش افزوده بخش ساختمان به طور متوسط ۴/۸ درصد از تولید ناخالص داخلی ایران را شامل می‌شده و نسبت یادشده طی سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۴ نیز به طور متوسط معادل ۴/۷ درصد بوده است. مقایسه این نسبت در سال ۱۴۰۴ با متوسط سال‌های پیش از آن می‌تواند بیانگر رکود نسبی در این بخش باشد.

نمودار ۴. نسبت ارزش افزوده بخش ساختمان به تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری

مأخذ: بانک مرکزی ایران، حساب‌های ملی ایران

در بازه زمانی ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۳، روند صدور پروانه‌های ساختمانی در مناطق شهری ایران عمدتاً نزولی بوده است. کل پروانه‌های صادرشده از ۱۶۳/۴ هزار فقره در سال ۱۳۹۹ به ۱۲۱/۲ هزار فقره در ۱۴۰۰ و سپس به ۱۱۱/۹ هزار فقره در ۱۴۰۱ کاهش یافت. البته در سال‌های ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳ اندکی بهبود در این شاخص حاصل شد و به ترتیب به ۱۱۸/۴ هزار و ۱۲۵/۴ هزار فقره رسید، اگرچه همچنان با سطح سال ۱۳۹۹ فاصله دارد. بیشترین افت در روند صدور پروانه‌های ساختمانی مربوط به سایر مناطق شهری بود که از ۱۱۴/۳ هزار فقره در سال ۱۳۹۹ به ۷۸/۲ هزار فقره در سال ۱۴۰۱ سقوط کرد و سپس به ۸۸/۲ هزار فقره در سال ۱۴۰۳ رسید.

بر اساس داده‌های فصلی سال ۱۴۰۴، وضعیت بازار ساختمان در این سال حتی شکننده‌تر شده است. مجموع پروانه‌های صادرشده در سه فصل اول سال به تنها ۷۵/۰ هزار فقره رسیده که میانگین فصلی حدود ۲۵ هزار فقره را نشان می‌دهد. با فرض تداوم این وضع، تعداد پروانه‌های صادرشده در کل سال ۱۴۰۴ احتمالاً به حدود ۱۰۰ هزار پروانه بالغ شده که نسبت به سال ۱۴۰۳ کاهش ۲۰/۳ درصدی و نسبت به سال ۱۳۹۹ کاهش ۳۸/۸ درصدی را نشان می‌دهد. کاهش تعداد پروانه‌های صادرشده در تهران و شهرهای بزرگ چشمگیر است، به گونه‌ای که در تهران در سه فصل ابتدای سال ۱۴۰۴ فقط ۴/۸ هزار پروانه صادر شده است که نسبت به مدت مشابه سال ۱۴۰۳ کاهش ۱۱/۶ درصدی را نشان می‌دهد. عواملی مانند تداوم تورم ساخت، کاهش قدرت خرید خریداران و سازندگان و نااطمینانی‌های اقتصادی، مهمترین دلایل تشدید رکود عرضه مسکن در سال ۱۴۰۴ محسوب می‌شوند. تعداد پروانه‌های ساختمانی صادرشده در مناطق شهری در جدول ۶ نمایش داده شده است.

جدول ۶. تعداد پروانه‌های ساختمانی صادرشده در مناطق شهری (هزار فقره)

	تهران	شهرهای بزرگ	سایر مناطق شهری	کل مناطق شهری
۱۳۹۹	۷/۲	۴۱/۹	۱۱۴/۳	۱۶۳/۴
۱۴۰۰	۵/۸	۳۰/۲	۸۵/۲	۱۲۱/۲
۱۴۰۱	۵/۸	۲۷/۹	۷۸/۲	۱۱۱/۹
۱۴۰۲	۷/۵	۲۹/۹	۸۱/۰	۱۱۸/۴
۱۴۰۳	۷/۵	۲۹/۷	۸۸/۲	۱۲۵/۴
بهار ۱۴۰۴	۱/۳	۶/۹	۱۸/۲	۲۶/۴
تابستان ۱۴۰۴	۱/۵	۵/۶	۱۶/۳	۲۳/۳
پاییز ۱۴۰۴	۲/۰	۶/۲	۱۷/۱	۲۵/۳

مأخذ: بانک مرکزی ایران، نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی

از سوی دیگر، شاخص‌های بهای خدمات و مصالح ساختمانی در سال ۱۴۰۴ همچنان روند افزایشی داشته‌اند. شاخص بهای خدمات ساختمانی بر مبنای سال پایه ۱۴۰۰ تا پایان فصل سوم سال ۱۴۰۴ به عدد ۴۸۲/۷ رسید که بیانگر رشد ۳۸۲/۷ درصدی در هزینه خدمات ساختمانی در طول این مدت تقریباً چهار ساله است. شاخص بهای تولیدکننده مصالح ساختمانی نیز در همین دوره رشد ۲۳۶/۳ درصدی را تجربه کرد. این افزایش قیمت‌ها موجب افزایش هزینه نهایی ساخت شده و اگر با تقاضای مؤثر ناچیز مواجه شوند، انگیزه سرمایه‌گذاری جدید را کاهش می‌دهند. رشد نقطه‌به‌نقطه شاخص‌های قیمت بخش ساختمان در جدول ۷ نمایش داده شده است.

جدول ۷. رشد نقطه‌به‌نقطه شاخص‌های قیمت در بخش ساختمان در پایان هر دوره بر مبنای سال پایه ۱۴۰۰ (درصد)

	نرخ تورم خدمات ساختمانی	نرخ تورم تولیدکننده مصالح ساختمانی
۱۴۰۱	۵۱/۲	۳۱/۱
۱۴۰۲	۴۹/۵	۳۳/۵
۱۴۰۳	۳۶/۷	۲۵/۸
بهار ۱۴۰۴	۳۹/۲	۴۷/۴
تابستان ۱۴۰۴	۴۰/۹	۴۷/۷
پاییز ۱۴۰۴	۵۱/۳	۵۲/۴

مأخذ: بانک مرکزی ایران، نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی

ارقام سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان‌های جدید مناطق شهری از ۸,۷۴۶/۹ هزار میلیارد ریال در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۳ به ۹,۷۰۹/۶ هزار میلیارد ریال در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۴ رسیده که از رشد ۱۱/۰ درصدی حکایت دارد. این رشد اسمی به طور قابل توجهی از نرخ تورم در این دوره کمتر بوده و به معنای کاهش واقعی سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در بخش ساختمان است. ارقام سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان‌های جدید مناطق شهری در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۴ در مقایسه با مدت مشابه سال قبل برای شهر تهران، شهرهای بزرگ و سایر مناطق شهری به ترتیب رشدهای ۲۳/۹ درصدی، ۶/۰ درصدی و ۱۱/۵ درصدی داشته است. سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان‌های جدید مناطق شهری در جدول ۸ نشان داده شده است.

جدول ۸. سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان‌های جدید مناطق شهری به قیمت‌های جاری (هزار میلیارد ریال)

	تهران	شهرهای بزرگ	سایر مناطق شهری	کل مناطق شهری
۱۳۹۹	۷۷۳/۶	۱,۱۶۸/۱	۱,۳۲۹/۹	۳,۲۷۱/۵
۱۴۰۰	۷۸۶/۷	۱,۷۸۱/۷	۲,۰۳۲/۱	۴,۶۰۰/۵
۱۴۰۱	۸۸۴/۴	۲,۳۵۳/۲	۲,۹۲۴/۸	۶,۱۶۲/۵
۱۴۰۲	۱,۱۱۶/۲	۳,۴۲۰/۸	۴,۴۶۴/۶	۹,۰۰۱/۶
۱۴۰۳	۱,۷۲۸/۳	۴,۵۸۸/۴	۵,۸۴۲/۰	۱۲,۱۵۸/۸
بهار ۱۴۰۴	۵۵۰/۲	۱,۰۷۵/۵	۱,۶۰۶/۶	۳,۲۳۲/۳
تابستان ۱۴۰۴	۴۱۷/۶	۱,۲۳۹/۱	۱,۷۷۹/۹	۳,۴۳۶/۶
پاییز ۱۴۰۴	۴۲۶/۱	۱,۱۷۴/۴	۱,۴۴۰/۲	۳,۰۴۰/۷

مأخذ: بانک مرکزی ایران، نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی

بازار مسکن در سال‌های اخیر با پدیده رکود تورمی مواجه شده است. از یک سو، افزایش تورم و رشد هزینه‌های ساخت‌وساز مانع کاهش قیمت اسمی مسکن شده است و از سوی دیگر کاهش قدرت خرید خانوارها و کاهش توان سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، حجم معاملات را بسیار کاهش داده است. این وضعیت پس از جنگ اسراییل و آمریکا با ایران وارد فاز جدیدی شده است. در شرایط نااطمینانی شدید ناشی از جنگ، سرمایه‌گذاران به سمت دارایی‌های نقدشونده حرکت می‌کنند و رکود شدیدتر بازار دور از انتظار نیست. با این حال نگرانی از افزایش بیشتر قیمت‌ها در آینده در پی آسیب دیدن صنایع فولادی و پتروشیمی تا حدی به افزایش معاملات کمک کرده است.

از آنجایی که بانک مرکزی گزارش معاملات بازار مسکن در تهران را از مرداد ماه سال ۱۴۰۳ به این سو منتشر نکرده است، برای تغییرات متوسط قیمت مسکن در شهر تهران باید از داده‌های غیررسمی استفاده کرد. روزنامه دنیای اقتصاد پس از توقف انتشار رسمی آمار معاملات بازار

مسکن، شاخص قیمت پیشنهادی فروشنده‌ها در بازار مسکن را طراحی کرده است. مطابق این شاخص، متوسط قیمت مسکن در شهر تهران در آخرین روز کاری اسفند ۱۴۰۴ معادل ۱۱۵ میلیون تومان به ازای هر متر مربع بوده است که نسبت به مقدار این شاخص در یک روز قبل از شروع جنگ چهل روزه، کاهش ۲۲/۳ درصدی را نشان می‌دهد. البته پس از شروع سال جدید، بازدهی ماهانه مسکن که به طور قابل توجهی از سایر دارایی‌ها عقب مانده بود، از این بازارها پیشی گرفت.

مطابق داده‌های مرکز آمار ایران، نرخ تورم سالانه اجاره در پایان سال‌های ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴ به ترتیب معادل ۴۰/۳ و ۳۴/۲ درصد بوده است. در مقام مقایسه، نرخ تورم سالانه اجاره در پایان سال ۱۴۰۳ معادل ۷/۸ واحد درصد بیشتر از نرخ تورم کل (رشد سطح عمومی قیمت‌ها) و در پایان سال ۱۴۰۴ معادل ۱۶/۴ واحد درصد کمتر از نرخ تورم کل بوده است. باید توجه داشت که وجود قراردادهای یک ساله اجاره منجر به بروز چسبندگی در نرخ اجاره می‌شود و اثری مشابه قراردادهای کار در چسبندگی دستمزد دارد. بنابراین شرایط جنگی در بازار کالاها سرعت اثر بسیار بیشتری در مقایسه با مواردی همچون اجاره مسکن دارد. همچنین باید توجه داشت که بازار کالا از قابلیت انبارداری و ذخیره کالا در شرایط انتظارات تورمی به امید فروش گران‌تر در آینده برخوردار است، در حالی که بازار اجاره‌داری فاقد این ویژگی است.

۳-۱. گروه خدمات

گروه خدمات به عنوان بزرگترین بخش اقتصاد کشور که حدود نیمی از ارزش افزوده اقتصاد (۵۰/۸ درصد در سال ۱۴۰۴ به قیمت‌های جاری) در آن ایجاد می‌شود، در سال ۱۴۰۴ و طبق گزارش بانک مرکزی، از نظر ارزش افزوده ایجادشده به قیمت‌های ثابت سال ۱۴۰۰ معادل ۱/۲ درصد نسبت به سال قبل از آن رشد کرد. در بین زیرمجموعه‌های گروه خدمات، زیربخش «عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه موتوری» با سهم ۱۴/۵ درصدی از تولید ناخالص داخلی (به قیمت‌های جاری) در سال ۱۴۰۴، همچنان بزرگترین زیربخش محسوب می‌شود. این زیربخش در این مدت رشد منفی ۲/۷ درصدی داشته است که عمده آن ناشی از افت ۷/۱ درصدی در زمستان ۱۴۰۴ است. نکته قابل توجه آن است که در سال ۱۴۰۴ اکثر زیرمجموعه‌های گروه خدمات به جز سه گروه رشدهای مثبت را تجربه کرده‌اند و فقط بخش‌های «فعالیت‌های مربوط به تأمین جا و غذا»، «عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه موتوری» و «حمل‌ونقل و انبارداری» با انقباض مواجه شده‌اند. کمترین میزان رشد در این بخش مربوط به زیربخش «فعالیت‌های مربوط به تأمین جا و غذا» با منفی ۶/۷ درصد بوده است. در نقطه مقابل بیشترین نرخ رشد در گروه خدمات با ۹/۲ درصد به زیرمجموعه «فعالیت‌های مالی و بیمه» اختصاص داشته و پس از آن زیربخش «بهداشت و مددکاری اجتماعی» با رشد ۸/۴ درصدی قرار گرفته است. جدول ۹ رشد زیرمجموعه‌های گروه خدمات را بر اساس گزارش بانک مرکزی نشان می‌دهد.

جدول ۹. نرخ رشد زیرمجموعه‌های گروه خدمات به قیمت‌های ثابت سال ۱۴۰۰ (درصد)

	۱۴۰۰	۱۴۰۱	۱۴۰۲	۱۴۰۳	۱۴۰۴				
					بهار	تابستان	پاییز	زمستان	کل سال
گروه خدمات	**۵/۷**	**۱/۲**	**۴/۰**	**۳/۳**	**۰/۹**	**۲/۱**	**۴/۱**	**-۲/۲**	**۱/۲**
عمده‌فروشی، خرده‌فروشی و تعمیر وسایل نقلیه موتوری	۵/۸	۸/۷	۳/۸	۲/۸	-۳/۶	-۲/۳	۲/۱	-۷/۱	-۲/۷
حمل‌ونقل و انبارداری	۶/۰	۶/۰	۹/۰	۱/۳	-۳/۹	۳/۹	۴/۳	-۷/۳	-۰/۸
فعالیت‌های مربوط به تأمین جا و غذا	۳۵/۳	۲۸/۶	۱۵/۷	۵/۱	-۵/۴	۱/۵	-۲/۸	-۲۰/۳	-۶/۷
اطلاعات و ارتباطات	۱۶/۶	۳/۲	۳۳/۲	۱۳/۵	۱۰/۶	۸/۶	۱۳/۹	-۳/۷	۷/۴
فعالیت‌های مالی و بیمه	-۶/۵	۶/۰	۰/۰	۶/۳	۱۱/۶	۱۳/۴	۱۱/۲	۱/۷	۹/۲
فعالیت‌های املاک و مستغلات	۱/۱	۳/۳	۱/۹	۱/۸	۱/۵	۱/۶	۲/۶	۳/۸	۲/۳
فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی	۱۷/۲	۱۰/۸	-۴/۲	۹/۱	۱۰/۱	۳/۷	۳/۴	-۲/۰	۳/۶
فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی	-۲/۰	-۱۴/۲	-۵/۶	۰/۵	۴/۱	۰/۰	۳/۴	۲/۳	۲/۵
اداره عمومی، دفاع و تأمین اجتماعی	۸/۹	-۱۷/۵	-۱/۵	۰/۳	۲/۶	-۱/۶	۵/۰	۱/۲	۱/۶
آموزش	۶/۵	-۱۷/۴	۴/۳	۴/۳	۹/۵	۷/۴	۹/۰	۴/۹	۷/۵
بهداشت و مددکاری اجتماعی	۱۵/۹	-۱/۴	۵/۰	۱۰/۰	۱۰/۷	۱۱/۶	۲/۶	۹/۰	۸/۴
هنر، سرگرمی، تفریح، ورزش و سایر فعالیت‌های خدماتی	۷/۶	-۲/۳	۵/۵	۲۰/۴	۸/۲	۷/۱	۱۲/۳	-۴/۱	۵/۰

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش تحولات بخش واقعی اقتصاد ایران سال ۱۴۰۴

گزارش مرکز آمار ایران از رشد گروه خدمات در سال ۱۴۰۴ بسیار متفاوت از گزارش بانک مرکزی است که البته بخشی از این اختلاف ناشی از تفاوت در دسته‌بندی زیرمجموعه‌های این گروه است. طبق گزارش مرکز آمار در سال ۱۴۰۴، بخش خدمات ۴۲/۰ درصد از ارزش‌افزوده اقتصاد به قیمت‌های جاری را شامل می‌شود که ۰/۲ واحد درصد کمتر از سال قبل از آن بوده است. مطابق این گزارش، به قیمت‌های ثابت سال ۱۴۰۰، این بخش در سال ۱۴۰۴ نسبت به سال قبل از آن ۰/۳ درصد رشد داشته است. در بین زیرمجموعه‌های این گروه، سه زیربخش «عمده و خرده فروشی، هتل و رستوران»، «سایر خدمات عمومی، اجتماعی و شخصی» و «حمل‌ونقل، انبارداری و ارتباطات» به ترتیب رشدهای منفی ۱/۸ درصدی، منفی ۱/۰ درصدی و منفی ۰/۳ درصدی را در سال ۱۴۰۴ تجربه کرده‌اند و سایر زیرمجموعه‌های این بخش در این مدت رشدهای مثبت داشته‌اند. بیشترین این رشدهای مثبت با ۸/۴ درصد به زیرمجموعه «واسطه‌گری‌های مالی» مربوط بوده تا سهم ۰/۳ واحد درصدی از کل رشد اقتصادی به این زیربخش تعلق گیرد. علاوه بر این، زیربخش «مستغلات، کرایه و خدمات کسب‌وکار» رشد مثبت ۱/۰ درصدی را در سال ۱۴۰۴ ثبت کرده است.

۲. بازار نیروی کار

آمار منتشرشده از وضعیت بازار کار کشور در سال ۱۴۰۴ از نرخ مشارکت ۴۰/۶ درصدی و نرخ بیکاری ۷/۵ درصدی جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر در این سال حکایت دارد. بر این اساس و طبق گزارش مرکز آمار ایران، نرخ‌های مشارکت و بیکاری در این سال نسبت به سال ۱۴۰۳، به ترتیب کاهش‌های ۰/۴ واحد درصدی و ۰/۱ واحد درصدی را تجربه کرده‌اند. نرخ مشارکت که در روندی اکیداً نزولی، با کاهش ۳/۲ واحد درصدی از ۴۴/۱ درصد در سال ۱۳۹۸ به ۴۰/۹ درصد در سال ۱۴۰۱ رسیده بود، سرانجام در سال ۱۴۰۲ روند صعودی به خود گرفت تا به ۴۱/۳ درصد برسد. با این حال در سال ۱۴۰۳ روند مذکور دوباره معکوس شد و روند نزولی در سال ۱۴۰۴ نیز تداوم یافته تا نرخ مشارکت به ۴۰/۶ درصد تقلیل یابد. نسبت اشتغال (نسبت تعداد افراد شاغل به کل جمعیت در سن کار) که در سال ۱۴۰۳ نسبت به سال ۱۴۰۲ بدون تغییر مانده بود و فرصت‌های شغلی متناسب با رشد جمعیت ایجاد شده بود، در سال ۱۴۰۴ با کاهش ۰/۴ واحد درصدی روبه‌رو شده است. در واقع در مقایسه با رشد ۸۱۰/۰ هزار نفری جمعیت در سن کار کشور در سال ۱۴۰۴، تنها ۳۴/۰ هزار شغل به فرصت‌های شغلی قبلی اضافه شده‌اند. از طرف دیگر، سهم اشتغال ناقص (کار کمتر از ۴۴ ساعت در هفته) رقم ۷/۶ درصد را در این سال ثبت کرده است که نسبت به سال قبل از آن تغییری نداشته، اگرچه در زمستان ۱۴۰۴ اشتغال ناقص نسبت به فصل مشابه سال ۱۴۰۳ با افزایش ۰/۵ واحد درصدی روبه‌رو بوده است. بر این اساس، بررسی همزمان نرخ مشارکت اقتصادی و نسبت اشتغال در سال ۱۴۰۴ حکایت از آن دارد که آثار جنگ و افزایش نااطمینانی‌های اقتصادی بیش از آن که در افزایش محسوس نرخ بیکاری منعکس شده باشد، در کاهش حضور نیروی کار در بازار و افت ظرفیت اشتغال اقتصاد نمایان شده است. در واقع کاهش نرخ مشارکت اقتصادی بیانگر آن است که بخشی از جمعیت در سن کار، به دلیل محدود شدن فرصت‌های شغلی، انگیزه جست‌وجوی کار را از دست داده و به صورت موقت (یا حتی دایم) از بازار کار خارج شده‌اند. کاهش نسبت اشتغال نشان می‌دهد که سهم افراد شاغل از کل جمعیت در سن کار کاهش یافته و اقتصاد در ایجاد فرصت‌های شغلی جدید با محدودیت مواجه بوده است. ثبات و کاهش نسبی نرخ بیکاری در چنین شرایطی الزاماً به معنای بهبود بازار کار نیست، بلکه تا حدی ناشی از کوچک‌تر شدن جمعیت فعال است. این ترکیب کاهش نرخ مشارکت و نسبت اشتغال را می‌توان یکی از مهمترین نشانه‌های تضعیف بازار کار در پی تشدید نااطمینانی‌های ناشی از جنگ در سال ۱۴۰۴ دانست.

در سال ۱۴۰۴ نسبت به سال قبل از آن، در مجموع ۸۱۰/۰ هزار نفر به جمعیت در سن کار افزوده شده است که سهم مردان و زنان از این مقدار به ترتیب ۴۸/۷ درصد (۳۹۴/۳ هزار نفر) و ۵۱/۳ درصد (۴۱۵/۷ هزار نفر) بوده است. از طرفی، در این سال در مقایسه با سال ۱۴۰۳، تنها ۱۹/۳ هزار نفر به جمعیت فعال اضافه شده است که ۲/۴ درصد از جمعیت اضافه‌شده در سن کار را پوشش می‌دهد. البته این عدم پوشش به کاهش چشمگیر جمعیت فعال زنان در این سال برمی‌گردد، به گونه‌ای که با وجود افزایش ۲۰۹/۰ هزار نفری جمعیت فعال مردان در سال ۱۴۰۴ نسبت به سال قبل از آن، جمعیت فعال زنان در این مدت با کاهش ۱۸۹/۷ هزار نفری روبه‌رو شده است. بر این اساس، از کل جمعیت در سن کار کشور در سال ۱۴۰۴، معادل ۴۰/۶ درصد فعال بوده‌اند که کاهش ۰/۴ واحد درصدی نرخ مشارکت را در مقایسه با سال قبل از آن نشان می‌دهد. البته نرخ مذکور در زمستان ۱۴۰۴ حتی به ۳۹/۷ درصد فرو افتاده است. شایان ذکر است نرخ پایین مشارکت در مقایسه با سایر کشورها یکی از شاخصه‌های همیشگی اقتصاد ایران حداقل در چند دهه اخیر بوده است و این نرخ پایین عمدتاً از جانب جمعیت بانوان کشور ایجاد می‌شود، به طوری که از جمعیت ۳۳/۱ میلیون نفری زنان ۱۵ ساله و بیشتر در ایران، تنها ۴/۴ میلیون نفر قابلیت و تمایل به انجام کار و به عبارت دیگر مشارکت اقتصادی در سال ۱۴۰۴ داشته‌اند. از همین جمعیت اندک نیز ۱۵/۰ درصد بیکار بوده‌اند، در حالی که نرخ بیکاری برای مردان در سال ۱۴۰۴ معادل ۶/۰ درصد رقم خورده است. در فاصله سال‌های ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۳، پس از مدت‌ها بر جمعیت زنان فعال افزوده شد، اما در سال ۱۴۰۴ جمعیت زنان فعال کاهشی بوده است. این در حالی است که در این سال بر جمعیت زنان در سن کار معادل ۴۱۵/۷ هزار نفر افزوده شده است. در نهایت، نرخ مشارکت اقتصادی زنان با کاهش ۰/۷ واحد درصدی نسبت به سال ۱۴۰۳ به ۱۳/۴ درصد تقلیل یافته است. این سطح نازل نرخ مشارکت بانوان کشور نشان می‌دهد که فارغ از ضعف‌های ساختاری مهارت‌پروری در سیستم آموزشی کشور، فرهنگ، زیرساخت‌ها و موقعیت‌های موجود در بازار کار مناسب و پذیرای ورود زنان نبوده‌اند. این تفاوت در نرخ بیکاری تقریباً در همه سال‌های نیم قرن اخیر تکرار شده و بالا بودن جمعیت غیرفعال بانوان از مهمترین چالش‌های بازار کار کشور محسوب می‌شود.

علاوه بر این، بیکاری جوانان و قشر تحصیلکرده دانشگاهی کشور نیز نگران‌کننده است. در سال ۱۴۰۴ حدود ۱/۴ میلیون نفر از جمعیت ۱۸ تا ۳۵ ساله کشور موفق به یافتن شغل مورد نظر خود نشده‌اند که گویای نرخ بیکاری ۱۵/۰ درصدی برای این گروه سنی است. این نرخ برای زنان در این گروه سنی به ۲۶/۰ درصد می‌رسد. همچنین نرخ بیکاری در بین فارغ‌التحصیلان آموزش عالی ۱۰/۴ درصد بوده که در بین زنان این گروه به ۱۸/۱ درصد می‌رسد. افزون بر این، حدود ۳۹/۰ درصد از کل جمعیت بیکار کشور در سال ۱۴۰۴ دارای تحصیلات عالی بوده‌اند. بالاتر بودن آمار بیکاری در بین جمعیت فارغ‌التحصیل دانشگاهی در مقایسه با متوسط کل جمعیت نشان می‌دهد که ادامه تحصیل در مقاطع دانشگاهی نه تنها ورود به بازار کار را تسهیل نکرده، بلکه متناسب و سازگار با ظرفیت بازار کار نبوده و حتی احتمالاً جذب فارغ‌التحصیلان را سخت‌تر کرده است. بنابراین دوره‌های تحصیلات دانشگاهی که یک سرمایه‌گذاری نسبتاً بزرگ هم برای دولت و هم خانوارها تلقی می‌شوند، برای تعداد قابل توجهی از افراد و حداقل از جنبه ورود به بازار کار و کسب درآمد، عایدی مورد انتظار را نداشته‌اند.

در سال ۱۴۰۴ نزدیک به ۲۴/۸ میلیون نفر از جمعیت بالای ۱۵ سال در کشور شاغل بوده‌اند که افزایش حدود ۳۴ هزار نفری را در مقایسه با سال ۱۴۰۳ نشان می‌دهد. از این جمعیت، حدود ۱۳/۹ درصد در بخش کشاورزی، ۳۲/۸ درصد در بخش صنعت و ۵۳/۲ درصد در بخش خدمات اشتغال داشته‌اند. در مجموع، سهم جمعیت شاغل در بخش صنعت در سال ۱۴۰۴ کاهش ۰/۵ واحد درصدی را نسبت به سال ۱۴۰۳ تجربه کرده و در مقابل بخش خدمات به همین نسبت افزایش سهم داشته است. جدول ۱۰ برخی شاخص‌های مهم بازار کار کشور را در سال‌های ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴ نشان می‌دهد.

جدول ۱۰. شاخص‌های اصلی بازار کار ایران به تفکیک جنسیت برای جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر در سال‌های ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴

		سال ۱۴۰۳			سال ۱۴۰۴		
		کل	مرد	زن	کل	مرد	زن
مشارکت اقتصادی جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر	نرخ (درصد)	۴۱/۰	۶۸/۱	۱۴/۱	۴۰/۶	۶۷/۹	۱۳/۴
	تعداد (میلیون نفر)	۲۶/۸	۲۲/۲	۴/۶	۲۶/۸	۲۲/۴	۴/۴
اشتغال جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر	نسبت (درصد)	۳۷/۹	۶۳/۹	۱۲/۱	۳۷/۵	۶۳/۸	۱۱/۴
	تعداد (میلیون نفر)	۲۴/۸	۲۰/۸	۴/۰	۲۴/۸	۲۱/۱	۳/۸
بیکاری جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر	نرخ (درصد)	۷/۶	۶/۲	۱۴/۳	۷/۵	۶/۰	۱۵/۰
	تعداد (میلیون نفر)	۲/۰	۱/۴	۰/۷	۲/۰	۱/۴	۰/۷
بیکاری جوانان ۱۸ تا ۳۵ ساله	نرخ (درصد)	۱۴/۷	۱۲/۰	۲۴/۹	۱۵/۰	۱۲/۱	۲۶/۰
	تعداد (میلیون نفر)	۱/۴	۰/۹	۰/۵	۱/۴	۰/۹	۰/۵
بیکاری فارغ‌التحصیلان آموزش عالی	نرخ (درصد)	۱۱/۳	۷/۷	۱۹/۱	۱۰/۴	۷/۰	۱۸/۱
	تعداد (میلیون نفر)	۰/۹	۰/۴	۰/۵	۰/۸	۰/۴	۰/۴
سهم جمعیت دارای اشتغال ناقص زمانی (درصد)		۷/۶	۸/۲	۴/۵	۷/۶	۸/۱	۴/۳
جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر (میلیون نفر)		۶۵/۳	۳۲/۶	۳۲/۷	۶۶/۱	۳۳/۰	۳۳/۱

مأخذ: مرکز آمار ایران، چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار در سال‌های ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴

۳. وضعیت مالی و بودجه دولت

بودجه دولت یکی از مهم‌ترین ابزارهای سیاست‌گذاری و جامع‌ترین بیان اولویت‌های عمومی است. قانون بودجه به دلیل نقش پررنگ دولت در اقتصاد ایران اهمیت مضاعفی دارد. فارغ از نقش منابع درآمدی (از قبیل مالیات) و مصارف جاری و عمرانی دولت بر سایر متغیرهای کلان اقتصادی، الگوی تأمین مالی ناترازی بودجه در مواجهه با شوک‌های خارجی همچون تحریم‌های اقتصادی و محدود شدن روابط تجاری با سایر کشورها اهمیت بسزایی دارد.

۳-۱. کلیات لایحه و قانون بودجه ۱۴۰۴

بودجه عمومی دولت در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ معادل ۵۳,۸۴۵ هزار میلیارد ریال تصویب شد که از رشد ۸۹/۸ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ حکایت داشت. همچنین، بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت با رشد ۷۰/۴ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ معادل ۶۳,۷۷۴ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شد. به این ترتیب بودجه کل کشور در سال ۱۴۰۴ به ۱۱۲,۷۹۵ هزار میلیارد ریال بالغ شد که از رشد ۷۴/۶ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ حکایت داشت. با این حال منابع و مصارف بودجه کل کشور در قانون مصوب سال ۱۴۰۴ کاهش ۵/۲ درصدی را نسبت به لایحه بودجه در آن سال تجربه کرد. این کاهش در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ به حذف کردن اقلام فرابودجه‌ای از سقف بودجه کل کشور برمی‌گردد که در لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ برای اولین بار به سقف بودجه کل کشور اضافه شدند. این منابع فرابودجه‌ای شامل منابع و مصارف هدفمندی یارانه‌ها، واگذاری نفت به نیروهای مسلح و طرح‌های خاص بودند که علی‌القاعده باید به طور شفاف در بودجه لحاظ شوند، اما در فرآیند تبدیل لایحه به قانون مجدداً از سرجمع ارقام بودجه ۱۴۰۴ حذف شدند. در واقع با حذف کردن این ارقام از لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ و حذف اثر آنها در مقایسه لایحه و قانون، بودجه کل کشور در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ نه تنها نسبت به لایحه کاهش نیافت، بلکه حدود ۹/۵ درصد افزایش را تجربه کرد. صورت وضعیت ارقام کلان قانون بودجه سال ۱۴۰۴ در جدول ۱۱ نمایش داده شده است.

جدول ۱۱. زیربخش‌های اصلی قانون بودجه سال ۱۴۰۴ (هزار میلیارد ریال-درصد)

	قانون بودجه ۱۴۰۳	لایحه بودجه ۱۴۰۴	لایحه بودجه ۱۴۰۴- بدون لحاظ ارقام فرابودجه‌ای	قانون بودجه ۱۴۰۴	رشد قانون ۱۴۰۴ نسبت به قانون ۱۴۰۳	رشد قانون ۱۴۰۴ نسبت به لایحه ۱۴۰۴	رشد قانون ۱۴۰۴ نسبت به لایحه ۱۴۰۴- بدون لحاظ ارقام فرابودجه‌ای
بودجه کل کشور	۶۴,۵۸۷/۱	۱۱۸,۹۶۶/۰	۱۰۲,۹۸۶/۰	۱۱۲,۷۹۵/۳	۷۴/۶	-۵/۲	۹/۵
بودجه عمومی	۲۸,۳۷۱/۴	۶۴,۰۷۶/۰	۴۸,۰۹۶/۰	۵۳,۸۴۴/۶	۸۹/۸	-۱۶/۰	۱۲/۰
منابع عمومی	۲۵,۶۲۰/۴	۵۹,۸۷۶/۰	۴۳,۸۹۶/۰	۴۹,۵۶۴/۶	۹۳/۵	-۱۷/۲	۱۲/۹
درآمدهای اختصاصی	۲,۷۵۱/۰	۴,۲۰۰/۰	۴,۲۰۰/۰	۴,۲۸۰/۰	۵۵/۶	۱/۹	۱/۹
بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت	۳۷,۴۱۵/۷	۵۴,۸۹۰/۰	۵۴,۸۹۰/۰	۶۳,۷۷۳/۸	۷۰/۴	۱۶/۲	۱۶/۲

ماخذ: لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ و قوانین بودجه سال‌های ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴

بودجه عمومی دولت

بودجه عمومی دولت از دو بخش «منابع و مصارف عمومی» و «درآمدهای اختصاصی و مصارف از محل درآمدهای اختصاصی» تشکیل شده است.

درآمدهای اختصاصی توسط دستگاه‌های دولتی ایجاد شده و در همان دستگاه دولتی ایجادکننده هزینه می‌شوند. به عبارت دیگر این درآمدها وارد منابع متمرکز خزانه‌داری نمی‌شوند و خزانه‌داری نمی‌تواند به توزیع مجدد آنها در سایر بخش‌ها بپردازد. آنچه به طور متمرکز در اختیار

دولت و خزانه‌داری قرار می‌گیرد، منابع عمومی است که از سه بخش درآمدهای عمومی (مالیات، حقوق ورودی و درآمد حاصل از مالکیت دولت)، واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای (عمدتاً صادرات نفت و واگذاری اموال دولتی) و واگذاری دارایی‌های مالی (عمدتاً فروش اوراق بدهی، واگذاری شرکت‌های دولتی و برداشت از صندوق توسعه ملی) تشکیل شده است. خزانه‌داری این منابع را در سه دسته اعتبارات هزینه‌ای (عمدتاً جبران خدمات کارکنان و پرداخت‌های مربوط به صندوق‌های بازنشستگی)، تملک دارایی‌های سرمایه‌ای (پرداخت‌های عمرانی) و تملک دارایی‌های مالی (بازپرداخت بدهی‌های قبلی از جمله اصل اوراق بدهی دولتی سررسیدشده) به مصرف می‌رساند. درآمدهای اختصاصی در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ رشد ۱/۹ درصدی را نسبت به لایحه پیشنهادی دولت تجربه کرد، اما منابع و مصارف عمومی کاهش ۱۷/۲ درصدی داشت و این کاهش به حذف اقلام فرابودجه‌ای که در لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ به سقف بودجه کل کشور اضافه شدند، برمی‌گردد. با حذف ارقام فرابودجه‌ای عنوان‌شده از لایحه، منابع و مصارف عمومی در قانون بودجه ۱۴۰۴ حتی رشد ۱۲/۹ درصدی را نسبت به لایحه تقدیمی این سال نشان می‌دهند. جدول ۱۲ جزییات منابع و مصارف عمومی را در لایحه و قانون بودجه سال ۱۴۰۴ به تصویر می‌کشد.

جدول ۱۲. زیربخش‌های منابع و مصارف عمومی در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ (هزار میلیارد ریال-درصد)

منابع	قانون ۱۴۰۴	رشد قانون ۱۴۰۴ نسبت به قانون ۱۴۰۳	رشد قانون نسبت به لایحه ۱۴۰۴	رشد قانون نسبت به لایحه ۱۴۰۴ (بدون لحاظ ارقام فرابودجه‌ای)	سهم اجزا از منابع عمومی در قانون ۱۴۰۴	مصارف	قانون بودجه سال ۱۴۰۴	رشد قانون ۱۴۰۴ نسبت به قانون ۱۴۰۳	رشد قانون نسبت به لایحه ۱۴۰۴	رشد قانون نسبت به لایحه ۱۴۰۴ (بدون لحاظ ارقام فرابودجه‌ای)	سهم اجزا از مصارف عمومی در قانون ۱۴۰۴
درآمدها (عمومی)	**۲۴,۴۶۴/۶**	**۵۳/۱**	**۷/۵**	**۷/۵**	**۴۹/۴**	**هزینه‌ها (جاری)**	**۳۳,۵۵۸/۶**	**۷۸/۶**	**-۱۷/۸**	**۷/۶**	**۶۷/۷**
مالیاتی	۲۰,۸۴۰/۰	۵۲/۷	۶/۱	۶/۱	۴۲/۰	جبران خدمات کارکنان	۸,۵۵۸/۱	-	-	-	۱۷/۳
حاصل از مالکیت دولت	۱,۸۱۰/۰	۳۴/۱	۲۸/۴	۲۸/۴	۳/۷	استفاده از کالاها و خدمات	۳,۰۵۳/۲	-	-	-	۶/۲
حاصل از فروش کالاها و خدمات	۶۰۶/۰	۳۱/۳	۰/۰	۰/۰	۱/۲	سود اوراق بدهی انتشاریافته	۲,۳۰۸/۴	-	-	-	۴/۷
حاصل از جرایم و خسارات و متفرقه	۱,۲۰۸/۶	۱۲۹/۲	۹/۹	۹/۹	۲/۴	یارانه	۲,۲۸۳/۸	-	-	-	۴/۶
						کمک‌های بلاعوض	۳۹۹/۰	-	-	-	۰/۸
						مزایای اجتماعی	۱۱,۲۵۸/۸	-	-	-	۲۲/۷
						سایر هزینه‌ها	۵,۶۹۷/۳	-	-	-	۱۱/۵
						تراز عملیاتی	**-۹,۰۹۴/۰**	**۲۲۴/۳**	**-۴۹/۶**	**۷/۷**	**-**
واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای	**۹,۳۰۰/۰**	**۴۴/۳**	**-۶۰/۱**	**۲۶/۷**	**۱۸/۸**	**تملک دارایی‌های سرمایه‌ای (هزینه‌های عمرانی)**	**۶,۰۰۶/۰**	**۵۰/۲**	**-۴۹/۸**	**۷/۳**	**۱۲/۱**
منابع حاصل از نفت و فرآورده‌های نفتی	۵,۳۹۵/۰	-۷/۴	-۷۴/۴	۶/۰	۱۰/۹	ساختمان و سایر مستحدثات	۴,۲۳۸/۸	-	-	-	۸/۶
منابع حاصل از فروش اموال منقول و غیرمنقول و سایر	۳,۲۵۵/۰	۴۲۶/۵	۴۴/۷	۴۴/۷	۶/۶	ماشین‌آلات و تجهیزات	۹۳۰/۵	-	-	-	۱/۹
تهاتر نفت بابت تأمین فرآورده‌ها	۶۵۰/۰	-	-	-	۱/۳	سایر دارایی‌های ثابت	۲۶/۲	-	-	-	۰/۱
						استفاده از موجودی انبار	۰/۰	-	-	-	۰/۰
						اقلام گرانبها	۰/۸	-	-	-	۰/۰
						زمین	۵۴/۶	-	-	-	۰/۱
						سایر دارایی‌های تولیدنشده	۷۵۵/۱	-	-	-	۱/۵
						خالص واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای	**۳,۲۹۴/۰**	**۳۴/۷**	**-۷۱/۰**	**۸۹/۳**	**-**
واگذاری دارایی‌های مالی	**۱۵,۸۰۰/۰**	**۳۹۵/۰**	**۱۴/۵**	**۱۴/۵**	**۳۱/۹**	**تملک دارایی‌های مالی**	**۱۰,۰۰۰/۰**	**۲۵۳/۰**	**۴۰/۸**	**۴۰/۸**	**۲۰/۲**
فروش اوراق مالی اسلامی	۸,۱۰۰/۰	۲۱۸/۱	۱۵/۷	۱۵/۷	۱۶/۳	اعتبارات موضوع واگذاری سهام	۶۱/۰	۲۷/۵	-	-	۰/۱
واگذاری شرکت‌های دولتی	۲,۱۵۰/۰	۲۵۸/۳	۵۹/۳	۵۹/۳	۴/۳	بازپرداخت اصل اوراق مالی	۳,۸۴۱/۳	۵۴/۲	-	-	۷/۸
منابع حاصل از استفاده از صندوق توسعه ملی	۵,۴۱۰/۰	-	۰/۰	۰/۰	۱۰/۹	بازپرداخت اصل تسهیلات بانکی	۱۴۶/۰	۱۵۹/۷	-	-	۰/۳
سایر واگذاری‌ها	۱۴۰/۰	۲۰۵/۷	۲۵۰/۰	۲۵۰/۰	۰/۳	تعهدات پرداخت‌نشده سال‌های قبل	۳,۶۲۵/۷	۴,۳۸۹/۴	-	-	۷/۳
						بازپرداخت اصل وام‌های خارجی و تعهدات	۳۱۷/۶	۱۳۱/۷		-	۰/۶
						سرمایه‌گذاری، کمک‌های فرهنگی و اقتصادی بین‌المللی	۲,۰۰۸/۴	۹,۹۴۲/۰	-	-	۴/۱
						خالص واگذاری دارایی های مالی	**۵,۸۰۰/۰**	**۱,۵۱۶/۵**	**-۱۳/۴**	**-۱۳/۴**	**-**
جمع منابع عمومی	**۴۹,۵۶۴/۶**	**۹۳/۵**	**-۱۷/۲**	**۱۲/۹**	**۱۰۰/۰**	**جمع مصارف عمومی**	**۴۹,۵۶۴/۶**	**۹۳/۵**	**-۱۷/۲**	**۱۲/۹**	**۱۰۰/۰**

مأخذ: لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ و قوانین بودجه سال‌های ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴

در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ سهم درآمدهای عمومی از کل منابع عمومی برابر ۴۹/۴ درصد لحاظ شد که کاهش ۱۳/۰ واحد درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ و افزایش ۱۱/۴ واحد درصدی نسبت به لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ داشته است. در صورت حذف اقلام فرابودجه‌ای عنوان‌شده از سقف بودجه کل کشور در لایحه بودجه سال ۱۴۰۴، سهم مذکور در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ نسبت به لایحه تقدیمی آن سال نه تنها افزایش نیافته، بلکه کاهش ۲/۵ واحد درصدی را تجربه کرده است. با این حال رقم درآمدهای عمومی به طور مطلق نسبت به لایحه آن سال رشد ۷/۵ درصدی داشته است و کاهش سهم آن به رشد بیشتر سایر منابع بودجه در فرآیند تبدیل لایحه به قانون بازمی‌گردد. همچنین درآمدهای مالیاتی در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ رشد قابل توجه ۵۲/۷ درصدی را نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ تجربه کرد. بر این اساس، در قانون بودجه ۱۴۰۴ کل درآمدهای مالیاتی برابر با ۲۰,۸۴۰/۰ هزار میلیارد ریال برآورد شد که ۴۳/۲ درصد آن را مالیات غیرمستقیم (مالیات بر کالاها و خدمات و مالیات بر واردات) و ۵۶/۸ درصد را مالیات مستقیم (مالیات اشخاص حقوقی، مالیات بر درآمدها و مالیات بر ثروت) تشکیل می‌دهد. در این میان، درآمد ناشی از مالیات مستقیم در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ با رشد چشمگیر ۶۹/۴ درصدی، به ۱۱,۸۳۶/۴ هزار میلیارد ریال بالغ شد. در میان اجزای مالیات مستقیم، مالیات اشخاص حقوقی با افزایش ۷۲/۸ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ (بیشترین رشد در میان اجزای مالیات مستقیم) به ۸,۰۹۸/۸ هزار میلیارد ریال رسید تا سهم ۳۸/۹ درصدی از کل درآمدهای مالیاتی داشته باشد. در میان اجزای مالیات اشخاص حقوقی در قانون بودجه ۱۴۰۴، مالیات اشخاص حقوقی غیردولتی با سهم ۸۱/۴ درصدی از کل مالیات اشخاص حقوقی، رشد ۷۶/۶ درصدی را نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ تجربه کرد. همچنین مالیات عملکرد شرکت‌های دولتی در قانون مزبور نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ با افزایش قابل توجه ۲۰۹/۰ درصدی روبه‌رو شد.

علاوه بر این، مالیات بر درآمد در قانون بودجه ۱۴۰۴ با رشد ۶۸/۲ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ مواجه شد تا سهم ۱۵/۳ درصدی از کل درآمدهای مالیاتی داشته باشد. در میان اجزای اصلی آن، مالیات بر مشاغل (کسبه، اصناف و موارد مشابه) با سهم ۳۸/۴ درصدی از مالیات بر درآمد، افزایش ۵۳/۷ درصدی را نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ داشت. مالیات بر حقوق کارکنان بخش‌های عمومی و خصوصی به ترتیب با سهم‌های ۲۰/۴ درصدی و ۳۶/۰ درصدی از مالیات بر درآمد، رشدهای ۷۱/۹ درصدی و ۹۰/۸ درصدی را نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ تجربه کردند. همچنین در قانون مذکور، ردیف مالیات بر ثروت در میان اجزای عمده درآمدهای مالیاتی با افزایش ۳۶/۳ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ روبه‌رو شد. در این زمینه مالیات بر نقل و انتقال سهام با سهم ۳۳/۶ درصدی از کل مالیات بر ثروت، افزایش ۲۷/۴ درصدی را نسبت به قانون بودجه ۱۴۰۳ تجربه کرد که بیانگر برآورد دولت از رونق نسبی بازار سرمایه در سال ۱۴۰۴ بود. ردیف مالیات بر خودروهای گران‌قیمت در این قانون با سهم ۸/۲ درصدی از کل مالیات بر ثروت، با رشد ۷۱/۹ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ همراه شد. با این حال ردیف مالیات بر خانه‌های خالی با سهم ناچیز ۰/۹ درصدی از کل مالیات بر ثروت، کاهش ۵۰/۰ درصدی را نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ تجربه کرد.

از طرفی درآمد ناشی از مالیات غیرمستقیم در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ با رشد ۳۵/۴ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳، به ۹,۰۰۳/۶ هزار میلیارد ریال رسید. در میان اجزای مالیات غیرمستقیم، مالیات بر کالاها و خدمات با سهم ۳۰/۵ درصدی از کل درآمدهای مالیاتی، رشد ۲۱/۵ درصدی را نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ تجربه کرد. ردیف مالیات بر ارزش افزوده با سهم ۵۶/۴ درصدی از مالیات بر کالاها و خدمات، در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ کاهش ۴/۱ درصدی را نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ داشت. البته این کاهش به افزایش یک واحد درصدی نرخ مالیات بر ارزش افزوده از ۹ درصد به ۱۰ درصد در قانون بودجه سال ۱۴۰۳ بر می‌گشت که در ردیف مالیات بر ارزش افزوده ثبت شد. این در حالی است که افزایش مذکور در لایحه و قانون بودجه سال ۱۴۰۴ در ردیف جداگانه‌ای تحت عنوان «یک واحد درصد مالیات بر ارزش افزوده سهم متناسب‌سازی حقوق بازنشستگان» لحاظ شد. بدین ترتیب، در صورت اضافه شدن رقم مزبور به درآمد مالیات بر ارزش افزوده در قانون بودجه سال ۱۴۰۴، ردیف مالیات بر ارزش افزوده (صرفاً سهم ۵ واحد درصدی دولت از نرخ ۱۰ درصدی مالیات بر ارزش افزوده) به حدود ۴,۴۸۶/۳ هزار میلیارد ریال افزایش می‌یابد که در این حالت با رشد ۱۹/۷ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ همراه می‌شود و سهم آن از کل مالیات بر کالاها و خدمات و کل درآمدهای مالیاتی، به ترتیب به ۷۰/۵ درصد و ۲۱/۵ درصد در قانون بودجه ۱۴۰۴ خواهد رسید. همچنین مالیات بر نقل و انتقال اتومبیل با رشد ۵۴/۶ درصدی، از ۲۰۰/۶ هزار میلیارد ریال در قانون بودجه سال ۱۴۰۳ به ۳۱۰/۰ هزار میلیارد ریال در قانون بودجه ۱۴۰۴ افزایش یافت که سهم ۴/۹ درصدی از مالیات بر کالاها و خدمات دارد. در این میان، اگرچه مالیات بر واردات (حقوق ورودی) در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ نسبت به لایحه بودجه آن سال تغییری نداشت، اما با رشد قابل توجه ۸۵/۳ درصدی نسبت به قانون بودجه ۱۴۰۳ همراه شد و سهم آن از کل درآمدهای مالیاتی در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ برابر با ۱۲/۷ درصد در نظر گرفته شد. حدود ۴۳/۱ درصد از کل مالیات بر واردات در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ به ردیف حقوق ورودی خودرو مربوط بود و این ردیف در قانون مذکور با رشد ۲۴۱/۱ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ همراه شد.

اعتبارات هزینه‌ای (مخارج جاری) در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ با سهم ۶۷/۷ درصدی از کل مصارف عمومی، به ترتیب رشدهای ۷/۶ درصدی و ۷۸/۶ درصدی را نسبت به لایحه بودجه این سال (بدون لحاظ ارقام فرابودجه‌ای) و قانون بودجه سال ۱۴۰۳ تجربه کرد. در صورت لحاظ ارقام فرابودجه‌ای در لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ (مخارج جاری در لایحه تقدیمی معادل ۴۰,۸۱۰/۰ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شد و سهم ۶۸/۲ درصدی از کل مصارف عمومی داشت)، اعتبارات هزینه‌ای در قانون بودجه آن سال با کاهش ۱۷/۸ درصدی نسبت به لایحه ۱۴۰۴ همراه می‌شود. در میان فصول اعتبارات هزینه‌ای (مخارج جاری) در قانون بودجه سال ۱۴۰۴، فصل مزایای اجتماعی و فصل جبران خدمات کارکنان دولت به ترتیب با سهم‌های ۳۳/۵ درصدی و ۲۵/۵ درصدی از کل مخارج جاری دولت، به ۱۱,۲۵۸/۸ هزار میلیارد ریال و ۸,۵۵۸/۱ هزار میلیارد ریال بالغ شدند. در مجموع این دو فصل حدود ۵۹/۱ درصد از کل هزینه‌های جاری را شامل می‌شوند. افزون بر این، فصل یارانه با سهم ۶/۸ درصدی از کل هزینه‌های جاری، به ۲,۲۸۳/۸ هزار میلیارد

ریال بالغ شد که حدود ۸۷/۷ درصد از این رقم مربوط به جبران کسری طرح هدفمندی یارانه‌ها است. در واقع با توجه به بروز کسری در تراز هدفمندی یارانه‌ها در سال‌های قبل و جبران آن از محل منابع عمومی بودجه دولت، در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ مبلغ ۲,۰۰۱/۸ هزار میلیارد ریال تحت عنوان «کمک زیان از بودجه عمومی» در زیرمجموعه سرفصل یارانه، برای جبران کسری هدفمندی یارانه‌ها در نظر گرفته شد. بدین ترتیب، کسری تراز عملیاتی، به ترتیب، با افزایش‌های ۲۲۴/۳ درصدی و ۷/۷ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ و لایحه تقدیمی (بدون ارقام فرابودجه‌ای) به ۹,۰۹۴/۰ هزار میلیارد ریال در قانون بودجه ۱۴۰۴ رسید. البته با لحاظ ارقام فرابودجه‌ای، کسری تراز عملیاتی در لایحه بودجه آن سال معادل ۱۸,۰۵۴ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شد و در این حالت کسری این تراز در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ کاهش ۴۹/۶ درصدی را نسبت به لایحه بودجه ۱۴۰۴ (با لحاظ ارقام فرابودجه‌ای) تجربه کرد. کسری قابل توجه تراز عملیاتی حکایت از آن دارد که بخش قابل توجهی از اعتبارات هزینه‌ای به وسیله درآمدهای عمومی در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ پوشش داده نمی‌شود.

از طرف دیگر، منابع حاصل از صادرات نفت و میعانات گازی و خالص صادرات گاز طبیعی در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ کاهش ۷/۴ درصدی را تجربه کرد، در حالی که نسبت به لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ (بدون لحاظ ارقام فرابودجه‌ای) با رشد ۶/۰ درصدی همراه شد. شایان ذکر است که در لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ برخلاف روند سال‌های قبل از آن تلاش شد که ردیف‌های فرابودجه‌ای پیشین در سقف بودجه عمومی لحاظ شوند. بدین ترتیب، ردیف «منابع حاصل از نفت، گاز و فرآورده‌های نفتی» علاوه بر صادرات نفت و میعانات گازی و خالص صادرات گاز، شامل منابع حاصل از فروش داخلی و صادرات فرآورده‌های نفتی، فروش داخلی گاز طبیعی، فروش خوراک به واحدهای پتروشیمی داخلی و منابع نفتی تخصیص‌یافته به نیروهای مسلح و طرح‌های خاص نیز می‌شد و ردیف منابع حاصل از نفت، گاز و فرآورده‌های نفتی بالغ بر ۲۱,۰۷۰/۰ هزار میلیارد ریال برآورد شد. اما در فرآیند تبدیل لایحه به قانون در مجلس شورای اسلامی، ردیف‌های فرابودجه‌ای از سقف بودجه عمومی خارج شدند و منابع حاصل از نفت، گاز و فرآورده‌های نفتی با کاهش ۷۴/۴ درصدی به ۵,۳۹۵/۰ هزار میلیارد ریال در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ تقلیل یافت.

علاوه بر این، در قانون بودجه ۱۴۰۴، مقرر شد حدود ۱۲/۱ میلیارد دلار از منابع نفتی با نرخ حدود ۴۱۲ هزار ریال به ازای هر دلار تسعیر شود و به منظور واردات کالاهای اساسی تخصیص یابد. این در حالی است که در لایحه بودجه آن سال نرخ تسعیر درآمدهای ارزی تا سقف ۱۲/۱ میلیارد دلار برای واردات کالاهای اساسی با نرخی در حدود ۳۸۵ هزار ریال به ازای هر دلار تعیین شده بود. برای منابع نفتی مازاد بر این ۱۲/۱ میلیارد دلار در قانون بودجه ۱۴۰۴ نرخ تسعیری در حدود ۵۶۹ هزار ریال به ازای هر دلار در نظر گرفته شد. فروض ضمنی جهت محاسبات دلاری-ریالی منابع نفتی به شرح جدول ۱۳ قابل ارایه است.

جدول ۱۳. منابع حاصل از صادرات نفت و میعانات گازی

	لایحه ۱۴۰۳	قانون ۱۴۰۳	لایحه ۱۴۰۴	قانون ۱۴۰۴	رشد قانون ۱۴۰۴ به لایحه ۱۴۰۳ (درصد)	رشد قانون ۱۴۰۴ به قانون ۱۴۰۳ (درصد)	رشد قانون ۱۴۰۴ به لایحه ۱۴۰۴ (درصد)
میزان صادرات نفت و میعانات گازی (هزار بشکه در روز)	۱,۳۵۰/۰	۱,۳۵۰/۰	۱,۲۵۰/۰	۱,۲۵۰/۰	-۷/۴	-۷/۴	۰/۰
قیمت هر بشکه نفت خام (دلار)	۷۱/۰	۷۱/۰	۶۳/۳	۶۳/۳	-۱۰/۸	-۱۰/۸	۰/۰
سهم شرکت نفت از صادرات نفت و میعانات گازی (درصد)	۱۴/۵	۱۴/۵	۱۴/۵	۱۴/۵	۰/۰	۰/۰	۰/۰
سهم شرکت گاز از خالص صادرات گاز طبیعی (درصد)	۱۴/۵	۱۴/۵	۱۴/۵	۱۴/۵	۰/۰	۰/۰	۰/۰
سهم صندوق توسعه ملی از صادرات نفت و میعانات گازی و خالص صادرات گاز (درصد)	۴۰/۰	۴۵/۰	۴۸/۰	۴۸/۰	۲۰/۰	۶/۷	۰/۰
سهم دولت از صادرات نفت و میعانات گازی (درصد)	۴۵/۵	۴۰/۵	۳۷/۵	۳۷/۵	-۱۷/۶	-۷/۴	۰/۰
سهم دولت از خالص صادرات گاز طبیعی (درصد)	۴۵/۵	۴۰/۵	۳۷/۵	۳۷/۵	-۱۷/۶	-۷/۴	۰/۰
نرخ تسعیر درآمدهای ارزی برای واردات کالای اساسی (هزار ریال به ازای هر دلار)	۲۸۵/۰	۲۸۵/۰	۳۸۵/۰	۴۱۱/۸	۴۴/۵	۴۴/۵	۷/۰
میزان ارز مورد نیاز برای واردات کالاهای اساسی با نرخ ترجیحی (میلیارد دلار)	۱۵/۰	۱۵/۰	۱۲/۱	۱۲/۱	-۱۹/۳	-۱۹/۳	۰/۰
نرخ تسعیر درآمدهای ارزی در بودجه برای واردات سایر کالاها (هزار ریال به ازای هر دلار)	۳۹۶/۰	۳۹۶/۰	۵۵۷/۷	۵۶۸/۸	۴۳/۶	۴۳/۶	۲/۰
خالص صادرات گاز (میلیارد دلار)	۳/۵	۳/۵	۵/۳	۵/۳	۵۱/۴	۵۱/۴	۰/۰
کل درآمد ارزی حاصل از صادرات نفت خام و میعانات گازی (میلیارد دلار)	۳۵/۰	۳۵/۰	۲۸/۹	۲۸/۹	-۱۷/۴	-۱۷/۴	۰/۰
سهم صندوق توسعه ملی از کل درآمدهای ارزی (میلیارد دلار)	۱۵/۴	۱۷/۳	۱۶/۴	۱۶/۴	۶/۵	-۵/۲	۰/۰
سهم شرکت نفت از صادرات نفتی (میلیارد دلار)	۵/۳	۵/۳	۴/۲	۴/۲	-۲۰/۸	-۲۰/۸	۰/۰
سهم شرکت گاز از درآمدهای ارزی خالص صادرات گاز (میلیارد دلار)	۰/۵	۰/۵	۰/۸	۰/۸	۶۰/۰	۶۰/۰	۰/۰
سهم دولت از کل درآمدهای ارزی صادرات نفتی (میلیارد دلار)	۱۵/۹	۱۴/۲	۱۰/۸	۱۰/۸	-۳۲/۱	-۲۳/۹	۰/۰
سهم دولت از کل درآمدهای ارزی خالص صادرات گاز (میلیارد دلار)	۱/۶	۱/۴	۲/۰	۲/۰	۲۵/۰	۴۲/۹	۰/۰
منابع حاصل از صادرات نفت خام و میعانات گازی (سهم دولت - هزار میلیارد ریال)	**۵,۸۲۷/۸**	**۵,۰۶۵/۷**	**۵,۰۹۰/۰**	**۵,۳۹۵/۰**	**-۷/۴**	**۶/۵**	**۶/۰**

مأخذ: قانون بودجه سال‌های ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴، لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ و فروض ضمنی آن‌ها طبق گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

علاوه بر این، در لایحه و قانون بودجه سال ۱۴۰۴ سهم صندوق توسعه ملی از درآمدهای حاصل از صادرات نفتی معادل ۴۸/۰ درصد تعیین شد و برخلاف سال ۱۴۰۳، دولت در لایحه و قانون بودجه سال ۱۴۰۴ اجازه استقراض ۲۸/۰ واحد درصد از سهم صندوق را داشت تا در عمل سهم صندوق به ۲۰/۰ درصد کاهش یابد. بدین ترتیب و با توجه به فروض برآورد درآمدهای ارزی، سهم ۴۸/۰ درصدی صندوق توسعه ملی از صادرات نفت، میعانات گازی و خالص صادرات گاز طبیعی در لایحه و قانون بودجه سال ۱۴۰۴ در حدود ۱۶/۴ میلیارد دلار محاسبه شد که کاهش ۵/۲ درصدی را نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ نشان می‌دهد. مجوز استقراض دولت از سهم صندوق توسعه ملی در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ معادل ۹/۵ میلیارد دلار برآورد می‌شود که با توجه به نرخ تسعیر پیش‌بینی‌شده در بودجه (حدود ۵۶۹ هزار ریال به ازای هر دلار) برابر با ۵,۴۱۰/۰ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شد و در زیرمجموعه واگذاری دارایی‌های مالی تحت عنوان «منابع حاصل از صندوق توسعه ملی» ثبت شد تا سهم ۱۰/۹ درصدی از منابع عمومی در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ داشته باشد.

در نهایت سهم دولت از درآمدهای نفتی (صادرات نفت، میعانات گازی، خالص صادرات گاز) معادل ۵,۳۹۵/۰ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شد که نسبت به لایحه بودجه ۱۴۰۴ (با لحاظ ارقام فرابودجه‌ای) کاهش چشمگیر ۷۴/۴ درصدی را تجربه کرد، اما نسبت به لایحه بودجه ۱۴۰۴ بدون لحاظ ارقام فرابودجه‌ای افزایش ۶/۰ درصدی داشت. با این حال درآمدهای نفتی حدود ۷/۴ درصد کمتر از قانون بودجه ۱۴۰۳ برآورد شد تا همچون صندوق توسعه ملی، سهم ۱۰/۹ درصدی از منابع عمومی دولت در قانون بودجه ۱۴۰۴ داشته باشد. البته قابل ذکر است که در سال ۱۴۰۳، اگرچه سهم صندوق توسعه ملی از ۴۰/۰ درصد در لایحه بودجه به ۴۵/۰ درصد در قانون بودجه ۱۴۰۳ افزایش یافت، اما رقم ریالی درآمدهای نفتی دولت در قانون بودجه ۱۴۰۳ تغییری نسبت به لایحه آن سال تجربه نکرد و افزایش ۵/۰ واحد درصدی سهم صندوق توسعه ملی در این زمینه لحاظ نشد. در صورت لحاظ آن، درآمدهای نفتی در قانون بودجه ۱۴۰۳ به ۵,۰۶۵/۷ هزار میلیارد ریال تقلیل می‌یابد و در این حالت، ردیف درآمدهای نفتی در قانون بودجه ۱۴۰۴ نه تنها کاهشی نداشته، بلکه با رشد ۶/۵ درصدی نسبت به قانون بودجه ۱۴۰۳ همراه شده است.

همچنین در قانون بودجه ۱۴۰۴ ردیفی ۶۵۰/۰ هزار میلیارد ریالی تحت عنوان «تهاتر نفت بابت تأمین فرآورده» در زیرمجموعه واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای در نظر گرفته شد. با اضافه کردن این ردیف به درآمدهای نفتی دولت (۵,۳۹۵/۰ هزار میلیارد ریال)، کل درآمدهای نفتی دولت به حدود ۶,۰۴۵/۰ هزار میلیارد ریال بالغ خواهد شد که در این حالت سهم ۱۲/۲ درصدی از منابع عمومی بودجه در سال ۱۴۰۴ دارد و به ترتیب نسبت به لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ (بدون لحاظ ارقام فرابودجه‌ای) و قانون بودجه ۱۴۰۳ (۵,۸۲۸ هزار میلیارد ریال) رشد ۱۸/۸ درصدی و ۳/۷ درصدی را نشان می‌دهد. افزون بر این، در قانون بودجه ۱۴۰۴ برای واگذاری اموال منقول و غیرمنقول دولتی در واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای معادل ۳,۲۵۵/۰ هزار میلیارد ریال منابع در نظر گرفته شد که نسبت به لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ و قانون بودجه ۱۴۰۳ به ترتیب افزایش‌های ۴۴/۷ درصدی و ۴۲۶/۵ درصدی را نشان می‌دهد. در لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ معادل ۲,۰۰۰ هزار میلیارد ریال واگذاری اموال بابت تسویه بدهی دولت به سیستم بانکی و سازمان تأمین اجتماعی لحاظ شد که در فرآیند تبدیل لایحه به قانون، وزارت امور اقتصادی و دارایی مکلف شد که از طریق سازوکار بورس، اموال را به مزایده بگذارد، به گونه‌ای که در قانون عنوان شد متقاضیان خرید دارای طلب قطعی از دولت چه به صورت فردی و یا گروهی از جمله سازمان تأمین اجتماعی، صندوق‌های بازنشستگی، مطالبات بابت یارانه کود اوره و شرکت‌های تولیدکننده برق می‌توانند ضمن پرداخت ثمن نقدی معامله (معادل ۱۰ درصد) به ردیف درآمدی مربوطه نزد خزانه‌داری کل کشور، مابقی ثمن معامله را با مطالبات قطعی خود از دولت و شرکت‌های دولتی تهاتر کنند. در مجموع، واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای به ترتیب با افزایش‌های ۲۶/۷ درصدی و ۴۴/۳ درصدی نسبت به لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ (بدون لحاظ ارقام فرابودجه‌ای) و قانون بودجه ۱۴۰۳، به ۹,۳۰۰/۰ هزار میلیارد ریال در قانون بودجه ۱۴۰۴ رسید که سهم ۱۸/۸ درصدی از منابع عمومی دولت داشت.

در سوی دیگر، تملک دارایی‌های سرمایه‌ای در قانون بودجه ۱۴۰۴ به ترتیب نسبت به لایحه بودجه ۱۴۰۴ (بدون لحاظ ارقام فرابودجه‌ای) و قانون بودجه ۱۴۰۳ با رشدهای ۷/۳ درصدی و ۵۰/۲ درصدی همراه شد تا به ۶,۰۰۶/۰ هزار میلیارد ریال بالغ شود. سهم این ردیف از مصارف عمومی در قانون بودجه ۱۴۰۴ معادل ۱۲/۱ درصد ثبت شد. شایان ذکر است که در لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ به منظور اضافه کردن ارقام فرابودجه‌ای به سقف بودجه عمومی، اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای حدود ۱۱,۹۶۶/۰ هزار میلیارد ریال برآورد شد که از این مقدار، ۵,۶۰۰/۰ هزار میلیارد ریال تحت عنوان تملک دارایی‌های سرمایه‌ای از منابع بودجه عمومی ثبت شده بود. همچنین دو ردیف ۵,۱۰۰/۰ هزار میلیارد ریالی و ۱,۲۶۰/۰ هزار میلیارد ریالی به ترتیب تحت عناوین «تحویل نفت خام به نیروهای مسلح» و «تحویل نفت خام به سایر دستگاه‌های اجرایی دارای مجوز» در زیرمجموعه تملک دارایی‌های سرمایه‌ای لحاظ شده بودند، اما در فرآیند تبدیل لایحه به قانون در مجلس شورای اسلامی، ردیف‌های فرابودجه‌ای از سقف بودجه عمومی خارج شدند و تملک دارایی‌های سرمایه‌ای با کاهش ۴۹/۸ درصدی از ۱۱,۹۶۶/۰ هزار میلیارد ریال در لایحه تقدیمی به ۶,۰۰۶/۰ هزار میلیارد ریال در قانون بودجه ۱۴۰۴ تقلیل یافت. در نهایت، خالص واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای (تراز سرمایه‌ای) در قانون بودجه ۱۴۰۴ به ۳,۲۹۴/۰ هزار میلیارد ریال رسید که به ترتیب نسبت به قانون بودجه ۱۴۰۳ و لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ (بدون لحاظ ارقام فرابودجه‌ای) حکایت از رشدهای ۳۴/۷ درصدی و ۸۹/۳ درصدی داشت.

در قانون بودجه ۱۴۰۴، مطابق معمول نظام بودجه‌ریزی، ناترازی بودجه از طریق واگذاری دارایی‌های مالی جبران شد. در این میان، انتشار اوراق بدهی دولت در قانون بودجه ۱۴۰۴ برابر با ۸,۱۰۰/۰ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شد که نسبت به لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ و قانون بودجه ۱۴۰۳ به ترتیب رشدهای ۱۵/۷ درصدی و ۲۱۸/۱ درصدی داشت. همچنین سهم انتشار اوراق بدهی دولتی از کل واگذاری دارایی‌های مالی و منابع عمومی در قانون بودجه ۱۴۰۴ به ترتیب معادل ۵۱/۳ درصد و ۱۶/۳ درصد محاسبه شد که نسبت به قانون بودجه ۱۴۰۳، به ترتیب کاهش ۲۸/۵ واحد درصدی و افزایش ۶/۴ واحد درصدی را نشان می‌دهد.

لازم به ذکر است که در فرآیند تبدیل لایحه به قانون بودجه ۱۴۰۴، معادل ۱,۱۰۰/۰ هزار میلیارد ریال به انتشار اوراق بدهی دولتی افزوده شد که ۵۰۰/۰ هزار میلیارد ریال آن مربوط به افزایش سرمایه بانک‌ها و ۶۰۰/۰ هزار میلیارد ریال آن مربوط به انتشار اسناد خزانه اسلامی بابت تسویه بدهی شرکت‌های وابسته به وزارت نیرو بود. منابع حاصل از واگذاری شرکت‌های دولتی در قانون بودجه ۱۴۰۴ معادل ۲,۱۵۰/۰ هزار میلیارد ریال برآورد شد که به ترتیب نسبت به لایحه بودجه ۱۴۰۴ و قانون بودجه ۱۴۰۳ با رشدهای ۵۹/۳ درصدی و ۲۵۸/۳ درصدی همراه بود. در این میان مقرر شد که ۸۰۰/۰ هزار میلیارد ریال از کل منابع حاصل از واگذاری شرکت‌های دولتی (۲,۱۵۰/۰ هزار میلیارد ریال) از طریق واگذاری سهام به روش مزایده عمومی به منظور تسویه مطالبات دانشگاه‌ها و دانشکده‌های علوم پزشکی و خدمات درمانی تخصیص یابد. علاوه بر این، استقراض ۲۸ واحد درصدی از سهم صندوق توسعه ملی از منابع نفتی در قانون بودجه ۱۴۰۴ معادل ۵,۴۱۰/۰ هزار میلیارد ریال برآورد شد که نسبت به لایحه بودجه آن سال رشدی نداشت. در مجموع، واگذاری دارایی‌های مالی در قانون بودجه ۱۴۰۴ با رشدهای ۱۴/۵ درصدی و ۳۹۵/۰ درصدی به ترتیب نسبت به لایحه بودجه ۱۴۰۴ و قانون بودجه ۱۴۰۳ به ۱۵,۸۰۰/۰ هزار میلیارد ریال رسید تا سهم ۳۱/۹ درصدی از منابع عمومی داشته باشد. این سهم نسبت به لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ (بدون لحاظ ارقام فرابودجه‌ای) و قانون بودجه ۱۴۰۳ به ترتیب افزایش‌های ۰/۴ واحد درصدی و ۱۹/۴ واحد درصدی را نشان می‌دهد.

در سوی دیگر، تملک دارایی‌های مالی با رشد ۴۰/۸ درصدی، از ۷,۱۰۰/۰ هزار میلیارد ریال در لایحه بودجه ۱۴۰۴ به ۱۰,۰۰۰/۰ هزار میلیارد ریال در قانون بودجه این سال افزایش یافت تا ۲۵۳/۰ درصد بیشتر از رقم متناظر در قانون بودجه ۱۴۰۳ باشد. از کل تملک دارایی‌های مالی، ۳,۸۴۱/۳ هزار میلیارد ریال بابت بازپرداخت اصل اوراق بدهی دولتی انتشاریافته در سنوات گذشته لحاظ شد که نسبت به قانون بودجه ۱۴۰۳، رشد ۵۴/۲ درصدی را نشان می‌داد. همچنین حدود ۳,۶۲۶ هزار میلیارد ریال به منظور پرداخت تعهدات پرداخت‌نشده سال‌های قبل تخصیص یافت. در نهایت، ردیف «سرمایه‌گذاری، کمک‌های فرهنگی و اقتصاد بین‌الملل» با رشد حدوداً ۱۰ هزار درصدی نسبت به قانون بودجه ۱۴۰۳ معادل ۲,۰۰۸/۴ هزار میلیارد ریال در قانون بودجه ۱۴۰۴ در نظر گرفته شد تا سهم‌های به ترتیب ۲۰/۱ درصدی و ۴/۱ درصدی از کل تملک دارایی‌های مالی و کل مصارف عمومی را در قانون بودجه ۱۴۰۴ به خود اختصاص دهد. بر این اساس، تراز مالی در قانون بودجه ۱۴۰۴ برابر با ۵,۸۰۰/۰ هزار میلیارد ریال برآورد شد که به ترتیب نسبت به قانون بودجه ۱۴۰۳ و لایحه بودجه سال ۱۴۰۴، از افزایش قابل توجه ۱,۵۱۶/۵ درصدی و کاهش ۱۳/۴ درصدی حکایت دارد.

۲-۳. عملکرد مالی دولت

در هنگام تهیه این گزارش، به جز وضعیت درآمدهای مالیاتی، واگذاری شرکت‌های دولتی و انتشار اوراق بدهی دولتی که توسط نهادهایی رسمی همچون سازمان امور مالیاتی، مرکز مدیریت بدهی‌های عمومی و روابط مالی دولت، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و سازمان خصوصی‌سازی اطلاع‌رسانی شده، هیچ اطلاعات رسمی دیگری از صورت وضعیت عملکرد منابع و مصارف عمومی بودجه در سال ۱۴۰۴ منتشر نشده و آمار و اطلاعات استفاده‌شده در این گزارش به منظور برآورد کل منابع و مصارف عمومی در سال ۱۴۰۴، به استناد انعکاس آمار در گزارش‌های مرکز پژوهش‌های مجلس و سایر منابع غیررسمی است. بر این اساس، کل منابع و مصارف عمومی دولت در سال ۱۴۰۴ به ترتیب برابر با ۴۰,۰۷۳/۱ هزار میلیارد ریال و ۴۳,۶۲۶/۴ هزار میلیارد ریال برآورد شده است. نسبت عملکرد منابع عمومی به رقم مصوب قانون بودجه در سال ۱۴۰۴ معادل ۸۰/۹ درصد بوده و در مقابل، این نسبت برای مصارف عمومی معادل ۸۸/۰ درصد برآورد شده است. اختلاف حدود ۷/۱ واحد درصدی تحقق منابع و مصارف عمومی در این مدت منجر به کسری تراز شکلی به مبلغ ۳,۵۵۳/۳ هزار میلیارد ریال شده که احتمالاً با استفاده از تنخواه دریافتی از بانک مرکزی تأمین شده است.

در سال ۱۴۰۴، درآمدهای عمومی (درآمدهای مالیاتی و گمرکی و سایر درآمدهای عمومی دولت) حدود ۲۲,۰۴۰/۱ هزار میلیارد ریال برآورد شده است که حکایت از تحقق ۹۰/۱ درصدی نسبت به قانون بودجه این سال دارد. با توجه به وضعیت واردات خودرو در سال ۱۴۰۴، تعدیل نرخ تعرفه واردات خودرو در میانه سال ۱۴۰۴ توسط دولت و در نهایت تحقق حدود ۷ درصد از رقم پیش‌بینی‌شده برای مالیات بر واردات خودرو در هشت ماهه نخست سال ۱۴۰۴، درآمدهای گمرکی برای کل این سال حدود ۱,۵۰۴ هزار میلیارد ریال برآورد شده است که نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۴ تحقق ۵۷/۰ درصدی دارد. افزون بر این، عملکرد سایر درآمدهای عمومی دولت در زیرمجموعه درآمدهای عمومی برای کل سال ۱۴۰۴ معادل مقدار مصوب آن در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ در نظر گرفته شده است. از طرف دیگر، با توجه به برآورد هزینه‌های جاری ۳۳,۰۰۰ هزار میلیارد ریالی دولت در همین مدت (تحقق ۹۸/۳ درصدی نسبت به قانون بودجه ۱۴۰۴)، کسری تراز عملیاتی در این سال معادل ۱۰,۹۵۹/۹ هزار میلیارد ریال برآورد شده است. شایان ذکر است که در برآورد مخارج جاری به استناد گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، کسری حدود ۲,۰۰۰ هزار میلیارد ریالی تراز هدفمندی یارانه‌ها به عنوان تأمین مالی از بودجه عمومی لحاظ شده است.

واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای در سال ۱۴۰۴ حدود ۳,۳۰۰/۰ هزار میلیارد ریال برآورد شده تا تحقق ۳۵/۵ درصدی نسبت به قانون بودجه این سال داشته باشد. عملکرد درآمدهای نفتی با توجه به نسبت

عملکرد به مصوب در هشت ماهه نخست سال ۱۴۰۴، در حدود ۳,۲۳۴/۹ هزار میلیارد ریال برای مجموع سال ۱۴۰۴ برآورد شده و معادل ۵۳/۵ درصد قانون بودجه ۱۴۰۴ تحقق داشته است. علاوه بر این، عملکرد واگذاری اموال منقول و غیرمنقول در هشت ماهه نخست سال ۱۴۰۴ حدود ۲/۰ درصد رقم مصوب برای همین مدت (برابر با حدود ۴۳/۴ هزار میلیارد ریال) عنوان شده است. با تعمیم نسبت عملکرد به مصوب هشت ماهه نخست سال به کل سال ۱۴۰۴، انتظار می‌رود کل درآمد حاصل از واگذاری اموال در سال ۱۴۰۴ در حدود ۶۵/۱ هزار میلیارد ریال ثبت شود. این مهم حکایت از ناتوانی دولت در تحقق این واگذاری‌ها دارد. در سوی مقابل، عملکرد تملک دارایی‌های سرمایه‌ای (مخارج عمرانی) با توجه به نسبت عملکرد به مصوب ۱۰۷/۰ درصدی عنوان‌شده توسط سازمان برنامه و بودجه کل کشور، حدود ۶,۴۲۶/۴ هزار میلیارد ریال برای کل سال ۱۴۰۴ برآورد شده است. بر این اساس، تراز سرمایه‌ای (خالص واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای) نه تنها در سال ۱۴۰۴ مازاد نداشته، بلکه دچار کسری ۳,۱۲۶/۴ هزار میلیارد ریالی بوده است.

همچون سال‌های اخیر، خالص واگذاری دارایی‌های مالی نقش کلیدی در تأمین کسری تراز عملیاتی داشته و به طور خاص در این سال حتی به کمک جبران کسری تراز سرمایه‌ای آمده است. عملکرد واگذاری دارایی‌های مالی در سال ۱۴۰۴ معادل ۱۴,۷۳۳/۰ هزار میلیارد ریال برآورد شده که تحقق ۹۳/۲ درصدی را نسبت به قانون بودجه این سال نشان می‌دهد. به این ترتیب، بر اساس داده‌های منتشرشده از حراج اوراق مرابحه دولتی توسط بانک مرکزی و نیز انتشار ۱,۱۷۰/۰ هزار میلیارد ریالی اسناد خزانه اسلامی، برآورد می‌شود که تأمین مالی کسری بودجه از طریق انتشار اوراق بدهی دولتی در سال ۱۴۰۴ تحقق ۹۷/۴ درصدی را نسبت به قانون مصوب این سال داشته و به رقمی در حدود ۷,۸۸۶ هزار میلیارد ریال بالغ شده است. با توجه به این که اسناد خزانه اسلامی بدون کوپن سود دوره‌ای بوده و کل سود این اسناد از محل کسر از قیمت اسمی در زمان فروش حاصل می‌شود، در این محاسبه برای رقم تأمین مالی از محل اسناد خزانه اسلامی کسر از قیمت حدوداً ۳۰ درصدی لحاظ شده است. همچنین بنا بر گزارش سازمان خصوصی‌سازی، واگذاری شرکت‌های دولتی در سال ۱۴۰۴ حدود ۱,۶۰۶/۸ هزار میلیارد ریال بوده است که از تحقق ۷۴/۷ درصدی نسبت به قانون بودجه این سال حکایت دارد. علاوه بر این، بر اساس تحقق حدود ۹۴/۳ درصدی استقراض از صندوق توسعه ملی در هشت ماهه نخست سال ۱۴۰۴، انتظار می‌رود استقراض دولت از منابع صندوق توسعه ملی برای کل سال ۱۴۰۴ حدود ۵,۱۰۰/۰ هزار میلیارد ریال باشد که حدود ۱۲/۷ درصد از کل منابع عمومی برآوردشده برای سال ۱۴۰۴ را تشکیل می‌دهد.

از طرف دیگر، کل تملک دارایی‌های مالی در سال ۱۴۰۴ بر مبنای گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی در حدود ۴,۲۰۰ هزار میلیارد ریال معادل ۴۲/۰ درصد قانون بودجه این سال لحاظ شده است که حدود ۶۸/۰ درصد از آن به بازپرداخت اصل اوراق بدهی دولتی سررسیدشده بر مبنای گزارش مرکز مدیریت بدهی‌های عمومی و روابط مالی دولت برمی‌گردد. بدین ترتیب، خالص واگذاری دارایی‌های مالی در سال ۱۴۰۴ معادل ۱۰,۵۳۳/۰ هزار میلیارد ریال برآورد شده که معادل ۲۶/۳ درصد از عملکرد منابع عمومی بودجه در سال ۱۴۰۴ محسوب می‌شود.

لازم به ذکر است که با وجود شرایط ناشی از جنگ و افزایش نااطمینانی‌های اقتصادی در سال ۱۴۰۴، سیاست‌گذار مالی توانسته است تا حد قابل توجهی مصارف عمومی را کنترل کرده و از انبساط غیرقابل‌پیش‌بینی هزینه‌های عمومی جلوگیری کند. در نتیجه، مصارف عمومی در سطحی نسبتاً کنترل‌شده (حدود ۸۸/۰ درصد رقم مصوب) باقی مانده است.

از سوی دیگر، با توجه به این که درآمدهای نفتی تنها حدود ۵۳/۵ درصد نسبت به رقم مصوب تحقق داشته است، انتظار می‌رفت میزان برداشت از صندوق توسعه ملی نیز به صورت متناسب با کاهش کل درآمدهای حاصل از صادرات نفتی تعدیل شود. با این وجود، عملکرد هشت ماهه نخست سال ۱۴۰۴ (با تعمیم به کل سال ۱۴۰۴) نشان می‌دهد که میزان برداشت از صندوق توسعه ملی احتمالاً چندان محدود نشده و در حدود ۵,۱۰۰/۰ هزار میلیارد ریال تثبیت شده است. این در حالی است که در صورت تحقق ۵۳/۵ درصدی این ردیف بودجه‌ای همچون ردیف درآمد حاصل از صادرات نفت، استقراض ۲۸/۰ واحد درصدی از سهم ۴۸/۰ درصدی صندوق توسعه ملی در سال ۱۴۰۴ منابعی در حدود ۲,۸۹۵/۱ هزار میلیارد ریال برای دولت ایجاد می‌کرد. این امر حاکی از آن است که با وجود افت قابل توجه در درآمدهای نفتی، تعدیل متناظر در سطح برداشت از منابع صندوق توسعه ملی رخ نداده است. در نتیجه، منابع صندوق توسعه ملی در شرایط جنگی سال ۱۴۰۴ نقش کلیدی در تأمین مالی کسری بودجه عمومی دولت ایفا کرده است. جدول ۱۴ برآورد عملکرد مالی دولت در سال ۱۴۰۴ را به تصویر می‌کشد.

جدول ۱۴. برآورد عملکرد مالی دولت در سال ۱۴۰۴ (هزار میلیارد ریال-درصد)

شرح	قانون ۱۴۰۳	قانون ۱۴۰۴	عملکرد هشت ماهه ۱۴۰۴	عملکرد و برآورد عملکرد سال ۱۴۰۴	نسبت عملکرد به مصوب در سال ۱۴۰۴	سهم اجزا از عملکرد منابع و مصارف عمومی در ۱۴۰۴
منابع عمومی	**۲۵,۶۲۰/۴**	**۴۹,۵۶۴/۵**	**۲۲,۹۲۴/۲**	**۴۰,۰۷۳/۱**	**۸۰/۹**	**۱۰۰/۰**
درآمدهای عمومی	**۱۵,۹۸۳/۰**	**۲۴,۴۶۴/۵**	**۱۳,۲۴۶/۳**	**۲۲,۰۴۰/۱**	**۹۰/۱**	**۵۵/۰**
درآمدهای مالیاتی و گمرکی	۱۳,۶۴۵/۰	۲۰,۸۴۰/۰	۱۰,۹۹۹/۶	۱۸,۴۱۵/۵	۸۸/۴	۴۶/۰
درآمدهای مالیاتی	۱۲,۲۲۰/۰	۱۸,۲۰۰/۰	۱۰,۳۱۹/۶	۱۶,۹۱۱/۱	۹۲/۹	۴۲/۲
مالیات اشخاص حقوقی	۴,۶۸۷/۵	۸,۰۹۸/۸	۴,۸۰۷/۳	۷,۹۲۶/۴	۹۷/۹	۱۹/۸
مالیات بر درآمد	۱,۸۹۷/۱	۳,۱۹۱/۳	۱,۷۵۰/۸	۲,۷۲۴/۷	۸۵/۴	۶/۸
مالیات بر ثروت	۴۰۰/۸	۵۴۶/۲	۲۶۲/۰	۴۴۹/۷	۸۲/۳	۱/۱
مالیات بر کالاها و خدمات	۵,۲۳۴/۶	۶,۳۶۳/۶	۳,۴۹۹/۵	۵,۸۱۰/۳	۹۱/۳	۱۴/۵
درآمدهای گمرکی	۱,۴۲۵/۰	۲,۶۴۰/۰	۶۸۰/۰	۱,۵۰۴/۴	۵۷/۰	۳/۸
سایر درآمدها	۲,۳۳۸/۰	۳,۶۲۴/۶	۲,۲۴۶/۷	۳,۶۲۴/۶	۱۰۰/۰	۹/۰
واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای	**۶,۴۴۵/۶**	**۹,۳۰۰/۰**	**۲,۲۰۰/۰**	**۳,۳۰۰/۰**	**۳۵/۵**	**۸/۲**
منابع حاصل از صادرات نفتی	۵,۸۲۷/۴	۶,۰۴۵/۰	۲,۱۵۶/۶	۳,۲۳۴/۹	۵۳/۵	۸/۱
فروش اموال منقول و غیرمنقول و واگذاری طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای	۶۱۸/۲	۳,۲۵۵/۰	۴۳/۴	۶۵/۱	۲/۰	۰/۲
واگذاری دارایی‌های مالی	**۳,۱۹۱/۸**	**۱۵,۸۰۰/۰**	**۷,۴۷۷/۹**	**۱۴,۷۳۳/۰**	**۹۳/۲**	**۳۶/۸**
فروش اوراق مالی اسلامی	۲,۵۴۶/۰	۸,۱۰۰/۰	۳,۹۳۲/۱	۷,۸۸۶/۲	۹۷/۴	۱۹/۷
فروش سهام شرکت‌های دولتی	۶۰۰/۰	۲,۱۵۰/۰	۹۵/۸	۱,۶۰۶/۸	۷۴/۷	۴/۰
استفاده از منابع صندوق توسعه ملی	۰/۰	۵,۴۱۰/۰	۳,۴۰۰/۰	۵,۱۰۰/۰	۹۴/۳	۱۲/۷
سایر	۴۵/۸	۱۴۰/۰	۵۰/۰	۱۴۰/۰	۱۰۰/۰	۰/۳
مصارف عمومی	**۲۵,۶۲۰/۴**	**۴۹,۵۶۴/۶**	**۲۴,۷۹۱/۴**	**۴۳,۶۲۶/۴**	**۸۸/۰**	**۱۰۰/۰**
اعتبارات هزینه‌ای (مخارج جاری)	**۱۸,۷۸۷/۴**	**۳۳,۵۵۸/۶**	**۱۹,۳۴۹/۴**	**۳۳,۰۰۰/۰**	**۹۸/۳**	**۷۵/۶**
تملک دارایی‌های سرمایه‌ای (مخارج عمرانی)	**۴,۰۰۰/۰**	**۶,۰۰۶/۰**	**۳,۲۸۲/۴**	**۶,۴۲۶/۴**	**۱۰۷/۰**	**۱۴/۷**
تملک دارایی‌های مالی (بازپرداخت بدهی)	**۲,۸۳۳/۰**	**۱۰,۰۰۰/۰**	**۲,۱۵۹/۶**	**۴,۲۰۰/۰**	**۴۲/۰**	**۹/۶**
تراز عملیاتی	**-۲,۸۰۴/۴**	**-۹,۰۹۴/۰**	**-۶,۱۰۳/۱**	**-۱۰,۹۵۹/۹**	**۱۲۰/۵**	**-**
خالص واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای (تراز سرمایه‌ای)	**۲,۴۴۵/۶**	**۳,۲۹۴/۰**	**-۱,۰۸۲/۴**	**-۳,۱۲۶/۴**	**-**	**-**
خالص واگذاری دارایی‌های مالی (تراز مالی)	**۳۵۸/۸**	**۵,۸۰۰/۰**	**۵,۳۱۸/۳**	**۱۰,۵۳۳/۰**	**۱۸۱/۶**	**-**
تراز شکلی بودجه (اختلاف منابع و مصارف عمومی)	**۰/۰**	**۰/۰**	**-۱,۸۶۷/۲**	**-۳,۵۵۳/۳**	**-**	**-**

مأخذ: قوانین بودجه سال‌های ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴؛ مرکز مدیریت بدهی‌های عمومی و روابط مالی دولت؛ سازمان امور مالیاتی؛ مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی؛ بانک مرکزی ایران؛ محاسبات تحقیق

در قانون بودجه ۱۴۰۴ کل درآمدهای مالیاتی (با احتساب حقوق ورودی) برابر با ۲۰,۸۴۰/۰ هزار میلیارد ریال برآورد شد که ۴۳/۲ درصد آن را مالیات غیرمستقیم (مالیات بر کالاها و خدمات و مالیات بر واردات) و ۵۶/۸ درصد را مالیات مستقیم (مالیات اشخاص حقوقی، مالیات بر درآمدها و مالیات بر ثروت) تشکیل می‌دهد. اطلاعات منتشرشده از سوی سازمان امور مالیاتی و برخی منابع غیررسمی، حکایت از تحقق ۸۸/۴ درصدی درآمدهای مالیاتی نسبت به رقم مصوب در سال ۱۴۰۴ دارد. در این مدت نسبت عملکرد به مصوب برای مالیات‌های مستقیم معادل ۹۳/۸ درصد رقم خورده است.

در زیرمجموعه مالیات‌های مستقیم، مالیات اشخاص حقوقی بالاترین نسبت عملکرد به مصوب (۹۷/۹ درصد) را تجربه کرده و با افزایش ۴۵/۸ درصدی نسبت به عملکرد سال ۱۴۰۳، به حدود ۷,۹۲۶/۴ هزار میلیارد ریال بالغ شده که ۸۱/۶ درصد از این مقدار (معادل ۶,۴۷۰/۱ هزار میلیارد ریال) متعلق به مالیات اشخاص حقوقی غیردولتی است. علاوه بر این، مالیات علی‌الحساب اشخاص حقوقی دولتی با رشد ۶۰/۳ درصدی نسبت سال ۱۴۰۳ به ۳۶۷/۰ هزار میلیارد ریال افزایش یافته و با نسبت عملکرد به مصوب ۹۸/۰ درصدی، سهم ۴/۶ درصدی را از کل مالیات اشخاص حقوقی به خود اختصاص داده

است. در این میان، ردیف مالیات عملکرد شرکت‌های دولتی نیز با نسبت عملکرد به مصوب ۱۲۶/۵ درصدی در سال ۱۴۰۴، رشد ۱۵/۴ درصدی را نسبت به عملکرد سال ۱۴۰۳ ثبت کرده است.

مالیات بر درآمد با نسبت عملکرد به مصوب ۸۵/۴ درصدی در سال ۱۴۰۴، افزایش ۲۰/۶ درصدی را نسبت سال ۱۴۰۳ تجربه کرده و به حدود ۲,۷۲۴/۷ هزار میلیارد ریال بالغ شده است. در این میان، مالیات‌های متفرقه درآمد با نسبت عملکرد به مصوب ۲۶۳/۰ درصدی به ۱۵/۸ هزار میلیارد ریال رسیده تا بالاترین میزان تحقق را در میان اجزای مالیات بر درآمد تجربه کند. البته این ردیف مالیاتی سهم ناچیز ۰/۶ درصدی از عملکرد مالیات بر درآمد در سال ۱۴۰۴ داشته است. پس از مالیات‌های متفرقه درآمد، مالیات حقوق کارکنان بخش خصوصی با سهم ۴۲/۲ درصدی از مجموع مالیات بر درآمد، بالاترین نسبت عملکرد به مصوب (۹۹/۹ درصد) را در میان اجزای مالیات بر درآمد تجربه کرده و به ۱,۱۴۹/۲ هزار میلیارد ریال افزایش یافته است. علاوه بر این مالیات حقوق کارکنان بخش عمومی با سهم ۱۸/۲ درصدی از مجموع مالیات بر درآمد، نسبت عملکرد به مصوب ۷۶/۳ درصدی را در میان اجزای مالیات بر درآمد ثبت کرده و با رشد ۱۲/۴ درصدی نسبت سال ۱۴۰۳ به ۴۹۵/۹ هزار میلیارد ریال افزایش یافته است. همچنین عملکرد مالیات بر مشاغل در سال ۱۴۰۴ افزایش ۱۸/۸ درصدی را نسبت به سال قبل تجربه کرده تا سهم ۳۳/۹ درصدی از مالیات بر درآمد داشته و نسبت عملکرد به مصوب حدوداً ۷۵/۴ درصدی را ثبت کند. مالیات بر ثروت با نسبت عملکرد به مصوب ۸۲/۳ درصدی، پایین‌ترین عملکرد را در میان اجزای اصلی مالیات مستقیم داشته و در میان زیرمجموعه‌های آن، مالیات بر نقل و انتقال سهام با تحقق ۵۵/۲ درصدی نسبت به رقم مصوب سال ۱۴۰۴، حدود ۱۰۱/۵ هزار میلیارد ریال عملکرد داشته است. مالیات بر خانه‌های خالی با تحقق ۱/۵ درصدی، کمترین مقدار تحقق را در میان اجزای مالیات بر ثروت ثبت کرده است.

مالیات‌های غیرمستقیم در سال ۱۴۰۴ حدود ۸۱/۲ درصد محقق شده و با رشد ۳۱/۵ درصدی نسبت به سال ۱۴۰۳، به ۷,۳۱۴/۷ هزار میلیارد ریال رسیده‌اند. معادل ۷۹/۴ درصد از این رقم را مالیات بر کالاها و خدمات و ۲۰/۶ درصد از آن را مالیات بر واردات تشکیل می‌دهد.

مالیات بر کالاها و خدمات در سال ۱۴۰۴ با رشد ۳۵/۶ درصدی نسبت به سال ۱۴۰۳ و سهم قابل توجه ۳۱/۶ درصدی از کل درآمدهای مالیاتی در سال ۱۴۰۴، به ۵,۸۱۰/۳ هزار میلیارد ریال بالغ شده که تحقق ۹۱/۳ درصدی را در این سال نشان می‌دهد. در این میان ردیف مالیات بر ارزش افزوده (صرفاً سهم ۴ واحد درصدی دولت از نرخ ۱۰ درصدی مالیات بر ارزش افزوده) که سهم ۵۱/۳ درصدی از عملکرد مالیات بر کالاها و خدمات در سال ۱۴۰۴ داشته، تحقق ۸۳/۰ درصدی را نسبت به رقم مصوب ثبت کرده تا به ۲,۹۸۰/۱ هزار میلیارد ریال بالغ شود.

از سوی دیگر، برآورد می‌شود که مالیات بر واردات به عنوان زیرمجموعه دیگر مالیات‌های غیرمستقیم در سال ۱۴۰۴ نسبت عملکرد به مصوب ۵۷/۰ درصدی را ثبت کرده باشد تا سهم ۸/۲ درصدی از کل درآمدهای مالیاتی داشته و نسبت به سال ۱۴۰۳ رشد ۱۷/۸ درصدی را تجربه کند. جدول ۱۵ عملکرد درآمدهای مالیاتی را به تصویر می‌کشد.

جدول ۱۵. عملکرد درآمدهای مالیاتی در سال ۱۴۰۴ (هزار میلیارد ریال-درصد)

عنوان	عملکرد ۱۴۰۳	قانون بودجه ۱۴۰۴	عملکرد ۱۴۰۴	رشد عملکرد ۱۴۰۴ به ۱۴۰۳	نسبت عملکرد به مصوب ۱۴۰۴	سهم اجزا از کل درآمد مالیاتی در ۱۴۰۴
درآمدهای مالیاتی	**۱۳,۵۶۸/۴**	**۲۰,۸۴۰/۰**	**۱۸,۴۱۵/۵**	**۳۵/۷**	**۸۸/۴**	**۱۰۰/۰**
مالیات مستقیم	**۸,۰۰۵/۴**	**۱۱,۸۳۶/۴**	**۱۱,۱۰۰/۸**	**۳۸/۷**	**۹۳/۸**	**۶۰/۳**
مالیات اشخاص حقوقی	۵,۴۳۴/۶	۸,۰۹۸/۸	۷,۹۲۶/۴	۴۵/۸	۹۷/۹	۴۳/۰
مالیات بر درآمد	۲,۲۵۹/۷	۳,۱۹۱/۳	۲,۷۲۴/۷	۲۰/۶	۸۵/۴	۱۴/۸
مالیات بر ثروت	۳۱۱/۱	۵۴۶/۲	۴۴۹/۷	۴۴/۵	۸۲/۳	۲/۴
مالیات غیرمستقیم	**۵,۵۶۳/۰**	**۹,۰۰۳/۶**	**۷,۳۱۴/۷**	**۳۱/۵**	**۸۱/۲**	**۳۹/۷**
مالیات بر کالاها و خدمات	۴,۲۸۵/۹	۶,۳۶۳/۶	۵,۸۱۰/۳	۳۵/۶	۹۱/۳	۳۱/۶
مالیات بر واردات	۱,۲۷۷/۲	۲,۶۴۰/۰	۱,۵۰۴/۴	۱۷/۸	۵۷/۰	۸/۲

مأخذ: قانون بودجه سال‌های ۱۴۰۳ و۱۴۰۴؛ سازمان امور مالیاتی کشور و سایر منابع غیررسمی

انتشار اوراق بدهی دولتی در قانون بودجه ۱۴۰۴ با افزایش ۲۱۸/۱ درصدی نسبت به قانون بودجه ۱۴۰۳ در سطح ۸,۱۰۰/۰ هزار میلیارد ریال برای کل سال تصویب شد. با این حال انتشار اوراق بدهی دولتی در سال ۱۴۰۳ حدود ۵,۱۹۶ هزار میلیارد ریال تحقق یافت و بنابراین انتشار اوراق بدهی در قانون بودجه ۱۴۰۴ نسبت به عملکرد سال ۱۴۰۳ افزایش ۵۵/۹ درصدی را تجربه کرد. بر این اساس، بانک مرکزی با همکاری وزارت امور اقتصادی و دارایی از اواخر خرداد ماه سال ۱۴۰۴ شروع به برگزاری حراج هفتگی اوراق بدهی دولتی در بازار بین بانکی (بازار پول) و بازار سرمایه کرد. در این فرآیند تا انتهای سال ۱۴۰۴ در ۳۹ مرحله حراج، ۷,۶۵۰/۰ هزار میلیارد ریال اوراق مرابحه بدهی دولتی با نماد «اراد» منتشر شد که عرضه آن در این ۳۹ مرحله به طور تجمعی به حدود ۱۳,۱۵۶/۲ هزار میلیارد ریال بالغ شد. این عرضه با تقاضای ۱,۹۹۳/۱ هزار میلیارد ریالی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی مواجه شد و نهایتاً وزارت امور اقتصادی و دارایی به عنوان عامل اصلی تصمیم‌گیرنده، با ۱,۹۴۳/۵ هزار میلیارد ریال آن موافقت کرد. علاوه بر این، ۵,۱۲۲/۹ هزار میلیارد ریال از اوراق بدهی دولتی موضوع حراج، نهایتاً در بازار سرمایه (سامانه مظنه‌گیری سازمان بورس و اوراق بهادار) به فروش رسید. بر این اساس، کل اوراق بدهی دولتی معامله‌شده در فرآیند حراج در سال ۱۴۰۴ معادل ۷,۰۶۶/۴ هزار میلیارد ریال بود که نسبت به سال ۱۴۰۳ از رشد ۵۷/۰ درصدی حکایت دارد. در واقع در سال ۱۴۰۳ در این فرآیند حدود ۴,۴۹۹/۷ هزار میلیارد ریال اوراق مرابحه بدهی دولتی واگذار شده بود. شایان ذکر است که ارقام اوراق بدهی معامله‌شده با لحاظ کسر از

قیمت در فرآیند حراج عنوان شده‌اند. به عبارت دیگر، از کل مبلغ انتشار اوراق بدهی دولتی در این مدت (۷,۶۵۰/۰ هزار میلیارد ریال)، حدود ۷/۶ درصد آن معادل ۵۸۳/۶ هزار میلیارد ریال از ارزش اسمی اوراق فروش‌رفته، بابت بهره از قیمت کسر شده و تأمین مالی دولت از این محل حدود ۷,۰۶۶/۴ هزار میلیارد ریال بوده است.

از طرف دیگر، بر اساس گزارش مرکز مدیریت بدهی‌های عمومی و روابط مالی دولت، میزان خرید اوراق بدهی دولتی توسط بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی در سال ۱۴۰۴ برابر با ۴,۲۲۵/۴ هزار میلیارد ریال عنوان شده است که کاملاً متفاوت با ارقام درج‌شده در گزارش‌های بانک مرکزی است. مقایسه ارقام این دو نهاد گویای آن است که بانک‌ها حدود ۲,۲۸۱/۹ هزار میلیارد ریال اوراق بدهی دولتی را به جای خرید مستقیم از کارگزاری بانک مرکزی در بازار پول، به صورت غیرمستقیم از بازار سرمایه خریداری کرده‌اند تا سهم بانک‌ها از خرید اوراق بدهی منتشرشده در سال ۱۴۰۴ به حدود ۵۹/۸ درصد برسد. جدول ۱۶ وضعیت عرضه، تقاضا و معاملات ثبت‌شده اوراق بدهی دولتی را در فرآیند حراج در سال‌های ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴ نشان می‌دهد.

جدول ۱۶. صورت وضعیت انتشار اوراق بدهی نقدی دولت در حراج بازار پول و سرمایه (هزار میلیارد ریال-درصد)

ماه	۱۴۰۳				۱۴۰۴						
	میزان عرضه اولیه	میزان تقاضای بانک‌ها در حراج	میزان معاملات حراج در بازار پول	فروش اوراق موضوع حراج در بازار سرمایه	کل معاملات حراج در بازار پول و سرمایه	میزان عرضه اولیه	میزان تقاضای بانک‌ها در حراج	میزان معاملات حراج در بازار پول	فروش اوراق موضوع حراج در بازار سرمایه	کل معاملات حراج در بازار پول و سرمایه	رشد نقطه‌به‌نقطه میزان معاملات حراج در بازار پول	رشد نقطه‌به‌نقطه میزان معاملات حراج در بازار سرمایه	رشد نقطه‌به‌نقطه میزان کل معاملات حراج در بازار پول و سرمایه
اردیبهشت	۱,۰۴۸/۶	۱۱/۹	۱۰/۹	۱۰/۰	۲۰/۹	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	-	-	-
خرداد	۱,۶۶۵/۲	۳۴۸/۱	۳۴۸/۱	۷۵/۴	۴۲۳/۵	۷۵۰/۰	۴۰۲/۱	۴۰۲/۱	۰/۰	۴۰۲/۱	۱۵/۵	-۱۰۰/۰	-۵/۱
تیر	۷۹۲/۹	۹/۸	۹/۸	۲۶۱/۹	۲۷۱/۷	۱,۷۸۵/۴	۵۶۵/۲	۵۶۵/۲	۱۷۴/۲	۷۳۹/۴	۵,۶۶۷/۳	-۳۳/۵	۱۷۲/۲
مرداد	۱,۰۱۷/۳	۳۲۴/۰	۳۲۴/۰	۱۲۸/۸	۴۵۲/۸	۱,۶۹۵/۹	۲۱۳/۵	۲۱۳/۵	۵۷۶/۹	۷۹۰/۴	-۳۴/۱	۳۴۷/۸	۷۴/۶
شهریور	۸۰۷/۴	۷۰/۹	۷۰/۹	۲۳۱/۶	۳۰۲/۵	۱,۳۲۵/۶	۲۲/۸	۱۸/۸	۴۲۵/۱	۴۴۳/۹	-۷۳/۵	۸۳/۶	۴۶/۷
مهر	۱,۱۷۲/۵	۴۸/۸	۲۲/۷	۴۸۶/۱	۵۰۸/۷	۱,۴۱۶/۴	۱۱۵/۳	۱۰۴/۵	۶۰۹/۱	۷۱۳/۶	۳۶۱/۴	۲۵/۳	۴۰/۳
آبان	۸۶۲/۴	۳۸۲/۸	۳۸۲/۸	۰/۰	۳۸۲/۸	۱,۳۳۱/۳	۲۰۵/۸	۱۸۹/۳	۶۵۳/۴	۸۴۲/۷	-۵۰/۵	-	۱۲۰/۱
آذر	۲۹۵/۹	۱۱۰/۶	۱۱۰/۶	۱۷۲/۹	۲۸۳/۵	۱,۱۷۸/۹	۳۴/۲	۲۱/۴	۷۳۱/۷	۷۵۳/۱	-۸۰/۷	۳۲۳/۲	۱۶۵/۶
دی	۲۵۰/۰	۴۸/۰	۴۸/۰	۱۹۲/۱	۲۴۰/۱	۱,۴۶۹/۹	۱۰۲/۲	۹۸/۱	۵۴۷/۴	۶۴۵/۵	۱۰۴/۵	۱۸۵/۰	۱۶۸/۹
بهمن	۸۱۵/۶	۲۵۵/۷	۲۴۳/۷	۲۵۷/۲	۵۰۰/۹	۱,۱۹۱/۱	۱۹/۵	۱۸/۱	۸۱۹/۳	۸۳۷/۴	-۹۲/۶	۲۱۸/۵	۶۷/۲
اسفند	۱,۵۹۳/۶	۵۲۸/۷	۴۸۵/۷	۶۲۶/۶	۱,۱۱۲/۳	۱,۰۱۱/۷	۳۱۲/۹	۳۱۲/۹	۵۸۶/۲	۸۹۹/۱	-۳۵/۶	-۶/۴	-۱۹/۲
جمع سال	**۱۰,۳۲۱/۴**	**۲,۱۳۹/۱**	**۲,۰۵۷/۱**	**۲,۴۴۲/۶**	**۴,۴۹۹/۷**	**۱۳,۱۵۶/۲**	**۱,۹۹۳/۱**	**۱,۹۴۳/۵**	**۵,۱۲۲/۹**	**۷,۰۶۶/۴**	**-۵/۵**	**۱۰۹/۷**	**۵۷/۰**

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش هفتگی حراج اوراق بدهی دولت

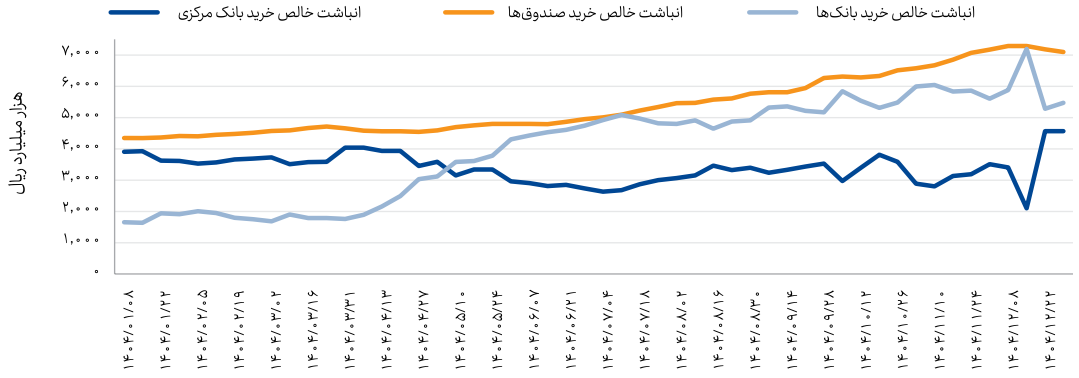
جدای از فرآیند حراج، دولت به دو شیوه دیگر می‌تواند دست به انتشار اوراق بدهی بزند: یکی پذیره‌نویسی اوراق مرابحه همراه با متعهد پذیره‌نویسی در بازار سرمایه (اینجا هم نماد اوراق مربوطه اراد است) و دیگری ارایه اسناد خزانه اسلامی به پیمانکاران طلبکار از دولت با نماد «اخزا». در سال ۱۴۰۴ واگذاری اوراق غیرنقدی (اسناد خزانه اسلامی) برابر با ۱,۱۷۰/۰ هزار میلیارد ریال بوده است و در عین حال، از روش پذیره‌نویسی اوراق همراه با متعهد پذیره‌نویسی استفاده نشده است.

به این ترتیب مجموع انتشار انواع اوراق بدهی دولتی در سال ۱۴۰۴ به ۸,۸۲۰/۰ هزار میلیارد ریال بالغ شده است که در مقایسه با سال ۱۴۰۳، رشد ۷۰/۳ درصدی را نشان می‌دهد. البته آغاز حمله نظامی آمریکا و اسراییل علیه ایران از نهم اسفندماه ۱۴۰۴، برگزاری حراج‌های هفتگی اوراق بدهی دولتی را مختل کرد، به گونه‌ای که از تاریخ مذکور تا انتهای سال ۱۴۰۴ تنها یک مرحله حراج برگزار شد.

از نیمه دوم مردادماه سال ۱۴۰۰ به این سو، معاملات بازار اوراق بدهی (مجموع بازار اولیه و ثانویه) به تفکیک فعالان اصلی این بازار (دولت، بانک مرکزی، بانک‌ها، صندوق‌ها و سایر) توسط شرکت فرابورس منتشر می‌شود. بر این اساس، از نیمه دوم مردادماه ۱۴۰۰ تا انتهای سال ۱۴۰۴، انباشت خالص خرید اوراق بدهی دولتی از سوی بانک مرکزی و صندوق‌های سرمایه‌گذاری به ترتیب حدود ۴,۵۷۷/۸ هزار میلیارد ریال و ۷,۱۰۵/۳ هزار میلیارد ریال گزارش شده است. باید توجه داشت که خرید اوراق بدهی دولتی از سوی بانک مرکزی در عرضه اولیه ممنوع است و رقم ذکر شده برای خالص خرید بانک مرکزی صرفاً مربوط به بازار ثانویه و عمدتاً مربوط به عملیات بازار باز است. بانک‌ها نیز که از نیمه دوم مردادماه تا انتهای اسفندماه ۱۴۰۰، بیشتر به عنوان فروشنده اوراق بدهی در بازار ثانویه فعالیت داشتند (انباشت خالص خرید منفی ۵۵۶/۳ هزار میلیارد ریالی در بازارهای اولیه و ثانویه)، در سال‌های پس از آن عمدتاً در نقش خریدار ظاهر شده‌اند. خالص خرید اوراق بدهی دولتی از سوی بانک‌ها در بازارهای اولیه و ثانویه در سال ۱۴۰۴ حدود ۳,۷۷۸/۷

هزار میلیارد ریال بوده و این رقم به صورت تجمعی از نیمه دوم مردادماه ۱۴۰۰ تا انتهای سال ۱۴۰۴ به حدود ۵,۴۷۸/۰ هزار میلیارد ریال بالغ شده است. نمودار ۵ وضعیت انباشت خالص خرید اوراق بدهی را در سال ۱۴۰۴ به تصویر می‌کشد.

نمودار ۵. وضعیت انباشت خالص خرید اوراق بدهی دولتی در سال ۱۴۰۴

مأخذ: فرابورس ایران

۳-۳. خصوصی‌سازی

سازمان خصوصی‌سازی که از سال ۱۳۸۰ واگذاری‌های شرکت‌های دولتی را آغاز کرده بود، از ابتدای واگذاری‌ها تا پایان سال ۱۴۰۴ نزدیک به ۴۷/۳ درصد از کل واگذاری‌ها را از طریق بورس، ۴/۸ درصد را از طریق فرابورس و ۴۷/۹ درصد را از طریق مزایده به انجام رساند. همچنین ۴۵/۵ درصد از کل واگذاری‌ها بابت رد دیون دولت و تسویه بدهی دولت به طلبکاران اختصاص یافت و به این ترتیب این حجم از واگذاری‌ها از طریق سازوکار بازار صورت نگرفت. سهام عدالت نیز در این مدت ۲/۷ درصد از کل واگذاری‌ها را به خود اختصاص داد. جدول ۱۷ عملکرد سازمان خصوصی‌سازی را به تفکیک انواع روش‌های واگذاری در بازه سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۴ به قیمت‌های جاری نشان می‌دهد. از سال ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸، واگذاری بنگاه‌های دولتی به شیوه نامناسب انتقال مستقیم بابت رد دیون و بابت سهام عدالت متوقف شده بود و واگذاری‌ها به عموم متقاضیان صورت می‌گرفت. این در حالی است که از سال ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۴ دوباره انتقال مستقیم بابت رد دیون احیا و در دستور کار قرار گرفته است، به گونه‌ای که حدود ۶۱/۵ درصد در سال ۱۳۹۹، ۱۰۰/۰ درصد در سال ۱۴۰۰، ۵۰/۹ درصد در سال ۱۴۰۱، ۹۸/۹ درصد در سال ۱۴۰۲، ۴۰/۶ درصد در سال ۱۴۰۳ و ۶/۲ درصد از مجموع کل واگذاری‌ها در سال ۱۴۰۴ سهم داشته است.

جدول ۱۷. عملکرد سازمان خصوصی‌سازی در انواع روش‌های واگذاری سهام بنگاه‌های دولتی به قیمت‌های جاری (هزار میلیارد ریال)

	۱۳۸۰-۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰	۱۴۰۱	۱۴۰۲	۱۴۰۳	۱۴۰۴
فروش سهام یا دارایی به عموم	۷۵۷/۱	۲۶/۴	۳۰/۷	۱۰/۷	۳/۰	۳۲/۲	۴۷۱/۸	۰/۰	۱,۴۲۶/۳	۵/۷	۸۳۱/۸	۱,۶۰۶/۸
انتقال مستقیم بابت رد دیون	۲۸۹/۲	۰/۰	۳۸/۱	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۷۵۳/۶	۸۲۳/۹	۱,۴۸۰/۵	۵۱۰/۱	۵۶۹/۷	۱۰۶/۸
انتقال مستقیم بابت سهام عدالت	۲۶۶/۴	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰
مجموع ارزش فروش	۱,۳۱۲/۷	۲۶/۴	۶۸/۸	۱۰/۷	۳/۰	۳۲/۲	۱,۲۲۵/۳	۸۲۳/۹	۲,۹۰۶/۸	۵۱۵/۷	۱,۴۰۱/۵	۱,۷۱۳/۶
درصد از کل واگذاری‌ها	۱۳/۱	۰/۳	۰/۷	۰/۱	۰/۰	۰/۳	۱۲/۲	۸/۲	۲۹/۰	۵/۱	۱۴/۰	۱۷/۱

مأخذ: سازمان خصوصی‌سازی، آمار عملکرد سالانه ارزش واگذاری سهام و دارایی بنگاه‌های مشمول واگذاری.

متأسفانه در سال ۱۴۰۴ گزارش عملکرد واگذاری سهام و دارایی‌های بنگاه‌های مشمول واگذاری به قیمت‌های ثابت منتشر نشده، اما می‌توان برآورد کرد که به قیمت‌های ثابت سال ۱۴۰۰ حدود ۱/۶ درصد از کل واگذاری‌ها در سال ۱۴۰۴ انجام پذیرفته است. افزون بر این و به قیمت‌های ثابت، از ابتدای واگذاری‌ها تا پایان سال ۱۴۰۴ نزدیک به ۵۳/۸ درصد از کل واگذاری‌ها به عموم متقاضیان و ۳۱/۲ درصد بابت رد دیون و تسویه بدهی دولت به طلبکاران اختصاص یافته است. سهام عدالت نیز در این مدت ۱۴/۹ درصد از کل واگذاری‌ها را به خود اختصاص داده است. جدول ۱۸ برآورد عملکرد سازمان خصوصی‌سازی را به تفکیک انواع روش‌های واگذاری در بازه سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۴ به قیمت‌های ثابت سال ۱۴۰۰ بر مبنای شاخص قیمت مصرف‌کننده نشان می‌دهد. باید توجه داشت که لحاظ شاخص قیمت مصرف‌کننده برای محاسبه عملکرد واگذاری‌ها به قیمت‌های ثابت دقیق نبوده و صرفاً با هدف ارایه تصویری کلی در اینجا مطرح شده است.

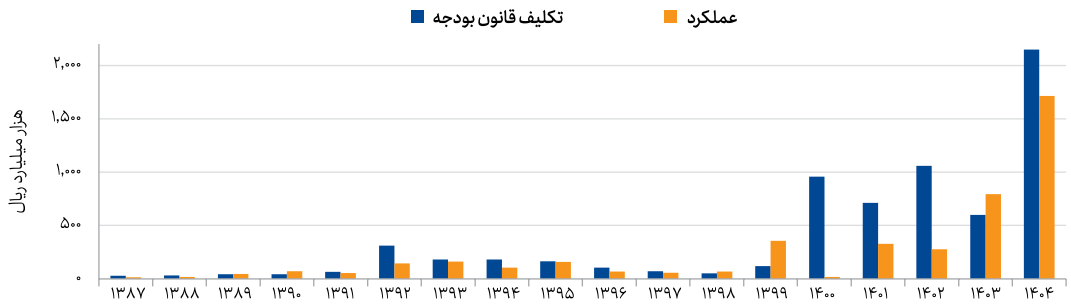
جدول ۱۸. عملکرد سازمان خصوصی‌سازی در انواع روش‌های واگذاری سهام بنگاه‌های دولتی به قیمت‌های ثابت سال ۱۴۰۰ (هزار میلیارد ریال)

	۱۳۸۰-۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰	۱۴۰۱	۱۴۰۲	۱۴۰۳	۱۴۰۴
فروش سهام یا دارایی به عموم	۱۰,۰۳۸/۱	۱۲۵/۶	۱۳۴/۱	۴۲/۸	۹/۳	۶۹/۳	۶۸۹/۸	۰/۰	۹۷۳/۶	۲/۵	۲۷۴/۵	۳۵۷/۶
انتقال مستقیم بابت رد دیون	۳,۸۳۴/۶	۰/۰	۱۶۶/۶	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۱,۱۰۱/۷	۸۲۳/۹	۱,۰۱۰/۵	۲۲۸/۷	۱۸۸/۰	۲۳/۸
انتقال مستقیم بابت سهام عدالت	۳,۵۳۱/۴	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰
مجموع ارزش فروش	**۱۷,۴۰۴/۲**	**۱۲۵/۶**	**۳۰۰/۶**	**۴۲/۸**	**۹/۳**	**۶۹/۳**	**۱,۷۹۱/۵**	**۸۲۳/۹**	**۱,۹۸۴/۱**	**۲۳۱/۲**	**۴۶۲/۶**	**۳۸۱/۴**
درصد از کل واگذاری‌ها	**۷۳/۷**	**۰/۵**	**۱/۳**	**۰/۲**	**۰/۰**	**۰/۳**	**۷/۶**	**۳/۵**	**۸/۴**	**۱/۰**	**۲/۰**	**۱/۶**

مأخذ: سازمان خصوصی‌سازی، آمار عملکرد سالانه ارزش واگذاری سهام و دارایی بنگاه‌های مشمول واگذاری؛ بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، شاخص قیمت مصرف‌کننده؛ محاسبات تحقیق

طبق گزارش سازمان خصوصی‌سازی، در سال ۱۴۰۴ مجموعاً ۱,۶۰۶/۸ هزار میلیارد ریال بابت واگذاری شرکت‌های دولتی به حساب درآمد عمومی خزانه واریز شده است. همچنین در این سال، واگذاری به صورت تهاتر با اشخاص در حدود ۱۰۶/۸ هزار میلیارد ریال ثبت شده است. در مجموع ۱,۷۱۳/۶ هزار میلیارد ریال واگذاری شرکت‌های دولتی در سال ۱۴۰۴ صورت پذیرفته و نسبت به رقم مصوب قانون بودجه ۱۴۰۴ تحقق ۷۹/۷ درصدی داشته است. نمودار ۶ صورت وضعیت تکلیف قانون بودجه و عملکرد واگذاری سهام و بنگاه‌های مشمول واگذاری را به تصویر می‌کشد.

نمودار ۶. تحقق اهداف بودجه‌ای واگذاری سهام و دارایی بنگاه‌های مشمول واگذاری

مأخذ: سازمان خصوصی‌سازی، آمار تحقق اهداف بودجه‌ای واگذاری سهام و بنگاه‌ها توسط سازمان خصوصی‌سازی

۴-۳. طرح هدفمندی یارانه‌ها

در قانون بودجه ۱۴۰۴، برای هشتمین سال پیاپی کل منابع و مصارف طرح هدفمندی یارانه‌ها در قالب یک جدول منعکس شد، در حالی که پیش از آن تنها به منابع و مصارف سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها اشاره می‌شد. در واقع از محل فروش فرآورده‌های نفتی، گاز طبیعی و سایر منابع مشابه، مصارفی از قبیل سهم شرکت ملی نفت از فروش و صادرات فرآورده‌های نفتی، هزینه‌های توزیع و فروش حامل‌های انرژی و واردات فرآورده‌های نفتی و برق کسر می‌شود و سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها منابع باقی‌مانده را به مصارفی از قبیل پرداخت یارانه نقدی و غیرنقدی به خانوارها، اجرای طرح معیشت، کمک به بخش سلامت و یارانه نان و خرید تضمینی گندم اختصاص می‌دهد. جدول ۱۹ منابع و مصارف هدفمندی یارانه‌ها در قانون بودجه سال ۱۴۰۴ و رشد آن نسبت به قانون بودجه سال ۱۴۰۳ را به تصویر می‌کشد.

جدول ۱۹. منابع و مصارف هدفمندی یارانه‌ها در قوانین بودجه ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴ (هزار میلیارد ریال-درصد)

دریافتی‌ها (منابع)	قانون بودجه ۱۴۰۳	قانون بودجه ۱۴۰۴	رشد قانون ۱۴۰۴ به قانون ۱۴۰۳	پرداختی‌ها (مصارف)		قانون بودجه ۱۴۰۳	قانون بودجه ۱۴۰۴	رشد قانون ۱۴۰۴ به قانون ۱۴۰۳
				بخش مربوطه	عنوان			
فروش داخلی فرآورده‌های نفتی	۱,۲۰۸/۰	۱,۴۱۰/۰	۱۶/۷	خزانه داری کل کشور	عوارض و مالیات بر ارزش افزوده فروش داخلی فرآورده‌های نفتی و گاز طبیعی	۱۸۰/۰	۰/۰	-
فروش صادراتی فرآورده‌های نفتی	۳,۰۰۰/۰	۲,۶۴۰/۰	-۱۲/۰					
فروش داخلی گاز طبیعی	۲,۷۵۰/۰	۳,۳۰۰/۰	۲۰/۰		**جمع خزانه‌داری کل کشور**	۱۸۰/۰	۰/۰	-
سایر منابع شرکت ملی نفت ایران و شرکت‌های تابعه	۶۳۰/۰	۰/۰	-	شرکت ملی گاز ایران	هزینه‌های تولید، انتقال، توزیع و فروش گاز طبیعی و کمک به شرکت ملی گاز	۸۰/۰	۸۰/۰	۰/۰
فروش داخلی میعانات گازی به پتروشیمی‌ها	-	۷۱۰/۰	-	شرکت ملی پالایش و پخش فرآورده‌های نفتی	هزینه‌های حمل و نقل جاده‌ای فرآورده‌های نفتی			
مطالبات گاز	-	۴۰۰/۰	-		هزینه‌های انتقال، ذخیره‌سازی و پخش فرآورده‌های نفتی و کمک به شرکت ملی پالایش و پخش فرآورده‌های نفتی	۴۳۲/۰	۷۰۰/۰	۶۲/۰
کمک زیان از بودجه عمومی	-	۲,۰۰۱/۸	-	شرکت ملی نفت ایران	هزینه سرمایه‌گذاری و کمک به شرکت ملی نفت	۵۰/۰	۵۰/۰	۰/۰
					جمع هزینه‌های تولید، انتقال و توزیع	**۵۶۲/۰**	**۸۳۰/۰**	**۴۷/۷**
					حمایت از تولید و اشتغال	**۰/۰**	**۱۵۰/۰**	**-**
				سایر	خرید فرآورده‌های نفتی داخلی و خارجی	۸۰۰/۰	۶۵۰/۰	-۱۸/۸
					مصارف صرفه‌جویی انرژی	۵۰/۰	۰/۰	-۱۰۰/۰
					زیرساخت‌های انرژی، ایجاد نیروگاه‌های خورشیدی در دانشگاه‌ها و طرح آبخیزداری و احیای قنوات	۰/۰	۳۶۰/۰	-
					سایر	**۸۵۰/۰**	**۱,۰۱۰/۰**	**۱۸/۸**
					جمع پرداختنی‌ها	**۱,۵۹۲/۰**	**۱,۹۹۰/۰**	**۲۵/۰**
					یارانه نقدی/کالا برگ	۳,۱۵۰/۰	۳,۲۰۲/۲	۱/۷
					یارانه آرد و نان (خرید تضمینی گندم)	۱,۴۳۰/۰	۲,۵۰۰/۰	۷۴/۸
					یارانه دارو، شیر خشک و ملزومات مصرف پزشکی	۷۴۹/۰	۸۵۰/۰	۱۳/۵
					مستمری خانوارهای تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره)	۴۲۱/۰	۶۲۹/۳	۴۹/۵
					مستمری خانوارهای تحت پوشش سازمان بهزیستی کشور	۲۳۴/۰	۳۶۷/۵	۵۷/۱
					جبران قدرت خرید خانوارهای طبقه‌های متوسط و پایین درآمدی، متناسب با اصلاح نرخ ارز ترجیحی در سال ۱۴۰۴	۰/۰	۴۱۰/۰	-
					تحقق عدالت در سلامت	۰/۰	۵۱۱/۰	-
					مصارف سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها	۲/۰	۱/۸	-۱۲/۱
					یارانه بیمه ملوانان و صیادان	۱۰/۰	۰/۰	-
					جمع مصارف هدفمندی	**۵,۹۹۶/۰**	**۸,۴۷۱/۸**	**۴۱/۳**
جمع کل دریافتی	**۷,۵۸۸/۰**	**۱۰,۴۶۱/۸**	**۳۷/۹**		**جمع کل پرداختی**	**۷,۵۸۸/۰**	**۱۰,۴۶۱/۸**	**۳۷/۹**

ماخذ: قوانین بودجه سال‌های ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴

میزان کل دریافتی‌های طرح هدفمندی یارانه‌ها در قانون بودجه ۱۴۰۴ با رشد ۳۷/۹ درصدی نسبت به قانون بودجه ۱۴۰۳، معادل ۱۰,۴۶۱/۸ هزار میلیارد ریال برآورد شد که عمده اقلام آن مربوط به درآمدهای حاصل از فروش حامل‌های انرژی است. با این حال، در قانون بودجه ۱۴۰۴ برای نخستین بار یک ردیف جدید در سمت منابع سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها تحت عنوان «کمک زیان از بودجه عمومی» و با مبلغ ۲,۰۰۱/۸ هزار میلیارد ریال پیش‌بینی شد تا ۱۹/۱ درصد از کل منابع طرح هدفمندی یارانه‌ها را تأمین کند. در واقع، پیش‌بینی این ردیف جدید را می‌توان نشانه‌ای از افزایش وابستگی منابع سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها به بودجه عمومی دولت تلقی کرد. به بیان دیگر، درج «کمک زیان از بودجه عمومی» بیانگر آن است که منابع سنتی حاصل از فروش حامل‌های انرژی به تنهایی توان پوشش تعهدات و مصارف پیش‌بینی‌شده را نداشته و این شکاف از طریق انتقال منابع از بودجه عمومی جبران می‌شود. از این منظر، تحولات بودجه ۱۴۰۴ را می‌توان مؤید تشدید ناترازی ساختاری در نظام هدفمندسازی یارانه‌ها و افزایش پیوند مالی میان بودجه عمومی دولت و منابع سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها ارزیابی کرد.

علاوه بر این، در میان منابع مختلف این تبصره، دریافتی حاصل از فروش داخلی فرآورده‌های نفتی نسبت به سال ۱۴۰۳ با رشد ۱۶/۷ درصدی همراه شد. با این حال فروش فرآورده‌های نفتی صادراتی کاهش ۱۲/۰ درصدی را تجربه کرد. همچنین درآمد حاصل از فروش داخلی گاز طبیعی با رشد ۲۰/۰ درصدی به حدود ۳,۳۰۰/۰ هزار میلیارد ریال در قانون بودجه ۱۴۰۴ بالغ شد. شایان ذکر است که منابع حاصل از فروش خوراک به واحدهای پتروشیمی داخلی در قانون بودجه ۱۴۰۴ - برخلاف سال ۱۴۰۳ - به صورت شفاف در ردیفی تحت عنوان «فروش داخلی میعانات گازی به پتروشیمی‌ها» با مبلغ ۷۱۰/۰ هزار میلیارد ریال در جدول قانون هدفمندسازی یارانه‌ها در نظر گرفته شد.

در قانون بودجه ۱۴۰۴ همچون سال ۱۴۰۳، منابع و مصارف حاصل از فروش برق به مشترکین با احتساب عوارض و مالیات بر ارزش افزوده و منابع و مصارف حاصل از فروش آب، به عنوان ردیف‌های جمعی-خرجی در نظر گرفته شدند و از سقف منابع و مصارف هدفمندی یارانه‌ها حذف شدند. همچنین در این قانون برخلاف سنوات گذشته، در سمت مصارف هدفمندی، ردیف‌های مربوط به «عوارض و مالیات بر ارزش افزوده فروش داخلی فرآورده‌های نفتی» و «عوارض و مالیات بر ارزش افزوده گاز طبیعی» که در سال‌های گذشته به عنوان بخشی از تعهدات در نظر گرفته می‌شدند و باید در اختیار خزانه‌داری کل کشور قرار می‌گرفتند، حذف شدند و برای آنها هیچ برآوردی لحاظ نشد. حذف این اقلام از سمت مصارف هدفمندی را می‌توان در راستای کاهش فشار هزینه‌ای بر منابع طرح هدفمندسازی یارانه‌ها و افزایش انعطاف‌پذیری مالی این تبصره ارزیابی کرد. این اقدام، در کنار پیش‌بینی ردیف «کمک زیان از بودجه عمومی» نشان‌دهنده تلاش سیاست‌گذار برای مدیریت ناترازی ساختاری منابع و مصارف هدفمندی است. با این حال، چنین تغییراتی را می‌توان به‌منزله افزایش وابستگی مالی نظام هدفمندسازی یارانه‌ها به منابع عمومی دولت تلقی کرد.

مصارف هدفمندسازی یارانه‌ها در قانون بودجه ۱۴۰۴ همچون سنوات گذشته از دو بخش اصلی مصارف غیرهدفمندی (خارج از سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها) و هدفمندی (مربوط به سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها) تشکیل شده است. بخش مصارف غیرهدفمندی به زیربخش‌هایی از جمله شرکت ملی پالایش و پخش فرآورده‌های نفتی، شرکت ملی نفت، شرکت ملی گاز، حمایت از تولید و اشتغال و سایر تقسیم شده است. در قانون بودجه ۱۴۰۴، مصارف هدفمندی رشد ۴۱/۳ درصدی و مصارف غیرهدفمندی رشد ۲۵/۰ درصدی را در مقایسه با قانون بودجه ۱۴۰۳ تجربه کردند. سهم مصارف غیرهدفمندی در قانون بودجه ۱۴۰۴ نسبت به قانون بودجه ۱۴۰۳ کاهش ۲/۰ واحد درصدی داشت و در مقابل، سهم مصارف هدفمندی از ۷۹/۰ درصد در قانون بودجه ۱۴۰۳ به حدود ۸۱/۰ درصد در قانون بودجه ۱۴۰۴ افزایش یافت. در بخش مصارف غیرهدفمندی، ردیفی ۳۶۰/۰ هزار میلیارد ریالی تحت عنوان «زیرساخت‌های انرژی، ایجاد نیروگاه‌های خورشیدی در دانشگاه‌ها و طرح آبخیزداری و احیای قنوات» اضافه شد تا سهم ۱۸/۰ درصدی از کل مصارف غیرهدفمندی داشته باشد. در ارتباط با پرداخت یارانه نقدی و غیرنقدی به خانوارها، ردیف «یارانه آرد و نان» با رشد قابل توجه ۷۴/۸ درصدی نسبت به قانون بودجه ۱۴۰۳ مواجه شد و به ۲,۵۰۰/۰ هزار میلیارد ریال رسید. از طرف دیگر، ردیف «یارانه نقدی / کالابرگ» با رشد جزیی ۱/۷ درصدی نسبت به قانون بودجه ۱۴۰۳، به ۳,۲۰۲/۲ هزار میلیارد ریال در قانون بودجه ۱۴۰۴ بالغ شد تا به ترتیب سهم‌های ۳۷/۸ درصدی و ۳۰/۶ درصدی از مصارف هدفمندی و مجموع مصارف هدفمندی و غیرهدفمندی را به خود اختصاص دهد.

طبیعتاً عملکرد هدفمندی یارانه‌ها در سال ۱۴۰۴ متفاوت از ارقام برآوردی در بودجه مصوب بوده است. بر مبنای گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، عملکرد کل منابع هدفمندی یارانه‌ها در سال ۱۴۰۴ حدود ۸,۱۸۰/۰ هزار میلیارد ریال برآورد شده است که درصد تحقق ۷۸/۲ درصدی را نسبت به قانون نشان می‌دهد. درصورت تحقق کامل مصارف قانون هدفمندی یارانه‌ها در سال ۱۴۰۴، منابع هدفمندسازی یارانه‌ها با کسری ۲,۲۸۱/۸ هزار میلیارد ریالی روبه‌رو شده است که احتمالاً از منابع بودجه عمومی دولت و تنخواه‌گردان خزانه تأمین شده است. البته ممکن است بخشی از مصارف هدفمندی در این سال به طور کامل محقق نشده باشد که به دلیل عدم انتشار اطلاعات، نمی‌توان قضاوتی در مورد آن داشت.

۴. تراز پرداخت‌های خارجی

برآورد بانک مرکزی از موازنه پرداخت‌ها - حاصل جمع سه جزء حساب جاری، خالص حساب سرمایه و اشتباهات و از قلم افتادگی‌های محاسباتی - در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۴ معادل ۱۱۴ میلیون دلار بوده است. این در حالی است که در مدت مشابه سال ۱۴۰۳ این رقم معادل ۷۱۲ میلیون دلار گزارش شده بود.

حساب جاری در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۳ دارای مازاد حدوداً ۱۶/۱ میلیارد دلاری بود که با کاهش ۱۳/۹ درصدی به مازاد ۱۳/۹ میلیارد دلاری در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۴ تبدیل شده است. از سوی دیگر کسری خالص حساب سرمایه از ۱۴/۱ میلیارد دلار در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۳ به ۱۹/۲ میلیارد دلار در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۴ افزایش یافته است.

کاهش ۸۳/۹ درصدی موازنه پرداخت‌ها در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۴ نسبت به مدت مشابه سال ۱۴۰۳، مستقیماً ریشه در وخامت همزمان دو متغیر بنیادین اقتصاد، یعنی افت ۱۳/۹ درصدی مازاد حساب جاری و تعمیق ۳۵/۹ درصدی کسری خالص حساب سرمایه دارد. با این وجود آنچه مانع از ورود موازنه کل به محدوده کسری شدید شده، چرخش معنادار در ردیف اشتباهات و از قلم‌افتادگی‌ها است. در واقع این ردیف که در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۳ رقمی معادل منفی ۱/۳ میلیارد دلار بود، در سال ۱۴۰۴ با تغییری قابل توجه به مثبت ۵/۴ میلیارد دلار رسیده است که به تنهایی معادل ۱۲/۳ درصد کل صادرات نفتی و حدود ۲۱/۰ درصد خالص حساب کالا در همین مدت محسوب می‌شود. در اقتصاد کلان، ثبت چنین رقم مثبت و بزرگی در سرفصل اشتباهات آماری، آن هم در بستر اقتصادی که با فرار شدید سرمایه مواجه است، نشان‌دهنده جریان‌های پنهان ارزی است، به این معنا که ارزهای ثبت‌نشده ناشی از صادرات غیررسمی، تسویه‌های مالی صرافی‌ها در شبکه سایه یا بازگشت با تأخیر درآمدهای صادراتی خارج از سامانه‌های رسمی بانک مرکزی به عنوان یک ضربه‌گیر پنهان عمل کرده و از کاهش ذخایر بین‌المللی جلوگیری کرده‌اند.

حساب جاری از چهار جزء حساب کالا، حساب خدمات، حساب درآمد و حساب انتقالات جاری تشکیل شده است. حساب کالا (تراز بازرگانی کالایی) که منعکس‌کننده خالص ارزش صادرات و واردات کالاها است، تغییر معناداری نداشته و با رشد ناچیز ۰/۹ درصدی، از ۲۵/۴ میلیارد دلار در نه ماهه نخست ۱۴۰۳ به ۲۵/۷ میلیارد دلار در نه ماهه نخست ۱۴۰۴ رسیده است. با این حال در پس این ثبات ظاهری، یک انقباض تجاری نهفته است، چرا که حفظ این مازاد نه از طریق حفظ سطوح تجارت، بلکه از طریق افت همزمان واردات و صادرات حاصل شده است. ارزش صادرات نفتی کشور در این دوره با افت ۱۲/۱ درصدی از ۵۰/۱ میلیارد دلار به ۴۴/۱ میلیارد دلار کاهش یافته است. در واکنش به این محدودیت ارزی، سیاست‌گذار به فشرده‌سازی و کنترل واردات روی آورده است، به طوری که واردات کل کالا (فوب) افت ۸/۲ درصدی را ثبت کرده و از ۶۰/۸ میلیارد دلار به ۵۵/۸ میلیارد دلار کاهش یافته است. البته محدودیت‌های ناشی از تضعیف تولید ناخالص داخلی و محدود شدن توزیع رانت تخصیص ارز با نرخ ترجیحی نیز در کاهش تقاضای واردات بی‌تأثیر نبوده‌اند. به هر حال با توجه به رشد اندک ۳/۶ درصدی صادرات غیرنفتی در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۴ نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن، به طور عمده این کاهش واردات بوده که باعث شده است تا کسری تراز بازرگانی غیرنفتی در نه ماهه نخست ۱۴۰۴ نسبت به سال قبل از آن بهبود یافته و با کاهش ۲۵/۲ درصدی، از ۲۳/۴ میلیارد دلار به ۱۷/۵ میلیارد دلار محدود شود. بنابراین حفظ تراز مثبت حساب کالا در این دوره، نه نشانه رقابت‌پذیری تجاری، بلکه معلول شرایط نامساعد اقتصادی و جیره‌بندی ارزی در واکنش به افت درآمدهای نفتی بوده است. همچنین گفتنی است که واردات گاز و فرآورده‌های نفتی (شامل بنزین) در این دوره کاهش ۳۰/۹ درصدی را تجربه کرده است، اما با توجه افت قابل توجه صادرات نفتی، تراز بازرگانی نفتی در این مدت افت ۱۱/۶ درصدی را تجربه کرده است.

کسری حساب خدمات از ۸/۲ میلیارد دلار در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۳ با افزایش ۵۶/۳ درصدی به ۱۲/۸ میلیارد دلار در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۴ رسیده است. کسری حساب درآمد [۱] نیز از ۸۸۰ میلیون دلار به ۶۸۶ میلیون دلار در همین مدت کاهش یافته است. جدول ۲۰ جزییات موازنه پرداخت‌ها را نشان می‌دهد.

۱. عمدتاً شامل دریافت و پرداخت‌های مربوط به جبران خدمات کارگران و درآمدها و هزینه‌های سرمایه‌گذاری

جدول ۲۰. جزییات موازنه پرداخت‌ها (میلیون دلار-درصد)

	نه ماهه نخست ۱۴۰۳	نه ماهه نخست ۱۴۰۴	رشد نه ماهه نخست ۱۴۰۴ به نه ماهه نخست ۱۴۰۳
حساب جاری	**۱۶,۱۴۸**	**۱۳,۸۹۹**	**-۱۳/۹**
حساب کالا	۲۵,۴۴۷	۲۵,۶۷۴	۰/۹
صادرات کالا (فوب)	۸۶,۲۲۷	۸۱,۴۴۷	-۵/۵
صادرات نفتی	۵۰,۱۱۳	۴۴,۰۵۱	-۱۲/۱
صادرات غیرنفتی	۳۶,۱۱۴	۳۷,۳۹۷	۳/۶
واردات کالا (فوب)	۶۰,۷۸۰	۵۵,۷۷۳	-۸/۲
گاز و فرآورده‌های نفتی	۱,۲۷۶	۸۸۲	-۳۰/۹
سایر کالاها	۵۹,۵۰۵	۵۴,۸۹۲	-۷/۸
حساب خدمات	-۸,۱۹۳	-۱۲,۸۰۹	۵۶/۳
حساب درآمد	-۸۸۰	-۶۸۶	-۲۲/۱
حساب انتقالات جاری	-۲۲۶	۱,۷۲۰	-
خالص حساب سرمایه	**-۱۴,۱۲۱**	**-۱۹,۱۸۴**	**۳۵/۹**
اشتباهات و از قلم افتادگی‌ها	-۱,۳۱۵	۵,۴۰۰	-
موازنه کل	**۷۱۲**	**۱۱۴**	**-۸۳/۹**

مأخذ: بانک مرکزی ایران، نمادگرهای اقتصادی

عملکرد تراز پرداخت‌ها در نه ماهه نخست ۱۴۰۴، تصویرگر دو روند همزمان و هشداردهنده در اقتصاد ایران است: انقباض دفاعی در تجارت خارجی و تشدید بحران فرار سرمایه. برخلاف ادوار گذشته، حفظ مازاد حساب کالا نه برخاسته از پویایی صادرات بلکه محصول سرکوب و کاهش واردات بوده است. با این حال این استراتژی انقباضی در برابر سیل خروج سرمایه تاب نیاورده است. تعمیق ۳۵/۹ درصدی کسری خالص حساب سرمایه به قدری سنگین بوده که حتی چرخش مثبت و ورود ۵/۴ میلیارد دلار منابع غیررسمی و پنهان (در قالب افزایش چشمگیر ردیف اشتباهات و از قلم‌افتادگی‌ها) نیز نتوانسته است تغییر در ذخایر خارجی کشور را بهبود بخشد و موازنه کل با سقوط ۸۳/۹ درصدی به رقم ناچیز ۱۱۴ میلیون دلاری رسیده است. تداوم این روند انقباضی نه‌تنها شکنندگی ذخایر ارزی را به نقطه بحرانی می‌رساند، بلکه با محروم ساختن بخش حقیقی اقتصاد از نهاده‌های وارداتی، پتانسیل رشد تولید را در فصول آتی مستهلک خواهد ساخت.

اقتصاد ایران در سال ۱۴۰۴ در دو مرحله با حمله نظامی آمریکا و اسراییل مواجه شد و به ویژه در جنگ دوم، تراز پرداخت‌های کشور به‌شدت آسیب دید. آمار رسمی ترازپرداخت‌ها برای بازه زمانی پس از پاییز ۱۴۰۴ در زمان تهیه این گزارش منتشر نشده، اما واضح است که در بخش حساب جاری با تشدید محاصره‌ها، بسته شدن تنگه هرمز و آسیب به زیرساخت‌های کلیدی انرژی و بنادر، درآمدهای ناشی از صادرات نفتی و غیرنفتی کاهش محسوس داشته است. این انقباض در جریان ورودی ارز، اقتصاد را مجبور به کاهش واردات حتی برای کالاهای اساسی و واسطه‌ای می‌کند که نتیجه آن آسیب دیدن زنجیره تأمین و افت تولید داخلی است. همزمان جهش مهارگسیخته ریسک‌ها و نااطمینانی‌ها، به خروج سرمایه و هجوم کارگزاران اقتصادی برای تبدیل دارایی‌های ریالی به پناهگاه‌های امنی چون طلا و ارزهای فیزیکی منجر می‌شود. برآیند این دو نیروی مخرب - یعنی قطع شریان درآمدهای تجاری و فرار بی‌سابقه سرمایه - به تخلیه سریع ذخایر ارزی بانک مرکزی، سقوط سنگین موازنه کل و جهش‌های غیرقابل‌کنترل نرخ ارز می‌انجامد.

بر اساس آمارهای گمرک، در ۱۰ ماهه نخست سال ۱۴۰۴ حدود ۱۳۰/۰ میلیون تن کالا به ارزش تقریبی ۴۵/۰ میلیارد دلار از گمرکات کشور صادر و حدود ۳۳/۲ میلیون تن کالا به ارزش تقریبی ۴۹/۱ میلیارد دلار به گمرکات کشور وارد شده است. بنابراین کسری تراز تجاری گمرکی کشور با کاهش قابل توجه ۵۹/۵ درصدی، از حدود ۱۰/۱ میلیارد دلار در ۱۰ ماهه نخست سال ۱۴۰۳ به حدود ۴/۱ میلیارد دلار در ۱۰ ماهه نخست سال ۱۴۰۴ تنزل یافته که ناشی از کاهش همزمان صادرات و واردات گمرکی - با افت شدیدتر واردات - بوده است.

به گزارش اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران، بیشترین ارزش صادراتی پایانه‌های گمرکی کشور در سال ۱۴۰۴ به ترتیب مربوط به گمرک منطقه ویژه اقتصادی انرژی پارس به ارزش ۲/۷ میلیارد دلار به مقصد چین، گمرک منطقه ویژه اقتصادی شهید رجایی به ارزش ۱/۴ میلیارد دلار به مقصد چین و گمرک خسروی به ارزش حدود یک میلیارد دلار به مقصد عراق در سال ۱۴۰۴ بوده است. گفتنی است که کالاهای صادراتی از این پایانه‌های گمرکی عمدتاً شامل پروپان مایع‌شده، متانول، بوتان مایع‌شده، کنسانتره آهن، سنگ آهن فشرده‌شده و قیرنفت عمدتاً به مقصد چین و گاز طبیعی و میوه و خوراک ماهی عمدتاً به مقصد عراق بوده‌اند. در همین مدت عمده واردات ایران از گمرکات منطقه ویژه

اقتصادی شهیدرجایی از مبدأ چین به ارزش ۳/۱ میلیارد دلار و از مبدأ امارات متحده عربی به ارزش ۱/۸ میلیارد دلار و از منطقه ویژه اقتصادی بندر امام خمینی به ارزش ۱/۲ میلیارد دلار از مبدأ امارات متحده عربی بوده است. در این بین اقلام عمده از منظر ارزش واردات به سلول‌های فتوولتاییک، قطعات اتومبیل و موتورسیکلت از چین و افزودنی‌ها برای روغن‌های روان‌کننده، گرید بطری، ذرت دامی، دانه سویا و شکر از امارات تعلق داشته‌اند.

البته گمرک ایران بدون اشاره به جزییات، برخی ارقام مربوط به تجارت خارجی کشور در مجموع سال ۱۴۰۴ را در زمان تهیه این گزارش منتشر کرده است. بر این اساس صادرات گمرکی کالا در مجموع سال ۱۴۰۴ معادل ۱۵۰ میلیون و ۵۰۸ هزار تن به ارزش ۵۱ میلیارد و ۶۵۷ میلیون دلار بوده و در مقابل ۴۱ میلیون و ۸۰ هزار تن کالا به ارزش ۵۸ میلیارد و ۱۶ میلیون دلار در این مدت به پایانه‌های گمرکی کشور وارد شده است. بنابراین مجموع تجارت خارجی کشور در سال ۱۴۰۴ به حدود ۱۱۰ میلیارد دلار (۱۰۹ میلیارد و ۶۷۳ میلیون دلار) بالغ شده است. جدول ۲۱ جزییات تجارت گمرکی را در ۱۰ ماهه نخست سال‌های ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴ نمایش می‌دهد.

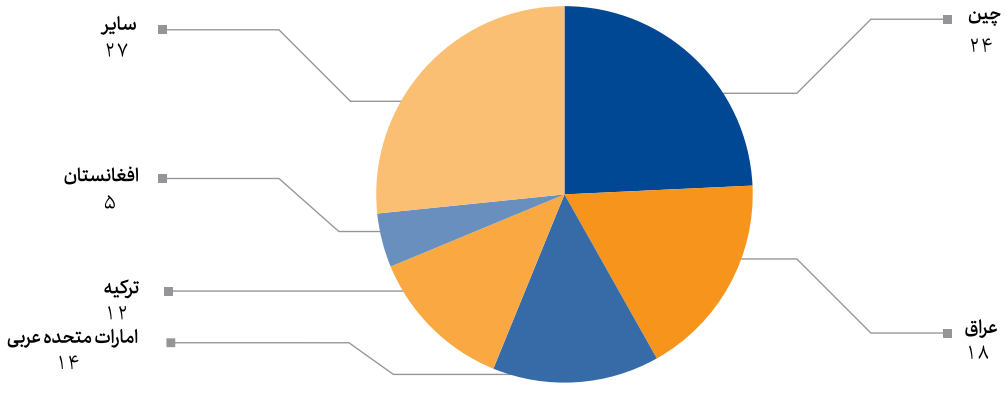
جدول ۲۱. تجارت گمرکی کشور در ۱۰ ماهه نخست سال‌های ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴

	۱۴۰۳			۱۴۰۴			درصد تغییرات	
	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	نسبت ارزش به وزن (دلار هر تن)	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	نسبت ارزش به وزن (دلار هر تن)	وزن	ارزش
صادرات	۱۲۸,۱۹۱	۴۸,۰۴۳	۳۷۵	۱۳۰,۰۳۶	۴۵,۰۱۵	۳۴۶	۱/۴	-۶/۳
واردات	۳۱,۷۲۰	۵۸,۱۴۸	۱,۸۳۳	۳۳,۱۷۷	۴۹,۱۰۷	۱,۴۸۰	۴/۶	-۱۵/۵
تراز بازرگانی گمرکی	**۹۶,۴۷۱**	**-۱۰,۱۰۵**	-	**۹۶,۸۵۹**	**-۴,۰۹۲**	-	**۰/۴**	**-۵۹/۵**

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

در ۱۰ ماهه نخست سال ۱۴۰۴، کشورهای چین، عراق، امارات متحده عربی، ترکیه و افغانستان مجموعاً با سهم ۷۳/۴ درصدی از کل ارزش صادرات گمرکی کشور، به ترتیب پنج مقصد اصلی صادراتی کشور به شمار می‌روند. در این مدت صادرات گمرکی به مقصد چین بالغ بر ۱۰/۹ میلیارد دلار بوده تا سهم ۲۴/۳ درصدی از کل ارزش صادرات گمرکی ایران در اختیار این کشور باشد. عراق با ۷/۹ میلیارد دلار و سهم ۱۷/۶ درصدی، امارات متحده عربی با ۶/۴ میلیارد دلار و سهم ۱۴/۳ درصدی، ترکیه با ۵/۷ میلیارد دلار و سهم ۱۲/۶ درصدی و افغانستان با ۲/۱ میلیارد دلار و سهم ۴/۶ درصدی از کل ارزش صادرات گمرکی ایران، در جایگاه‌های بعدی شرکای اصلی صادراتی کشور قرار گرفته‌اند. نمودار ۷ ترکیب مقاصد اصلی صادراتی ایران را در ۱۰ ماهه نخست سال ۱۴۰۴ نشان می‌دهد.

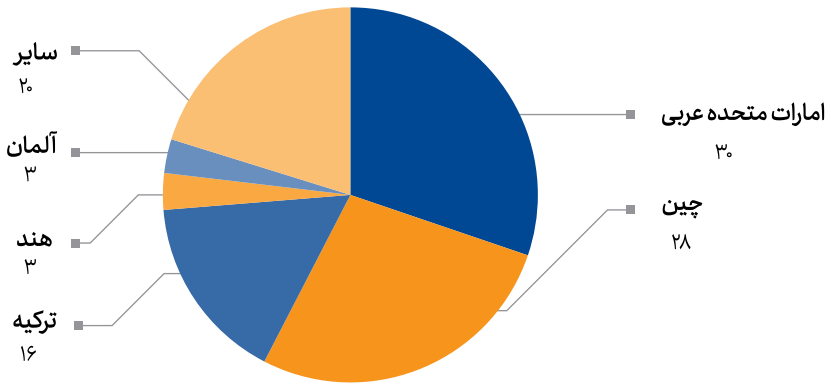
نمودار ۷. ترکیب مقاصد اصلی صادراتی کشور در ۱۰ ماهه نخست سال ۱۴۰۴، بر حسب سهم از ارزش کل صادرات گمرکی (درصد)

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

در ۱۰ ماهه نخست ۱۴۰۴، امارات متحده عربی با اختصاص رقمی بالغ بر ۱۴/۸ میلیارد دلار و سهمی در حدود ۳۰/۲ درصد از کل ارزش واردات کشور، در جایگاه نخست کشورهای صادرکننده کالا به ایران قرار گرفته است. همچنین کشورهای چین با ۱۳/۴ میلیارد دلار و سهم ۲۷/۴ درصدی و ترکیه با ۷/۹ میلیارد دلار و سهم ۱۶/۱ درصدی، به ترتیب در جایگاه‌های بعدی شرکای اصلی وارداتی ایران قرار دارند. در واقع سه کشور امارات، چین و ترکیه تأمین‌کننده حدود ۷۳/۷ درصد از نیاز وارداتی ایران بوده و طبیعتاً ریسک تمرکز قابل توجهی را به تجارت ایران وارد می‌کنند. پس از این سه کشور، هند با ۱/۵ میلیارد دلار و سهم ۳/۲ درصدی و آلمان با حدود ۱/۴ میلیارد دلار و سهم ۲/۹ درصدی از کل ارزش واردات کالا به ایران، به ترتیب جایگاه‌های بعدی شرکای اصلی وارداتی را در اختیار دارند. نمودار ۸ ترکیب مبادی اصلی وارداتی کشور را طی ۱۰ ماهه نخست سال ۱۴۰۴ نشان می‌دهد.

نمودار ۸. ترکیب شرکای اصلی وارداتی ایران در ۱۰ ماهه نخست سال ۱۴۰۴، بر حسب سهم از ارزش کل واردات گمرکی (درصد)

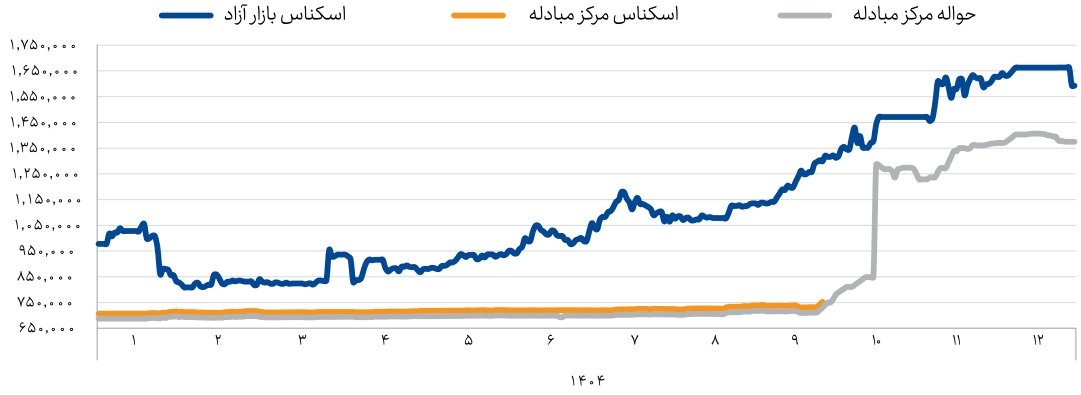
مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

۵. بازار ارز

بازار ارز ایران در طول سال ۱۴۰۴ روزهای بسیار پرتلاطمی را تجربه کرد. قیمت هر دلار آمریکا که آن سال را با حدود ۹۷۰ هزار ریال آغاز کرده بود، در پایان سال به حدود یک میلیون و ۶۰۰ هزار ریال رسید که حاکی از نرخ رشد حدود ۶۵ درصدی این متغیر مهم اقتصادی بین دو مقطع اشاره شده است. تحولات بازار ارز ایران در طول سال ۱۴۰۴ به طور قابل توجهی متأثر از رویدادهای سیاسی بود که از جمله مهمترین آنها می‌توان به دور اول مذاکرات هسته‌ای با میانجیگری عمان در هفته پایانی فروردین‌ماه، جنگ ۱۲ روزه در پایان خردادماه و ابتدای تیرماه، فعال‌سازی مکانیزم ماشه در اوایل مهرماه، دور دوم مذاکرات هسته‌ای در بهمن‌ماه و در نهایت آغاز جنگ دوم آمریکا و اسراییل علیه ایران در ۹ اسفند ۱۴۰۴ اشاره کرد. علاوه بر قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد، قیمت این ارز در مرکز مبادله ارز و طلای ایران (بازار ثانویه) در نیمه دوم سال ۱۴۰۴ نیز دستخوش تحولات گوناگونی بود.

جایگزینی بازار ارز تجاری[1] با تالارهای اول و دوم در بازار ثانویه در واپسین روزهای پاییز ۱۴۰۴ در واکنش به افزایش شکاف بین نرخ رسمی و بازار آزاد دلار آمریکا در برابر ریال ایران و در نهایت اعلام یکسان‌سازی نرخ ارز[2] در اوایل زمستان آن سال از جمله مهمترین اقدامات سیاست‌گذار ارزی بودند. البته همان گونه که انتظار می‌رفت، سیاست یکسان‌سازی نرخ ارز در نهایت مانند ادوار گذشته شکست خورد و شکاف بین نرخ‌های آزاد و رسمی به قوت خود باقی ماند. قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد ارز ایران در سال ۱۴۰۴ به طور میانگین به حدود یک میلیون و ۱۲۳ هزار ریال رسید که نسبت به میانگین حدود ۶۸۵ هزار ریالی سال قبل از آن ۶۴/۲ درصد افزایش نشان می‌دهد. نمودار ۹ تحولات قیمت دلار آمریکا در برابر ریال ایران را در سال ۱۴۰۴ در بازارهای مختلف نشان می‌دهد.

نمودار ۹. نرخ برابری دلار آمریکا در برابر ریال ایران در بازارهای مختلف در سال ۱۴۰۴

مأخذ: بانک مرکزی ایران؛ مرکز مبادله ارز و طلای ایران؛ شبکه اطلاع رسانی طلا، سکه و ارز

نرخ برابری دلار آمریکا در برابر ریال ایران که در روزهای آغازین سال ۱۴۰۴ از مرز یک میلیون ریال به ازای هر دلار گذشته بود، با قطعی شدن برگزاری مذاکرات هسته‌ای در مسقط عمان در ۲۳ فروردین به زیر این رقم کاهش یافت. به دنبال انتشار اخبار مثبت و امیدوارکننده از مذاکرات هسته‌ای و برگزاری پنج دور مذاکره تا اوایل خرداد ۱۴۰۴، قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد ارز ایران تا پیش از آغاز جنگ ۱۲ روزه در ۲۳ خرداد ۱۴۰۴ (دو روز پیش از ششمین دور مذاکرات) با دامنه کمی حول ۸۳۰ هزار ریال در نوسان بود، اما پس از آن و به رغم فعالیت حداقلی بازار ارز، دوباره وارد روندی افزایشی شد و بهار ۱۴۰۴ را با حدود ۹۴۰ هزار ریال به پایان رساند. پس از اعلام آتش‌بس در ۲ تیر ۱۴۰۴ و با بازگشایی بازارها، نرخ برابری دلار آمریکا در مقابل ریال ایران پس از اندکی کاهش، دوباره وارد روندی افزایشی شد. نااطمینانی‌های سیاسی و عدم دستیابی به یک راه حل برای مناقشه هسته‌ای بین ایران و غرب به روند افزایشی قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد دامن زدند و نرخ برابری دلار آمریکا در مقابل ریال ایران از دومین هفته مرداد از مرز ۹۰۰ هزار ریال به ازای هر دلار عبور کرد. با ادامه تنش‌ها بین ایران

۱. با هدف تشویق صادرکنندگان به ورود ارز ناشی از صادرات به کشور، بازار ارز تجاری از اوایل آذر ۱۴۰۳ راه‌اندازی شد و نرخ برابری حواله و اسکناس دلار آمریکا در برابر ریال ایران در این بازار بالاتر و نزدیک به بازار آزاد بود. از اول بهمن ۱۴۰۳ کلیه معاملات ارزی (به جز تخصیص ارز برای واردات کالاهای اساسی) به بازار ارز تجاری منتقل شد که به نوعی کنار گذاشتن نرخ نیمایی و پیش درآمدی برای حرکت به سمت یکسان‌سازی نرخ ارز بود.

۲. برای مطالعه بیشتر در زمینه تاریخچه یکسان سازی نرخ ارز در ایران به گزارش فصلی تحولات اقتصاد ایران در پاییز ۱۴۰۴ به آدرس زیر مراجعه کنید:

https://middleeastbank.ir/uploads/1/mebquarterlyreport-1404-autumn.pdf

و آژانس بین‌المللی انرژی هسته‌ای و تشدید فضای بدبینی در اقتصاد ایران، از ارزش ریال ایران بیش از پیش کاسته شد و با طرح فعال شدن مکانیزم ماشه از سوی برخی کشورهای اروپایی، از هفته دوم شهریور ۱۴۰۴، ارزش هر دلار آمریکا مجدداً از یک میلیون ریال فراتر رفت. پس از طرح موضوع توافق ایران و آژانس بین‌المللی انرژی هسته‌ای برای از سرگیری بازرسی‌ها در مذاکرات قاهره (۱۹ شهریور)، قیمت هر دلار آمریکا مجدداً به زیر یک میلیون ریال کاهش یافت که چندان دیری نپایید و پس از رد طرح کره جنوبی برای ادامه تعلیق تحریم‌های ایران (جلوگیری از اجرای مکانیزم ماشه) دوباره از آن سطح عبور کرد.

طرح فعال‌سازی مکانیزم ماشه از سوی تروئیکای اروپایی[1] و در نهایت فعال شدن آن در مهر ۱۴۰۴ به کاهش بیشتر ارزش ریال در برابر ارزهای خارجی دامن زد. در پاییز ۱۴۰۴ البته تنش مستقیم قابل توجهی بین ایران و غرب روی نداد، اما سطح نااطمینانی سیاسی همچنان بالا باقی ماند. پدیدار شدن آثار بازگشت دوباره تحریم‌های سازمان ملل در پی فعال‌سازی مکانیزم ماشه و احتمالاً کاهش منابع ارزی در دسترس را می‌توان در این زمینه مؤثر دانست. در ادامه همین روند، قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد، فصل زمستان را با حدود ۲۷/۵ درصد افزایش نسبت به نخستین روز پاییز آغاز کرد. به دلیل تحولات سیاسی داخلی و اعتراضات عمومی در دی ۱۴۰۴ و همچنین آغاز دوباره جنگ از سوی آمریکا و اسراییل علیه ایران در اوایل اسفند ۱۴۰۴، بازار ارز ایران دارای روزهای مبادلاتی کمتری در فصل زمستان نسبت به سایر فصل‌های سال ۱۴۰۴ بود. البته قیمت دلار آمریکا در روزهای مبادلاتی زمستان هم روند پرنوسانی را تجربه کرد و حتی از سرگیری مذاکرات هسته‌ای در بهمن آن سال هم نتوانست در بازار ارز ایران تأثیر مثبتی داشته باشد. قیمت هر دلار آمریکا که زمستان ۱۴۰۴ را با یک میلیون و ۳۱۹ هزار ریال آغاز کرده بود، این فصل را با یک میلیون و ۵۹۳ هزار ریال به پایان رساند که حاکی از افزایش حدود ۲۰/۷ درصدی این نرخ بین دو مقطع زمانی یادشده است. جدول ۲۲ روند نوسان قیمت اسکناس دلار آمریکا در برابر ریال ایران در بازار آزاد ارز را در فصول مختلف سال‌های ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴ نشان می‌دهد. بررسی ضریب تغییرات نشان می‌دهد که بازار آزاد ارز ایران از پاییز ۱۴۰۳ به این سو با نوسان گسترده دست به گریبان بوده است.

جدول ۲۲. نرخ اسمی اسکناس دلار آمریکا در برابر ریال ایران در بازار آزاد

	میانگین	بالاترین نرخ	پایین‌ترین نرخ	انحراف معیار	ضریب تغییرات
بهار ۱۴۰۳	۶۱۱,۶۲۰	۶۹۵,۰۰۰	۵۶۸,۵۰۰	۲۷,۹۲۶	۰/۰۵
تابستان ۱۴۰۳	۵۹۳,۶۴۲	۶۱۶,۹۱۰	۵۷۲,۲۰۰	۱۰,۹۶۱	۰/۰۲
پاییز ۱۴۰۳	۶۷۵,۱۵۹	۷۷۳,۶۵۰	۵۹۵,۵۰۰	۴۴,۳۷۶	۰/۰۷
زمستان ۱۴۰۳	۸۶۲,۰۹۶	۹۷۷,۸۰۰	۷۶۲,۴۰۰	۵۶,۱۴۶	۰/۰۷
بهار ۱۴۰۴	۸۸۳,۳۵۴	۱,۰۵۵,۵۵۰	۸۰۸,۳۵۰	۸۱,۰۵۶	۰/۰۹
تابستان ۱۴۰۴	۹۳۶,۷۳۰	۱,۰۵۸,۶۰۰	۸۲۸,۷۰۰	۵۵,۴۳۶	۰/۰۶
پاییز ۱۴۰۴	۱,۱۴۴,۲۶۱	۱,۳۲۲,۰۰۰	۱,۰۳۴,۹۰۰	۷۳,۸۷۶	۰/۰۶
زمستان ۱۴۰۴	۱,۵۴۷,۸۰۴	۱,۶۶۳,۴۰۰	۱,۳۱۹,۵۰۰	۱۰۷,۷۳۴	۰/۰۷

مأخذ: بانک مرکزی ایران؛ تارنمای روزنامه دنیای اقتصاد؛ شبکه اطلاع رسانی طلا، سکه و ارز؛ محاسبات تحقیق

برخلاف بازار آزاد ارز ایران، قیمت دلار آمریکا در بازار ثانویه در سه فصل نخست ۱۴۰۴ شاهد نوسان زیادی نبود. قیمت اسکناس دلار آمریکا در بازار ارز تجاری که بهار ۱۴۰۴ را با حدود ۷۰۶ هزار ریال آغاز کرده بود، تا ۲۵ آذر ۱۴۰۴ به حدود ۷۵۳ هزار ریال رسید، اما به دلیل افزایش قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد، شکاف بین دو نرخ در تاریخ یادشده به حدود ۷۳/۰ درصد بالغ شد. نرخ اسکناس دلار آمریکا در بازار ارز تجاری از روز ۲۶ آذر به طور از پیش اعلام نشده‌ای به حدود یک میلیون و ۷۵ هزار ریال افزایش یافت و به نرخ حواله و اسکناس دلار آمریکا در تالار دوم تغییر نام داد. البته به نظر می‌رسد فعالیت این تالار پیش‌تر و به صورت محدود انجام می‌گرفته و تأمین ارز برای برخی از اقلام وارداتی نیز از طریق تالار دوم صورت می‌گرفته، بدون آن که نرخ آن به صورت عمومی اطلاع‌رسانی شود. قیمت حواله دلار آمریکا در بازار ارز تجاری از حدود ۶۹۹ هزار ریال در آغاز پاییز به حدود ۷۸۲ هزار ریال در پایان آن فصل رسید که رشدی ۱۱/۸ درصدی را بین دو مقطع مورد بررسی نشان می‌دهد. همزمان با رونمایی از تالار دوم مرکز مبادله ارز و طلا، بازار حواله ارز تجاری نیز به تالار اول تغییر نام داد. تحولات نرخ‌های رسمی ارز و گذار از بازار ارز تجاری با عمری کمتر از یک سال به تالارهای اول و دوم یادآور تلاش‌های ناکام بانک مرکزی در بکارگیری نظام ارزی چندگانه در سال‌های اخیر بوده است. در حقیقت تشکیل تالارهای اول و دوم را می‌توان پیش‌زمینه‌ای برای عبور از نرخ رسمی ۲۸۵ هزار ریالی دلار آمریکا برای واردات کالاهای اساسی و دارو برشمرد که بسیاری از اقلام مربوط به آن به تالار اول با نرخی نزدیک به سه برابر آن ارجاع داده شدند. تجربه سال‌های اخیر نشان می‌دهد در شرایط کمبود منابع ارزی هر گونه تلاش در جهت تخصیص ارز با نرخ کمتر از بازار آزاد بی‌نتیجه و صرفاً منبع توزیع رانت برای برخی ذینفعان بوده و بانک مرکزی در نهایت ناگزیر به افزایش نرخ‌های رسمی خواهد بود. ایجاد بازار ارز تجاری در سال ۱۴۰۳ و تالارهای اول و دوم در سال ۱۴۰۴ این عدم موفقیت را تأیید کرد و در نهایت دولت را بر آن داشت تا در ۱۵ دی ۱۴۰۴ و تنها ۲۰ روز پس از ایجاد این تالارها، اقدام به یکسان‌سازی نرخ ارز نماید. در تاریخ ۱۶ دی ۱۴۰۴ و با اعلام یکسان‌سازی نرخ ارز، شکاف بین نرخ دلار آمریکا در بازار آزاد و مرکز مبادله ارز و طلا به حدود ۱۵/۰ درصد کاهش یافت، حال آن که به دلیل کمبود منابع ارزی و همچنین تنش‌های داخلی و فضای ملتهب کشور و اصرار سیاست‌گذار بر تثبیت نرخ‌ها در مرکز مبادله ارز و طلا، مجدداً این شکاف رو به فزونی گذاشت و بنابراین یکسان‌سازی نرخ ارز در عمل با شکست مواجه شد.

بررسی تاریخ تحولات معاصر بازار ارز ایران در سه دهه گذشته نشان می‌دهد که دهه ۱۳۸۰ تنها دهه‌ای بود که نظام تک‌نرخی ارز - در قالب شناور مدیریت‌شده - توانست در کشور به اجرا گذاشته شده و تا اواخر سال ۱۳۹۰ به قوت خود باقی بماند. نکته قابل توجه در تاریخ تحولات بازار ارز، سوگیری مشابه دولت‌ها در واکنش به تحولات بازار ارز بوده و حتی در شرایط افزایش دسترسی به منابع ارزی نیز هیچ گاه اراده لازم برای یکسان‌سازی نرخ ارز در دولت‌های مستقر دیده نشده و همچنان رانت‌های ناشی از تفاوت نرخ ارز در اکثر دولت‌ها توزیع شده است.

۱. منظور از این اصطلاح سه کشور اروپایی آلمان، انگلستان و فرانسه به عنوان سه کشور غربی باقی‌مانده در برجام است که امکان فعال کردن مکانیزم ماشه را داشته‌اند.

۶. متغیرهای پولی و اعتباری

بر اساس گزارش مقدماتی بانک مرکزی از متغیرهای عمده پولی، در اسفند ۱۴۰۴ حجم نقدینگی با ۵۳/۳ درصد رشد نسبت به پایان سال ۱۴۰۳ به رقم ۱۵۵,۸۱۲/۲ هزار میلیارد ریال بالغ شده است. گزارش سیاست‌گذار پولی از تحولات نقدینگی حاکی از این است که شرایط خاص اقتصاد کشور و لزوم کمک به تأمین مالی دولت و کسب‌وکارها از جمله دلایل اصلی افزایش سرعت رشد نقدینگی در سال ۱۴۰۴ بوده است. رشد ماهانه این متغیر عمده پولی نیز در سال ۱۴۰۴ به طور میانگین به ۳/۶ درصد رسید که از نرخ رشد ماهانه ۲/۱ درصدی سال ۱۴۰۳ بالاتر است. از سوی دیگر، پایه پولی در پایان اسفند ۱۴۰۴ به ۲۱,۹۵۹/۳ هزار میلیارد ریال رسید که حاکی از رشد ۶۱/۵ درصدی این متغیر نسبت به پایان سال ۱۴۰۳ است. جدول ۲۳ تغییرات نقدینگی و پایه پولی را به همراه اجزای تشکیل‌دهنده آنها در پایان اسفند ۱۴۰۴ نشان می‌دهد.

جدول ۲۳. جزییات نقدینگی و پایه پولی و نرخ رشد اجزای آنها (هزار میلیارد ریال-درصد-واحد درصد)

	مانده در پایان			رشد سالانه در پایان		سهم از رشد سالانه در پایان	
	اسفند ۱۴۰۲	اسفند ۱۴۰۳	اسفند ۱۴۰۴	اسفند ۱۴۰۳	اسفند ۱۴۰۴	اسفند ۱۴۰۳	اسفند ۱۴۰۴
پایه پولی از سمت منابع	**۱۰,۹۲۱/۳**	**۱۳,۵۹۴/۳**	**۲۱,۹۵۹/۳**	**۲۴/۵**	**۶۱/۵**	**۲۴/۵**	**۶۱/۵**
خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی	۱۸,۵۳۷/۱	۳۱,۸۸۵/۸	۶۱,۴۱۸/۰	۷۲/۰	۹۲/۶	۱۲۲/۲	۲۱۷/۲
خالص مطالبات بانک مرکزی از بخش دولتی*	-۱,۷۸۶/۸	-۳,۵۴۵/۵	-۳,۰۶۵/۵	۹۸/۴	-۱۳/۵	-۱۶/۱	۳/۵
مطالبات بانک مرکزی از بخش دولتی	۴,۷۴۲/۸	۶,۸۰۳/۹	۱۰,۴۹۷/۳	۴۳/۵	۵۴/۳	۱۸/۹	۲۷/۲
سپرده‌های بخش دولتی نزد بانک مرکزی	۶,۵۲۹/۶	۱۰,۳۴۹/۴	۱۳,۵۶۲/۸	۵۸/۵	۳۱/۰	-۳۵/۰	-۲۳/۷
مطالبات بانک مرکزی از بانک‌ها	۷,۷۱۳/۵	۱۱,۷۰۱/۹	۶,۴۴۹/۰	۵۱/۷	-۴۴/۹	۳۶/۵	-۳۸/۶
خالص سایر اقلام بانک مرکزی*	-۱۳,۵۴۲/۵	-۲۶,۴۴۷/۹	-۴۲,۸۴۲/۲	۹۵/۳	۶۲/۰	-۱۱۸/۱	-۱۲۰/۶
مانده اجرای عملیات سیاست پولی	۲,۰۴۰/۰	۴,۰۳۹/۹	۶,۰۱۲/۵	۹۸/۰	۴۸/۸	۱۸/۳	۱۴/۵
نقدینگی برحسب اجزای تشکیل‌دهنده	**۷۸,۷۷۴/۵**	**۱۰۱,۶۵۹/۵**	**۱۵۵,۸۱۲/۲**	**۲۹/۱**	**۵۳/۳**	**سهم اجزا از مانده نقدینگی**	
						اسفند ۱۴۰۳	**اسفند ۱۴۰۴**
پول	**۱۹,۱۴۶/۴**	**۲۶,۳۱۷/۳**	**۳۹,۹۴۸/۴**	**۳۷/۵**	**۵۱/۸**	**۲۵/۹**	**۲۵/۶**
اسکناس و مسکوک در دست اشخاص	۱,۴۶۸/۸	۱,۷۹۱/۳	۲,۸۱۴/۷	۲۲/۰	۵۷/۱	۱/۸	۱/۸
سپرده‌های دیداری	۱۷,۶۷۷/۶	۲۴,۵۲۶/۰	۳۷,۱۳۳/۷	۳۸/۷	۵۱/۴	۲۴/۱	۲۳/۸
خالص چک‌ها	۵۲۲/۶	۶۳۴/۳	۱,۳۰۸/۲	۲۱/۴	۱۰۶/۲	۰/۶	۰/۸
شبه پول	**۵۹,۶۲۸/۱**	**۷۵,۳۴۲/۲**	**۱۱۵,۸۶۳/۸**	**۲۶/۴**	**۵۳/۸**	**۷۴/۱**	**۷۴/۴**
قرض‌الحسنه پس‌انداز	۷,۶۰۳/۵	۱۱,۵۰۰/۵	۱۹,۴۸۰/۶	۵۱/۳	۶۹/۴	۱۱/۳	۱۲/۵
کوتاه‌مدت	۱۶,۸۶۵/۴	۲۱,۱۹۳/۹	۳۴,۳۶۳/۱	۲۵/۷	۶۲/۱	۲۰/۸	۲۲/۱
یک ساله	۱۴,۵۰۸/۷	۱۵,۸۵۱/۹	۲۷,۷۰۸/۸	۹/۳	۷۴/۸	۱۵/۶	۱۷/۸
دو ساله	۴,۱۸۳/۵	۲,۸۲۰/۲	۱,۶۷۱/۰	-۳۲/۶	-۴۰/۷	۲/۸	۱/۱
سه ساله	۱۴,۳۸۲/۹	۲۰,۷۴۶/۸	۲۸,۲۲۴/۹	۴۴/۲	۳۶/۰	۲۰/۴	۱۸/۱
چهار ساله	۳/۶	۲۸۰/۶	۳۱۲/۹	-	۱۱/۵	۰/۳	۰/۲
پنج ساله	۶۵/۲	۶۳/۷	۵۸/۳	-۲/۳	-۸/۵	۰/۱	۰/۰
متفرقه	۲,۰۱۵/۳	۲,۸۸۴/۶	۴,۰۴۴/۲	۴۳/۱	۴۰/۲	۲/۸	۲/۶
ضریب فزاینده نقدینگی	**۷/۲۱**	**۷/۴۸**	**۷/۱۰**	-	-	-	-

مأخذ: بانک مرکزی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی

* برای متغیرهایی که ماهیت منفی دارند، فرمول نرخ رشد بدون لحاظ قدر مطلق محاسبه شده و به این ترتیب، منفی‌تر شدن آن عامل با رشد مثبت نشان داده می‌شود و بالعکس.

بررسی تحولات نقدینگی در سال ۱۴۰۴ نشان می‌دهد که این متغیر پولی در دوره مورد بررسی به طور میانگین ۳/۶ درصد در ماه رشد داشته و بیشترین نرخ‌های رشد آن مربوط به اسفند، تیر و دی ۱۴۰۴ با به ترتیب ۶/۴ درصد، ۴/۷ درصد و ۴/۵ درصد بوده است. نااطمینانی‌های موجود در اقتصاد کشور که عمدتاً از فضای پرتنش سیاسی در سال ۱۴۰۴ نشأت می‌گرفتند، در نهایت بانک مرکزی را بر آن داشتند تا با هدف حمایت از اقتصاد کشور دست بانک‌ها را برای اعطای تسهیلات بازتر از قبل بگذارد و بر این اساس، همان طور که انتظار می‌رفت در زمستان هم بر آهنگ رشد نقدینگی افزوده شد و احتمالاً این روند در سال ۱۴۰۵ هم ادامه داشته باشد. همچنین با توجه به جنگ دوباره آمریکا و اسراییل علیه ایران و طولانی‌تر شدن آن نسبت به جنگ ۱۲ روزه و وارد آمدن خسارات بیشتر به زیرساخت‌های کشور، نرخ‌های رشد به مراتب بیشتر نقدینگی در سال ۱۴۰۵ دور از انتظار نیستند.

بررسی تحولات اجزای نقدینگی نشان می‌دهد سهم پول (اسکناس و مسکوک در دست اشخاص و سپرده‌های دیداری) و همچنین سپرده‌های کوتاه‌مدت در نقدینگی از مهر ۱۴۰۴ تا بهمن آن سال به طور مداوم افزایش و در اسفند ۱۴۰۴ و در پی وقوع جنگ مجدد آمریکا و اسراییل علیه ایران اندکی کاهش یافت که دلیل این کاهش را می‌توان به تعلیق معاملات و بازارها نسبت داد. حال آن که علت افزایش مداوم سهم این دو جزء از نقدینگی در طول پاییز و دو ماه اول زمستان ۱۴۰۴ را می‌توان تا حدی به پدیدار شدن اثر بازگشت دوباره تحریم‌های سازمان ملل در پی فعال‌سازی مکانیزم ماشه و البته انتظارات تورمی ناشی از تشدید تنش‌های سیاسی نسبت داد که منجر به رشد قابل توجه قیمت دارایی‌هایی از قبیل دلار آمریکا شد. همچنین با توجه به تجربه مردم در جنگ ۱۲ روزه و هک شدن سیستم مرکزی دو بانک بزرگ کشور - از نظر حجم و تعداد سپرده‌ها - و انتظارات مردم از وقوع دوباره جنگ، پیش از آغاز دوباره جنگ آمریکا و اسراییل علیه ایران، هجوم افراد به بانک‌ها برای برداشت وجه نقد از سپرده‌ها به شدت فزونی گرفت که این امر مترادف با خروج پول از بانک‌ها است. از آنجایی که دارایی‌های سیستم بانکی (از جمله تسهیلات) دارای ماهیتی بلندمدت و بدهی‌های آنها (از جمله سپرده‌های دیداری) دارای ماهیتی کوتاه‌مدت هستند، افزایش برداشت نقدی از حساب‌های بانکی موجب ایجاد ناترازی در بانک‌ها شده و آنها را ناگزیر به استقراض از بانک مرکزی خواهد کرد. افزایش نسبت اسکناس و مسکوک به کل سپرده‌ها در اسفند ۱۴۰۴ نسبت به ماه قبل از آن می‌تواند این ادعا را تایید کند. البته بانک‌ها نیز به این مهم واکنش نشان دادند و برداشت نقدی از سپرده‌ها را به شدت محدود کردند.

بررسی سهم اجزای نقدینگی نشان می‌دهد که پول (اسکناس و مسکوک و سپرده‌های دیداری)، سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز و سپرده‌های کوتاه‌مدت در مجموع ۶۰/۲ درصد از کل نقدینگی را در پایان ۱۴۰۴ تشکیل داده‌اند. مسیر افزایشی نرخ تورم در زمستان ۱۴۰۴ و افزایش دوباره نرخ ارز در آن فصل نیز با این سهم قابل توجه انطباق دارد.

نرخ رشد سالانه پایه پولی در طول سال ۱۴۰۴ به طور متوسط از سال قبل از آن بیشتر بود. این نرخ که بهار ۱۴۰۴ را با ۲۵/۹ درصد آغاز کرده بود، در پایان اسفند به ۶۱/۵ درصد افزایش یافت. بررسی تحولات اجزای پایه پولی نشان می‌دهد که در پایان اسفند ۱۴۰۴، خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی نسبت به پایان سال ۱۴۰۳ معادل ۹۲/۶ درصد افزایش یافته و با سهم ۲۱۷/۲ واحد درصدی از رشد سالانه پایه پولی، به عنوان مهمترین جزء افزایش‌دهنده این متغیر عمده پولی عمل کرده است. البته با تبدیل خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی به دلار آمریکا با استفاده از نرخ خرید حواله مرکز مبادله، معادل دلاری آن نه تنها رشد نداشته، بلکه کاهش ۳/۷ درصدی را نیز تجربه کرده است.[1] بنابراین عمده رشد این جزء از پایه پولی در نتیجه افزایش نرخ تسعیر ارز در پی اجرای سیاست یکسان‌سازی نرخ ارز از نیمه دوم دی ۱۴۰۴ بوده است. به علاوه، خالص بدهی بخش دولتی با سهم ۳/۵ واحد درصدی از نرخ رشد سالانه پایه پولی، عامل افزایش‌دهنده این متغیر عمده پولی در دوره مورد بررسی بوده است. در پایان سال ۱۴۰۴ نسبت به پایان سال ۱۴۰۳، مطالبات بانک مرکزی از بخش دولتی ۵۴/۳ درصد و سپرده‌های بخش دولتی نزد بانک مرکزی ۳۱/۰ درصد افزایش داشته و طبق برآیند این دو عامل، خالص بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی به عنوان عامل افزایش‌دهنده پایه پولی عمل کرده است. البته با توجه به شرایط جنگی پیش‌آمده، استقراض احتمالی دولت از بانک مرکزی برای تأمین مخارج جنگ در روزهای ابتدایی سال ۱۴۰۵ می‌تواند موجب افزایش بیشتر سهم این جزء در رشد پایه پولی شده باشد.

مطالبات بانک مرکزی از بانک‌ها به عنوان یکی دیگر از اجزای پایه پولی در پایان سال ۱۴۰۴ نسبت به پایان سال ۱۴۰۳ معادل ۴۴/۹ درصد کاهش یافته و با سهم منفی ۳۸/۶ واحد درصدی از رشد سالانه پایه پولی، به عنوان جزء کاهش‌دهنده این متغیر عمده پولی عمل کرده که البته دلیل اصلی آن انتقال رقم اضافه برداشت بانک آینده از سرفصل مطالبات بانک مرکزی از بانک‌ها به سرفصل سایر دارایی‌های بانک مرکزی بوده است. خالص سایر اقلام بانک مرکزی نیز که عددی منفی است، در پایان اسفند ۱۴۰۴ معادل ۶۲/۰ درصد نسبت به پایان اسفند ۱۴۰۳ افزایش داشته که تحت تأثیر دو عامل عمده بوده است: یکی حذف اثر افزایش نرخ تسعیر ارز بوده که آن را منفی‌تر کرده و دیگری انتقال مطالبات بانک مرکزی از بانک آینده بابت اضافه برداشت به این سرفصل که اثری معکوس داشته و از منفی بودن این سرفصل کاسته است. در مجموع در طول سال ۱۴۰۴ این سرفصل به عنوان عامل کاهش‌دهنده پایه پولی با منفی ۱۲۰/۶ واحد درصد سهم از رشد سالانه این متغیر عمده پولی عمل کرده است. لازم به ذکر است مانده اجرای عملیات سیاست پولی به عنوان زیرمجموعه مثبت خالص سایر اقلام بانک مرکزی در پایان سال ۱۴۰۴ نسبت به پایان سال ۱۴۰۳ معادل ۴۸/۸ درصد افزایش یافته که از اعمال سیاست انبساطی سیاست‌گذار پولی در این زمینه در دوره مورد بررسی حکایت دارد.

بررسی ترازنامه تجمیعی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی نشان می‌دهد که دارایی (بدهی) آنها بدون در نظر گرفتن اقلام زیر خط در پایان سال ۱۴۰۴ نسبت به پایان سال ۱۴۰۳ معادل ۵۳/۷ درصد رشد کرده است. در طرف دارایی‌ها، اقلام دارایی‌های خارجی، بدهی بخش غیردولتی و سایر دارایی‌ها به ترتیب بیشترین سهم‌ها را در نرخ رشد سالانه دارایی‌های بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی داشته‌اند. در طرف بدهی‌ها نیز سپرده‌های بخش غیردولتی، سایر بدهی‌ها و وام‌ها و سپرده‌های ارزی به ترتیب بیشترین سهم‌ها را در رشد سالانه بدهی‌های بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی داشته‌اند. جدول ۲۴ خلاصه دارایی‌ها و بدهی‌های بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی را در پایان سال ۱۴۰۴ ارائه می‌کند.

۱. معادل دلاری خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی بر اساس نرخ خرید حواله دلار آمریکا در پایان اسفند ۱۴۰۳ حدود ۴۷ میلیارد دلار و در پایان اسفند ۱۴۰۴ حدود ۴۵ میلیارد دلار بوده که حاکی از انقباض ۳/۷ درصدی در پایان سال ۱۴۰۴ نسبت به پایان سال ۱۴۰۳ است. نرخ خرید حواله دلار آمریکا در پایان اسفند ۱۴۰۳ و پایان اسفند ۱۴۰۴ به ترتیب معادل ۶۸۱,۲۰۳ ریال و ۱,۳۶۲,۳۵۸ ریال بوده است.

جدول ۲۴. خلاصه دارایی‌ها و بدهی‌های بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی (هزار میلیارد ریال)

	مانده در پایان دوره		سهم گروه‌های بانکی در اسفند ۱۴۰۴			درصد تغییر اسفند ۱۴۰۴ نسبت به اسفند ۱۴۰۳
	اسفند ۱۴۰۳	اسفند ۱۴۰۴	تجاری دولتی	تخصصی دولتی	غیردولتی و غیربانکی	
دارایی‌ها (بدون اقلام زیر خط)	**۲۲۴,۰۸۷/۰**	**۳۴۴,۵۲۰/۹**	**۸۳,۴۷۴/۴**	**۴۵,۶۶۳/۲**	**۲۱۵,۳۸۳/۳**	**۵۳/۷**
دارایی‌های خارجی	۶۰,۸۹۱/۱	۱۰۴,۲۲۴/۶	۱۸,۱۰۳/۹	۱۸,۹۷۱/۸	۶۷,۱۴۸/۹	۷۱/۲
اسکناس و مسکوک	۴۰۰/۱	۷۷۲/۸	۳۵۱/۵	۲۹/۰	۳۹۲/۳	۹۳/۲
سپرده نزد بانک مرکزی	۱۱,۴۰۲/۹	۱۸,۳۷۱/۸	۴,۶۱۹/۰	۱,۲۹۱/۵	۱۲,۴۶۱/۳	۶۱/۱
بدهی بخش دولتی	۱۳,۱۶۸/۲	۱۷,۷۸۶/۶	۸,۳۸۳/۷	۲,۸۶۲/۷	۶,۵۴۰/۲	۳۵/۱
بدهی بخش غیردولتی	۸۸,۳۰۱/۲	۱۲۱,۱۰۵/۸	۲۵,۴۳۱/۹	۱۵,۶۰۰/۲	۸۰,۰۷۳/۷	۳۷/۲
سایر دارایی‌ها	۴۹,۹۲۳/۵	۸۲,۲۵۹/۳	۲۶,۵۸۴/۴	۶,۹۰۸/۰	۴۸,۷۶۶/۹	۶۴/۸
بدهی‌ها (بدون اقلام زیر خط)	**۲۲۴,۰۸۷/۰**	**۳۴۴,۵۲۰/۹**	**۸۳,۴۷۴/۴**	**۴۵,۶۶۳/۲**	**۲۱۵,۳۸۳/۳**	**۵۳/۷**
سپرده‌های بخش غیردولتی	۹۹,۸۶۸/۲	۱۵۲,۹۹۷/۵	۳۵,۸۸۴/۳	۱۴,۶۰۲/۴	۱۰۲,۵۱۰/۸	۵۳/۲
بدهی به بانک مرکزی	۱۱,۷۰۱/۹	۶,۴۴۹/۰	۴,۳۸۹/۱	۱,۱۴۶/۲	۹۱۳/۷	-۴۴/۹
وام‌ها و سپرده‌های بخش دولتی	۸۶۷/۹	۱,۵۷۳/۱	۹۴۹/۴	۴۱۴/۳	۲۰۹/۴	۸۱/۳
حساب سرمایه	۶,۹۰۴/۶	۱۷,۹۲۳/۴	۴,۰۰۸/۴	۱,۳۹۱/۱	۱۲,۵۲۳/۹	۱۵۹/۶
وام‌ها و سپرده‌های ارزی	۴۹,۰۸۳/۳	۷۹,۲۴۸/۱	۱۱,۸۹۴/۸	۱۵,۸۹۸/۹	۵۱,۴۵۴/۴	۶۱/۵
سایر بدهی‌ها	۵۵,۶۶۱/۱	۸۶,۳۲۹/۸	۲۶,۳۴۸/۴	۱۲,۲۱۰/۳	۴۷,۷۷۱/۱	۵۵/۱

مأخذ: بانک مرکزی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی

بر اساس آخرین گزارش بانک مرکزی، در پایان اسفند ۱۴۰۴ کل مانده تسهیلات پرداخت‌شده بانک‌ها به ۱۵۷,۶۸۲/۸ هزار میلیارد ریال رسیده که نسبت به رقم ۱۰۶,۷۸۹/۸ هزار میلیارد ریالی در پایان اسفند ۱۴۰۳ معادل ۴۷/۷ درصد رشد کرده است. همچنین کل مانده سپرده‌ها در مدت مشابه به ۲۱۰,۰۱۷/۱ هزار میلیارد ریال رسیده که نسبت به پایان اسفند ۱۴۰۳ معادل ۵۵/۳ درصد افزایش نشان می‌دهد. پس از کسر سپرده قانونی بانک‌ها نزد بانک مرکزی، نسبت تسهیلات به سپرده در پایان اسفند ۱۴۰۴ معادل ۸۲/۰ درصد محاسبه می‌شود که نسبت به مقطع مشابه سال ۱۴۰۳ معادل ۴/۳ واحد درصد کاهش نشان می‌دهد. جدول ۲۵ مانده کل تسهیلات پرداخت‌شده و سپرده‌های ارزی و ریالی سیستم بانکی را در پایان اسفند ۱۴۰۴ نشان می‌دهد.

جدول ۲۵. مانده تسهیلات و سپرده‌های ارزی و ریالی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری در پایان دوره (هزار میلیارد ریال)

	اسفند ۱۴۰۳	اسفند ۱۴۰۴	درصد تغییر
تسهیلات	۱۰۶,۷۸۹/۸	۱۵۷,۶۸۲/۸	۴۷/۷
سپرده‌ها	۱۳۵,۲۵۴/۵	۲۱۰,۰۱۷/۱	۵۵/۳
سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی	۱۲۳,۷۵۶/۱	۱۹۲,۳۴۰/۵	۵۵/۴
نسبت تسهیلات به سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی (درصد)	۸۶/۳	۸۲/۰	-

مأخذ: بانک مرکزی ایران، آمارهای بانکی

در طول سال ۱۴۰۴ معادل ۱۰۵,۷۸۳/۱ هزار میلیارد ریال تسهیلات از سوی نظام بانکی به بخش‌های مختلف اقتصاد ایران پرداخت شده که نسبت به سال ۱۴۰۳ معادل ۳۴/۶ درصد افزایش یافته است. از کل تسهیلات پرداخت‌شده در دوره یک ساله مورد بررسی، ۷۴/۹ درصد معادل ۷۹,۲۶۹/۸ هزار میلیارد ریال به صاحبان کسب‌وکار و ۲۵/۱ درصد معادل ۲۶,۵۱۳/۳ هزار میلیارد ریال به مصرف‌کنندگان نهایی (خانوارها) تخصیص داده شده است. بررسی سهم تسهیلات پرداخت‌شده به تفکیک بخش‌های مختلف نشان می‌دهد که در طول سال ۱۴۰۴، بیشترین سهم از کل تسهیلات پرداخت‌شده به صاحبان کسب‌وکار متعلق به بخش صنعت و معدن با ۴۲/۷ درصد و پس از آن بخش خدمات با ۳۶/۲ درصد بوده است. همچنین در میان انواع تسهیلات پرداختی در دوره یک ساله مورد بررسی، تأمین سرمایه در گردش همانند دوره‌های قبل همچنان پیشتاز بوده و به ترتیب با ۸۱/۶ درصد و ۶۱/۲ درصد، بیشترین سهم را در تسهیلات پرداخت‌شده به صاحبان کسب‌وکار و کل تسهیلات پرداختی از آن خود کرده است. جدول ۲۶ تسهیلات پرداختی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری را در طول سال ۱۴۰۴ به تفکیک بخش‌های مختلف نشان می‌دهد.

جدول ۲۶. تسهیلات پرداختی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به تفکیک صاحبان کسب‌وکار و خانوارها در سال ۱۴۰۴ (هزار میلیارد ریال-درصد)

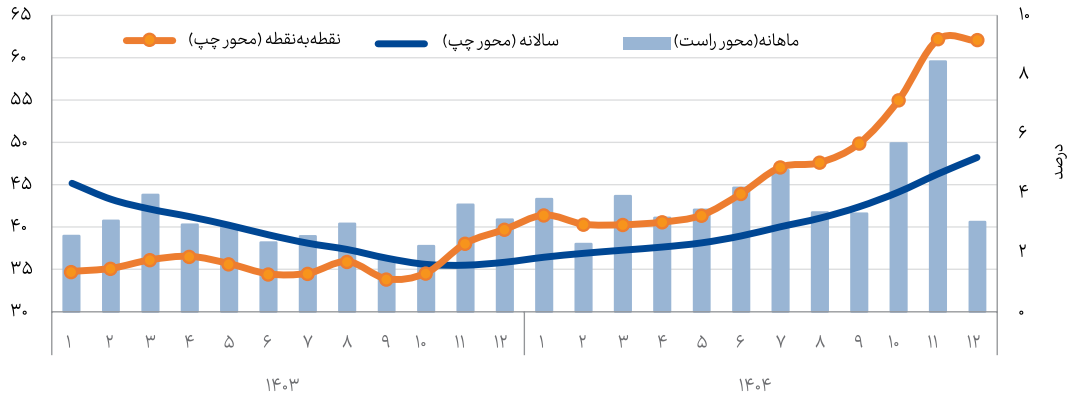
بخش		مبلغ	سهم از صاحبان کسب‌وکار
صاحبان کسب‌وکار	کشاورزی	۴,۵۰۵/۳	۵/۷
	صنعت و معدن	۳۳,۸۲۰/۴	۴۲/۷
	مسکن و ساختمان	۲,۸۲۳/۴	۳/۶
	بازرگانی	۹,۴۵۳/۴	۱۱/۹
	خدمات	۲۸,۶۵۹/۰	۳۶/۲
	متفرقه	۸/۳	۰/۰
	کل بخش‌ها	**۷۹,۲۶۹/۸**	**سهم از کل تسهیلات** ۷۴/۹
	مصرف‌کننده نهایی (خانوار)	**۲۶,۵۱۳/۳**	**۲۵/۱**
	جمع کل	**۱۰۵,۷۸۳/۱**	**۱۰۰/۰**

مأخذ: بانک مرکزی ایران، آمارهای بانکی

۷. قیمت‌ها و تورم

بر اساس داده‌های بانک مرکزی ایران از شاخص قیمت مصرف‌کننده، نرخ تورم سالانه مصرف‌کننده سال ۱۴۰۴ را با ۳۶/۴ درصد آغاز کرد و در یک روند افزایشی مستمر با ۴۸/۳ درصد به پایان رساند. نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه مصرف‌کننده نیز که در طول سال ۱۴۰۳ زیر ۴۰ درصد بود، سال ۱۴۰۴ را با ۴۱/۴ درصد آغاز و با نرخ معنی‌دار ۶۲/۱ درصد به پایان رساند. بر اساس داده‌های بانک مرکزی، بالاترین نرخ تورم ماهانه مصرف‌کننده در سال ۱۴۰۴ معادل ۸/۵ درصد ثبت شد که مربوط به بهمن آن سال است. از سوی دیگر، گزارش مرکز آمار ایران به عنوان مرجع دیگر منتشرکننده شاخص قیمت مصرف‌کننده نشان می‌دهد که نرخ تورم سالانه مصرف‌کننده از ۳۳/۲ درصد در فروردین ۱۴۰۴ با روندی افزایشی به ۵۰/۶ درصد در اسفند آن سال رسید. به موازات، نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه مصرف‌کننده بر مبنای مرکز آمار ایران، در اولین ماه ۱۴۰۴ رقم ۳۸/۸ درصد و در آخرین ماه همان سال رقم قابل توجه ۷۱/۸ درصد را ثبت کرد. در این گزارش نیز مانند گزارش بانک مرکزی، بالاترین نرخ تورم ماهانه مصرف‌کننده در بهمن ۱۴۰۴ با ۹/۴ درصد تجربه شد. با وجود تفاوت ارقام گزارش‌شده از سوی هر دو مرجع یادشده، نرخ‌های تورم محاسبه‌شده از سوی آنها روند مشابهی را در طول سال ۱۴۰۴ طی کردند. نمودار ۱۰ نرخ‌های تورم مصرف‌کننده را در سال‌های ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴ بر اساس گزارش بانک مرکزی نشان می‌دهد.

نمودار ۱۰. نرخ‌های تورم مصرف‌کننده در سال‌های ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴ بر مبنای سال پایه ۱۴۰۰

مأخذ: بانک مرکزی ایران، آمارهای اقتصادی، شاخص‌های قیمت، شاخص قیمت مصرف‌کننده شماره‌های گوناگون

بررسی روند تغییرات نرخ‌های تورم مصرف‌کننده در گزارش‌های بانک مرکزی و مرکز آمار ایران نشان می‌دهد که نرخ تورم سالانه مصرف‌کننده که در دی ۱۴۰۳ به کف خود رسیده بود، از آن ماه به بعد وارد روند افزایشی مستمری شد که در طول سال ۱۴۰۴ ادامه داشت. آزادسازی بخشی از سپرده‌های قانونی بانک‌ها در تابستان ۱۴۰۳ و نیز شکل‌گیری انتظارات تورمی جدید در پی تنش‌های بین‌المللی بین ایران و آمریکا را می‌توان از دلایل آغاز این روند افزایشی در ماه‌های پایانی سال ۱۴۰۳ برشمرد. نرخ تورم سالانه مصرف‌کننده که بر اساس آمار بانک مرکزی از شهریور ۱۴۰۳ به زیر ۴۰ درصد فرو افتاده بود، دوباره در مهر ۱۴۰۴ به این سطح رسید و از آبان ۱۴۰۴ از آن عبور کرد و با شیب فزاینده‌ای که در زمستان ۱۴۰۴ تجربه کرد، آن سال را با نرخ ۴۸/۳ درصد به پایان رساند که از نرخ متناظر ۵۰/۶ درصدی مرکز آمار ایران کمتر است. گزارش بانک مرکزی از شاخص قیمت مصرف‌کننده حاکی از این است که نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه مصرف‌کننده در تمام ماه‌های سال ۱۴۰۴ نسبت به ماه‌های متناظر در سال ۱۴۰۳ بالاتر بوده است. این نرخ که فروردین ۱۴۰۴ را با ۴۱/۴ درصد آغاز کرده بود، تا مرداد آن سال پیرامون ۴۱ درصد در نوسان بود و سپس در روندی افزایشی سال ۱۴۰۴ را با ۶۲/۱ درصد به پایان رساند که نسبت به نرخ متناظر ۷۱/۸ درصدی در گزارش

مرکز آمار ایران به طور قابل ملاحظه‌ای کمتر است. جدول ۲۷ نرخ‌های تورم مصرف‌کننده را در ماه‌های مختلف سال ۱۴۰۴ بر اساس گزارش‌های بانک مرکزی ایران و مرکز آمار ایران بر اساس سال پایه ۱۴۰۰ نشان می‌دهد.

جدول ۲۷. نرخ‌های تورم مصرف‌کننده به تفکیک مرجع منتشرکننده بر مبنای سال پایه ۱۴۰۰ در ماه‌های مختلف سال ۱۴۰۴ (درصد)

	بانک مرکزی ایران			مرکز آمار ایران		
	سالانه	نقطه‌به‌نقطه	ماهانه	سالانه	نقطه‌به‌نقطه	ماهانه
فروردین	۳۶/۴	۴۱/۴	۳/۸	۳۳/۲	۳۸/۸	۳/۹
اردیبهشت	۳۶/۸	۴۰/۳	۲/۳	۳۳/۹	۳۸/۶	۲/۷
خرداد	۳۷/۲	۴۰/۲	۳/۹	۳۴/۵	۳۹/۴	۳/۳
تیر	۳۷/۶	۴۰/۵	۳/۲	۳۵/۳	۴۱/۱	۳/۵
مرداد	۳۸/۱	۴۱/۴	۳/۴	۳۶/۳	۴۲/۴	۲/۹
شهریور	۳۸/۹	۴۳/۹	۴/۲	۳۷/۵	۴۵/۳	۳/۸
مهر	۴۰/۰	۴۷/۰	۴/۸	۳۸/۹	۴۸/۶	۵/۰
آبان	۴۱/۰	۴۷/۶	۳/۴	۴۰/۴	۴۹/۴	۳/۴
آذر	۴۲/۴	۴۹/۹	۳/۳	۴۲/۲	۵۲/۶	۴/۲
دی	۴۴/۲	۵۵/۰	۵/۷	۴۴/۶	۶۰/۰	۷/۹
بهمن	۴۶/۳	۶۲/۲	۸/۵	۴۷/۵	۶۸/۱	۹/۴
اسفند	۴۸/۳	۶۲/۱	۳/۰	۵۰/۶	۷۱/۸	۵/۶

مأخذ: بانک مرکزی ایران و مرکز آمار ایران

افزایش نرخ‌های تورم مصرف‌کننده در سال ۱۴۰۴ را می‌توان به عوامل متعددی از جمله سیاست سهل‌گیرانه‌تر بانک مرکزی نسبت به بانک‌ها در خلق اعتبار پس از پایان جنگ ۱۲ روزه، اثر یکسان‌سازی نرخ ارز از نیمه دوم دی ۱۴۰۴ و در پی آن حذف تخصیص ارز با نرخ ترجیحی برای واردات کالاهای اساسی و همچنین به تحولات متغیرهای پولی به ویژه افزایش سیالیت نقدینگی و بروز مشکلات در نظام بانکی در پی وقوع جنگ آمریکا و اسراییل علیه ایران در اسفند ۱۴۰۴ نسبت داد. تحولات رشد ماهانه نقدینگی به عنوان یکی از مهمترین متغیرهای پولی نشان می‌دهد که از ابتدای سال ۱۴۰۳ به این سو، این متغیر روندی افزایشی را تجربه کرده است. به بیان دقیق‌تر، شرایط خاص اقتصادی کشور و همچنین نااطمینانی‌های ناشی از تنش‌های میان ایران و غرب، سیاست‌گذار پولی را بر آن داشته تا برای حمایت از تولید داخلی، دست نظام بانکی را برای خلق اعتبار باز بگذارد. با توجه به آغاز دوباره جنگ از سوی آمریکا و اسراییل علیه ایران از نهمین روز اسفند ۱۴۰۴ و حمله به بسیاری از زیرساخت‌ها و صنایع، فشار بیشتر بر بانک‌ها جهت اعطای تسهیلات برای نوسازی خرابی‌های ناشی از جنگ نیز بسیار محتمل خواهد بود که طبیعتاً نرخ‌های تورم شدیدتری را در سال ۱۴۰۵ در پی خواهد داشت. در کنار این مسأله باید به افزایش تقاضای اسکناس که منجر به خروج منابع از سیستم بانکی می‌شود نیز باید توجه داشت. استقراض احتمالی دولت از بانک مرکزی برای تأمین مخارج جنگ نیز عامل مؤثر دیگری برای تشدید تورم خواهد بود. شایان ذکر است که رشد نقدینگی و پایه پولی در پایان اسفند ۱۴۰۴ در دهه‌های اخیر بی‌سابقه بوده است. به همه این موارد باید محدودیت‌های تجاری و تخریب زیرساخت‌ها و ظرفیت‌های تولید را افزود.

گزارش بانک مرکزی تنها به محاسبه نرخ تورم ماهانه در ۱۲ گروه اصلی سبد کالاها و خدمات مصرفی می‌پردازد، حال آن که مرکز آمار ایران تغییرات قیمت گروه‌های یادشده را به صورت سالانه و نقطه‌به‌نقطه نیز ارایه می‌کند. بر اساس گزارش بانک مرکزی، در اسفند ۱۴۰۴، بیشترین نرخ تورم ماهانه با ۷/۶ درصد مربوط به گروه «دخانیات» و کمترین آن با صفر درصد مربوط به گروه «تحصیل» بوده است. بررسی نرخ تورم مصرف‌کننده به تفکیک گروه‌های دوازده‌گانه سبد کالاها و خدمات مصرفی خانوارهای کل کشور در گزارش مرکز آمار ایران نیز نشان می‌دهد که در اسفند ۱۴۰۴، بیشترین نرخ تورم سالانه با ۶۸/۳ درصد مربوط به «خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها» و بیشترین نرخ‌های تورم نقطه‌به‌نقطه و ماهانه به ترتیب با ۱۲۵/۱ درصد و ۱۷/۱ درصد متعلق به گروه «دخانیات» بوده است. از سوی دیگر کمترین نرخ تورم سالانه، نقطه‌به‌نقطه و ماهانه به ترتیب با ۳۵/۹ درصد، ۳۴/۹ درصد و ۰/۲ درصد مربوط به «ارتباطات»، «مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها» و «آموزش» بوده است. بررسی نرخ‌های تورم بر اساس ضرایب اهمیت گروه‌های اصلی حاکی از نرخ‌های تورم نقطه‌به‌نقطه سه رقمی برای گروه «خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها» در ماه‌های بهمن و اسفند ۱۴۰۴ بوده که به معنی فشار شدید تورمی بر اقشار مختلف جامعه در تأمین نیازهای اولیه و به ویژه کاهش شدید رفاه اقشار کم‌درآمد است. جدول ۲۸ نرخ‌های تورم به تفکیک گروه‌های دوازده‌گانه سبد کالاها و خدمات مصرفی خانوارهای کل کشور را بر اساس گزارش مرکز آمار ایران به ترتیب ضریب اهمیت هر یک از آنها از بیشترین به کمترین در اسفند ۱۴۰۴ نشان می‌دهد.

جدول ۲۸. نرخ تورم سبد کالاها و خدمات مصرفی خانوارهای کشور در اسفند ۱۴۰۴ بر مبنای سال پایه ۱۴۰۰ (درصد)

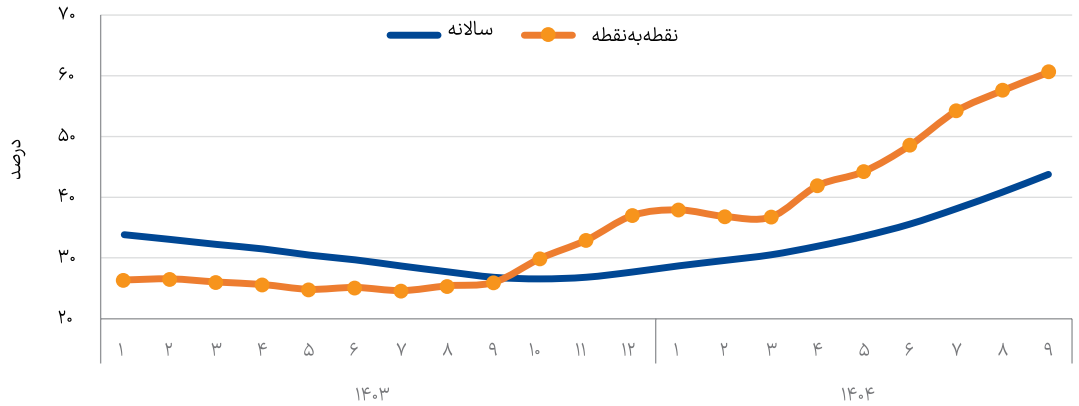
گروه	ضریب اهمیت	نرخ تورم		
		ماهانه	نقطه‌به‌نقطه	دوازده ماهه
شاخص کل	**۱۰۰/۰۰**	**۵/۶**	**۷۱/۸**	**۵۰/۶**
مسکن،آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها	۳۶/۱۱	۱/۷	۳۴/۹	۳۶/۱
خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها	۲۸/۸۲	۸/۴	۱۱۲/۵	۶۸/۳
حمل و نقل	۸/۹۳	۴/۱	۶۷/۵	۴۳/۵
بهداشت و درمان	۶/۶۸	۲/۶	۵۹/۰	۴۹/۱
پوشاک و کفش	۴/۵۲	۶/۵	۵۶/۹	۴۲/۳
کالاها و خدمات متفرقه	۴/۴۲	۶/۷	۹۰/۴	۶۵/۲
مبلمان و لوازم خانگی و نگهداری معمول آنها	۴/۴۰	۸/۸	۷۲/۸	۵۰/۴
ارتباطات	۲/۴۱	۳/۵	۵۵/۳	۳۵/۹
هتل و رستوران	۱/۳۵	۵/۷	۷۰/۹	۴۴/۲
آموزش	۰/۸۸	۰/۲	۴۴/۷	۴۱/۳
تفریح و فرهنگ	۰/۸۷	۴/۱	۶۰/۸	۴۵/۵
دخانیات	۰/۶۲	۱۷/۱	۱۲۵/۱	۶۲/۳

مأخذ: مرکز آمار ایران، داده‌ها و اطلاعات آماری، شاخص‌های قیمت، اسفند ۱۴۰۴

گزارش مرکز آمار ایران از شاخص قیمت مصرف‌کننده به تفکیک دهک‌های هزینه‌ای نشان می‌دهد که به جز چهار ماه اول سال ۱۴۰۴، در سایر ماه‌های آن سال بیشترین نرخ‌های تورم ماهانه مصرف‌کننده در «خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات» مربوط به سه دهک پایین هزینه‌ای و کمترین آن مربوط به دهک دهم بوده است. همچنین بیشترین فشار تورمی بر دهک‌های پایین هزینه‌ای در تأمین اقلام یادشده نسبت به سایر دهک‌ها در ماه‌های دی و بهمن آن سال بوده که نرخ‌های تورم ماهانه دو رقمی برای این گروه کالایی به ثبت رسیده و این مهم به افزایش نابرابری دامن زده است. بخش قابل توجهی از افزایش در نرخ تورم ماهانه در این دو ماه را می‌توان به اثر یکسان‌سازی نرخ ارز و حذف تخصیص ارز با نرخ ترجیحی برای واردات بسیاری از اقلام نسبت داد.

آخرین گزارش مرکز آمار ایران از شاخص قیمت تولیدکننده با تواتر فصلی و مربوط به زمستان ۱۴۰۴ و آخرین آمار بانک مرکزی از این شاخص با تواتر ماهانه و مربوط به پایان آذر ۱۴۰۴ (هر دو بر مبنای سال پایه ۱۴۰۰) است. بر اساس آمار بانک مرکزی، نرخ تورم سالانه تولیدکننده، به عنوان متغیر پیشران نرخ تورم مصرف‌کننده، در سه فصل نخست ۱۴۰۴ به روند افزایشی خود که از بهمن ۱۴۰۳ آغاز شده بود، ادامه داد و این روند در پاییز ۱۴۰۴ شدت گرفت. بر این اساس، نرخ تورم سالانه تولیدکننده که سال ۱۴۰۴ را با ۲۸/۶ درصد آغاز کرده بود، در یک روند افزایشی مستمر در آذر ۱۴۰۴ به ۴۱/۹ درصد رسید. نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه تولیدکننده نیز پس از یک دوره کاهش در بهار ۱۴۰۴، از تیر آن سال روندی فزاینده در پیش گرفت تا به اوج ۶۰/۶ درصد در آذر ۱۴۰۴ برسد. گزارش مرکز آمار نیز حاکی از افزایش نرخ تورم سالانه تولیدکننده به ۵۱/۲ درصد در پایان سال ۱۴۰۴ است. شایان ذکر است که نرخ‌های تورم تولیدکننده مرکز آمار ایران به رغم تفاوت مقداری با عدد اعلامی بانک مرکزی، دارای روند تغییرات مشابهی با گزارش آن نهاد پولی است. نمودار ۱۱ روند تحولات نرخ‌های تورم سالانه و نقطه‌به‌نقطه تولیدکننده را از ابتدای سال ۱۴۰۳ تا پایان پاییز ۱۴۰۴ بر اساس داده‌های بانک مرکزی به تصویر می‌کشد.

نمودار ۱۱. نرخ‌های تورم تولیدکننده از ابتدای ۱۴۰۳ تا پایان پاییز ۱۴۰۴ بر مبنای سال پایه ۱۴۰۰

مأخذ: بانک مرکزی ایران، شاخص‌های قیمت، شاخص قیمت تولیدکننده، شماره‌های گوناگون

۸. بازار سرمایه

۸-۱. بازدهی

بازار سرمایه ایران در سال ۱۴۰۴ یکی از دوره‌های پرنوسان خود را پشت سر گذاشت و تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل اقتصادی و سیاسی با تحولات قابل توجهی همراه شد. تنش‌های سیاسی، روند مذاکرات هسته‌ای، توقف‌های مکرر معاملات، ناترازی انرژی، ناآرامی‌های داخلی و سیاست یکسان‌سازی نرخ ارز همگی بر انتظارات سرمایه‌گذاران، جریان نقدینگی و ارزش‌گذاری دارایی‌ها در بازار سرمایه اثر مستقیم داشتند.

در ابتدای بهار ۱۴۰۴، با آغاز مذاکرات هسته‌ای بین ایران و آمریکا، بازار سرمایه به این مهم واکنش مثبتی نشان داد تا شاخص‌های کل بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران در پایان فروردین ماه به ترتیب ۱۳/۶ درصد و ۷/۰ درصد نسبت به پایان سال ۱۴۰۳ افزایش یابند. تحولات مثبت سیاسی و اقتصادی در اردیبهشت و نیمه نخست خرداد ۱۴۰۴ از جمله پیشرفت در روند مذاکرات ایران و آمریکا، تصویب برخی از لوایح مرتبط با گروه ویژه اقدام مالی مشترک (FATF) و آغاز فصل مجامع شرکت‌ها موجب تداوم روند صعودی بازدهی بازار سرمایه ایران شدند. در نیمه دوم خرداد ۱۴۰۴ با آغاز جنگ ۱۲ روزه، فعالیت بازار سرمایه به حالت تعلیق درآمد و تا پایان خرداد روند معاملات از سر گرفته نشد. بنابراین بازار سرمایه ایران با یکی از پیچیده‌ترین ریسک‌های چند سال اخیر مواجه شد. آغاز مجدد فعالیت بازار سرمایه در تیر ۱۴۰۴ پس از یک دوره تعلیق به دلیل جنگ، با افزایش شدید فشار فروش در بخش گسترده‌ای از دارایی‌های مالی همراه شد. مطابق با پیش‌بینی‌ها، صف‌های فروش در بسیاری از نمادهای سهامی و صندوق‌های سرمایه‌گذاری قابل معامله مشاهده شدند. در تیر ۱۴۰۴، حدود ۳۸ هزار میلیارد ریال از منابع سرمایه‌گذاران حقیقی از بازار سهام و صندوق‌های سهامی خارج شد که این رقم بالاترین سطح خروج ماهانه نقدینگی از بازار سهام و صندوق‌های سهامی توسط اشخاص حقیقی از سال ۱۴۰۲ به این سو محسوب می‌شود. این میزان خروج سرمایه نشانه‌ای از انتظارات منفی و کاهش تمایل به پذیرش ریسک در فضای پرالتهاب پساجنگ محسوب می‌شد. در ماه‌های مرداد و شهریور ۱۴۰۴، تداوم نگرانی‌ها از احتمال آغاز مجدد جنگ، به همراه تهدید بازگشت تحریم‌های سازمان ملل در قالب فعال‌سازی سازوکار موسوم به «مکانیزم ماشه»، فضای روانی بازار سرمایه را بیش از پیش متلاطم ساخت. افزون بر این قطعی مکرر برق در صنایع کشور به دلیل ناترازی مزمن انرژی، ریسک‌های تولید و سودآوری شرکت‌ها را افزایش داده و فشار مضاعفی بر شاخص‌های بورسی وارد کرد. در نهایت در میان ماه‌های نیمه نخست سال ۱۴۰۴، تنها در فروردین ماه جریان ورود سرمایه حقیقی به بازار مثبت بود و خالص ورود نقدینگی اشخاص حقیقی به حدود ۱۳/۷ هزار میلیارد ریال رسید. با این حال، در مجموع شش ماهه نخست سال ۱۴۰۴، حدود ۵۳/۵ هزار میلیارد ریال خالص خروج سرمایه حقیقی از بازار سهام و صندوق‌های سهامی ثبت شد که نشان‌دهنده تداوم فضای احتیاط و کاهش تمایل سرمایه‌گذاران حقیقی به حضور در بازار سهام شرکت‌ها است.

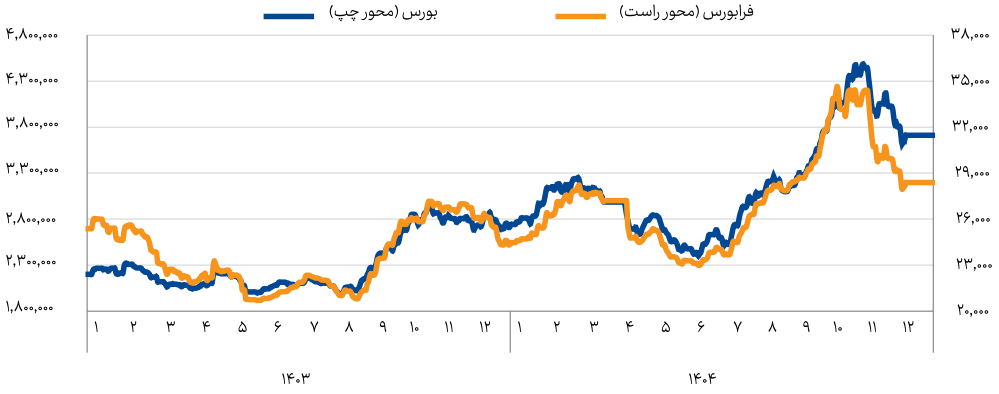
در نیمه دوم ۱۴۰۴، همراستا با افزایش نرخ ارز رسمی و غیررسمی و متعاقباً افزایش سود ریالی بسیاری از صنایع بازار سرمایه به همراه کاهش قیمت سهم بسیاری از شرکت‌ها در فصل تابستان و در پی آن ارزندگی قابل توجه بسیاری از نمادها، بازار سرمایه با استقبال خریداران مواجه شد. از آنجا که سازوکار قیمت‌گذاری بسیاری از محصولات شرکت‌های بورسی (به ویژه در صنایع پایه و صادرات‌محور) بر اساس نرخ رسمی دلار آمریکا در بورس کالا انجام می‌شود، افزایش در این نرخ مستقیماً به افزایش قیمت ریالی محصولات این شرکت‌ها منجر می‌شود. در نتیجه، افزایش قیمت رسمی ارز می‌تواند موجب رشد درآمدها و تقویت سودآوری ریالی این صنایع شود، حتی در شرایطی که حجم تولید تغییر محسوسی نداشته باشد. بررسی شاخص‌های ارزندگی بازار سرمایه نیز نشان می‌دهد که نسبت قیمت به عایدی (P/E) در پایان مرداد و شهریور ۱۴۰۴ به ترتیب به ۴/۸۰ و ۴/۹۹ کاهش یافته بود که پایین‌ترین سطوح این نسبت از سال ۱۳۹۶ تا آن مقاطع محسوب می‌شد. این وضعیت نشان‌دهنده قرار گرفتن بازار سرمایه ایران در یکی از مناسب‌ترین شرایط ارزندگی طی بیش از هشت سال گذشته بود که به افزایش توجه سرمایه‌گذاران به این بازار در پاییز این سال منجر شد. بررسی جریان نقدینگی در بازار سرمایه نشان می‌دهد که در فصل پاییز ۱۴۰۴ حدود ۱۸۵ هزار میلیارد ریال خالص ورود پول اشخاص حقیقی به بازار سهام و صندوق‌های سهامی صورت گرفت.

روند رشد شاخص کل بورس اوراق بهادار تهران در ابتدای زمستان نیز ادامه یافت و این شاخص در دی ماه ۱۴۰۴ از مرز ۴ میلیون واحد عبور کرد. افزایش بازدهی بازار سرمایه در این ماه عمدتاً متأثر از افزایش قابل توجه نرخ رسمی ارز و در پی آن افزایش درآمد ریالی شرکت‌های صادرات‌محور بازار سرمایه بود. این عامل موجب شد متوسط روزانه ارزش معاملات خرد بازار سهام در دی ماه به رقم کم‌سابقه ۲۳۱ هزار میلیارد ریال بالغ شود که بالاترین سطح در طول ماه‌های مختلف سال ۱۴۰۴ به شمار می‌رود. از اواخر دی ماه با بروز ناآرامی‌های داخلی و در پی آن قطعی اینترنت و همچنین افزایش احتمال جنگ جدید آمریکا و اسراییل با ایران، شاخص بورس اوراق بهادار تهران افت محسوسی کرد و در نتیجه در پایان بهمن ۱۴۰۴، شاخص مذکور با کاهش ۱۵/۰ درصدی نسبت به پایان دی ماه همراه شد. ریسک‌های سیاسی به گونه‌ای بر بازار سرمایه تأثیر گذاشتند که در اولین هفته بهمن ماه، شاخص کل بورس اوراق بهادار تهران با افت ۱۰/۴ درصدی همراه شد که این میزان بیشترین ریزش هفتگی این شاخص از مرداد ۱۳۹۹ تا این زمان بود. همچنین برگزاری دو دور مذاکره میان ایران و آمریکا در بهمن ماه و انتشار گزارش‌هایی از وجود بن‌بست در این مذاکرات، به تنهایی کافی

بود تا فضای مبهمی بر بازار سرمایه حاکم شود. روند معاملات گذشته بازار سرمایه نشان داده است که در چنین مقاطعی، سرمایه‌گذاران بیش از آن که به متغیرهای بنیادی واکنش نشان دهند، تحت تأثیر اخبار و سیگنال‌های سیاسی قرار می‌گیرند. انتشار اخبار ضد و نقیض از روند گفت‌وگوها باعث شد که معامله‌گران با احتیاط بیشتری رفتار کنند. کاهش ۵۱/۰ درصدی متوسط ارزش معاملات خرد بازار سهام در بهمن ماه نسبت به ماه قبل از آن و خروج ۲۳۵ هزار میلیارد ریالی نقدینگی اشخاص حقیقی، حاکی از تشدید ریسک‌های مذکور در این ماه است. البته علاوه بر تنش‌های سیاسی، جهش نرخ بازدهی اوراق بدهی دولتی در بازار ثانویه فرابورس به بالای ۴۰ درصد در بهمن ماه نیز فضای کلی بازار سهام را تحت تأثیر قرار داد. این وضعیت حاکی از انتظارات تورمی بالا و تداوم فشارهای ساختاری در اقتصاد است. این نرخ که در ابتدای سال ۱۴۰۴ حدود ۳۴ درصد بود، طی سال‌های اخیر مسیر افزایشی را طی کرد، به طوری که از کف تاریخی ۱۴ درصدی در خرداد ۱۳۹۹ به بیش از ۴۰ درصد تا پایان سال ۱۴۰۴ رسید. این اتفاق از این حیث مهم است که نرخ بازدهی بدون ریسک، مبنای بسیاری از تصمیم‌های سرمایه‌گذاران در بازارهای دارایی است. وقتی بازده دارایی‌های کم‌ریسک بالا می‌رود، هزینه فرصت برای ورود به بازار سهام افزایش می‌یابد و سرمایه‌گذار برای پذیرش ریسک، انتظار بازده بالاتری را دارد. بنابراین کاهش جذابیت نسبی سهام و افت تقاضا برای دارایی‌های پرریسک‌تر می‌تواند از تبعات افزایش این نرخ باشد.

در نهایت در ماه پایانی سال ۱۴۰۴ یکی از مهمترین عوامل تأثیرگذار بر بازارهای مالی ایران، یعنی جنگ دوم آمریکا و اسراییل علیه ایران به وقوع پیوست. با آغاز تهاجم مجدد آمریکا و اسراییل به ایران در ۹ اسفند ۱۴۰۴، بازار سرمایه ایران به صورت کامل تعطیل شد و پس از چند روز وقفه، در ابتدا معاملات صندوق‌های درآمد ثابت و سپس صندوق‌های کالایی از سر گرفته شد، اما بازار سهام تا پایان سال ۱۴۰۴ بازگشایی نشد و ازسرگیری معاملات آن به سال بعد موکول شد. در نهایت شاخص‌های کل بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران در انتهای سال ۱۴۰۴ نسبت به پایان سال ۱۴۰۳، به ترتیب ۳۷/۰ درصد و ۱۶/۸ درصد افزایش یافتند. بنابراین بازدهی بازار سرمایه در سال ۱۴۰۴ نه تنها از بازارهای موازی، بلکه از نرخ تورم مصرف‌کننده در این سال نیز کمتر بود. نمودار ۱۲ تحولات روزانه شاخص‌های کل بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران را از ابتدای سال ۱۴۰۳ تا پایان سال ۱۴۰۴ به تصویر می‌کشد.

نمودار ۱۲. شاخص‌های کل بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران

مأخذ: سایت اینترنتی بورس اوراق بهادار تهران، http://new.tse.ir، ره‌آورد ۳۶۵ و فرابورس ایران، قابل دسترسی در http://ifb.ir

در بازه یک ساله منتهی به اسفند ۱۴۰۴ و در بین بازارهای سرمایه‌گذاری منتخب که در جدول ۲۹ ارائه شده‌اند، صندوق‌های طلا با ثبت بازدهی ریالی متوسط ۱۱۹/۰ درصدی در صدر قرار گرفته‌اند. این مهم حاکی از آن است که سرمایه‌های خرد در شرایط ابهام و ریسک سیاسی، به سمت دارایی‌های امن‌تر حرکت کرده‌اند و طلا بار دیگر نقش پناهگاه سرمایه را در برابر نوسانات و بی‌ثباتی سیاسی-اقتصادی ایفا کرده است. البته بازدهی سکه امامی در این دوره کمتر از متوسط بازدهی صندوق‌های طلا و طلای ۱۸ عیار بوده است. دلیل اصلی این موضوع را می‌توان کاهش حباب قیمتی سکه دانست، چرا که حباب سکه در همین مقطع یک ساله از ۲۷/۵ درصد قیمت آن به ۱۱/۷ درصد کاهش یافته است. بررسی عملکرد بازار سرمایه نشان می‌دهد که بازدهی واقعی (بازدهی متناسب با تورم) شاخص‌های کل بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران در دوره یک ساله منتهی به اسفند ۱۴۰۴ به طور قابل توجهی کمتر از بازدهی واقعی اکثر بازارهای مالی مورد بررسی بوده است. به بیان دیگر با وجود رشد اسمی شاخص‌های بازار سرمایه در سال ۱۴۰۴، سرمایه‌گذاران این بازار در افق یک ساله با کاهش واقعی ارزش سرمایه‌گذاری خود مواجه بوده‌اند.

جدول ۲۹. بازدهی اسمی ریالی بازارهای مختلف در طول سال ۱۴۰۴ (درصد)

بازار	درصد تغییر قیمت (یا شاخص) در پایان اسفند ۱۴۰۴ به پایان اسفند ۱۴۰۳
متوسط صندوق‌های طلا	۱۱۹/۰
طلای ۱۸ عیار	۱۱۷/۵
سکه امامی	۹۶/۶
نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه مصرف‌کننده	۷۱/۸
اسکناس دلار بازار آزاد	۶۲/۹
شاخص کل بورس	۳۷/۰
متوسط صندوق‌های درآمد ثابت	۳۵/۹
شاخص کل فرابورس	۱۶/۸

مأخذ: سایت اینترنتی بورس اوراق بهادار تهران، مرکز آمار ایران و شبکه اطلاع‌رسانی طلا، سکه و ارز

۲-۸. ارزش بازار

بر اساس آمار سازمان بورس و اوراق بهادار، تا پایان سال ۱۴۰۴ ارزش کل بازار سرمایه ایران (شامل بورس اوراق بهادار تهران، فرابورس ایران و بورس کالای ایران) به ۱۶۰,۸۶۴ هزار میلیارد ریال رسیده که حدود ۳۳/۴ درصد نسبت به پایان سال ۱۴۰۳ افزایش یافته است. بیشترین رشد ارزش بازار در این مدت، مربوط به بازار صندوق‌های قابل معامله با ۱۲۲/۱ درصد و کمترین رشد مربوط به بازار سهام با ۲۶/۸ درصد بوده است. رشد قابل توجه ارزش بازار صندوق‌های قابل معامله در این بازه تا حد زیادی از رشد قابل توجه صندوق‌های کالایی در بورس کالای ایران (عمدتاً صندوق‌های با پشتوانه طلا) نشأت گرفته است. در پایان سال ۱۴۰۴، ارزش بازار بورس اوراق بهادار تهران حدود ۷۲/۳ درصد، ارزش بازار فرابورس ایران حدود ۲۴/۱ درصد و ارزش بازار بورس کالای ایران تنها ۳/۶ درصد از کل ارزش بازار سرمایه ایران را به خود اختصاص داده است.

جدول ۳۰. ارزش بازارهای مختلف بازار سرمایه در پایان سال‌های ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴

بازار	پایان ۱۴۰۳ (هزار میلیارد ریال)	پایان ۱۴۰۴ (هزار میلیارد ریال)	درصد تغییر
سهام	۱۰۳,۸۲۲	۱۳۱,۶۵۸	۲۶/۸
اوراق بدهی	۱۰,۵۹۸	۱۵,۵۲۰	۴۶/۴
صندوق‌های قابل معامله*	۶,۱۶۳	۱۳,۶۸۶	۱۲۲/۱
مجموع	**۱۲۰,۵۸۳**	**۱۶۰,۸۶۴**	**۳۳/۴**

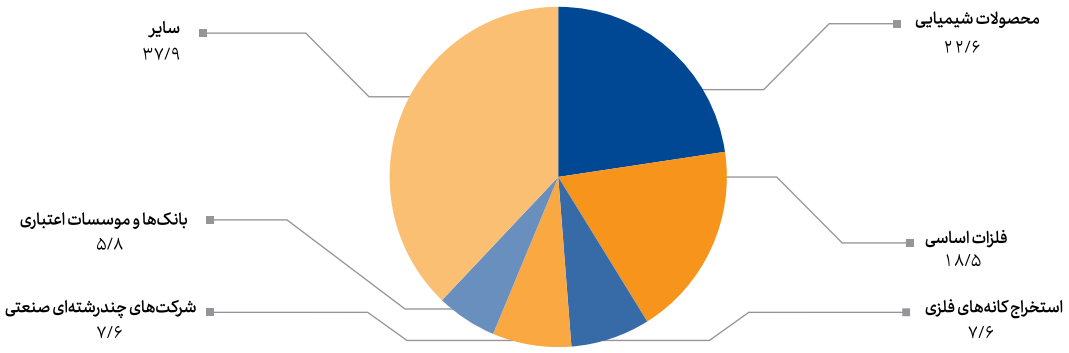
مأخذ: سازمان بورس و اوراق بهادار
* شامل صندوق‌های کالایی بورس کالای ایران

در پایان سال ۱۴۰۴، صنعت محصولات شیمیایی - عمدتاً شامل شرکت‌های پتروشیمی - با در اختیار داشتن حدود ۲۲/۶ درصد از ارزش بازار سهام، بزرگترین صنعت بازارهای بورس و فرابورس به لحاظ ارزش بازار به شمار می‌رود. صنایع «فلزات اساسی» و «استخراج کانه‌های فلزی» نیز به ترتیب با ۱۸/۵ درصد و ۷/۶ درصد از ارزش بازار سهام، در جایگاه‌های بعدی قرار دارند.

بررسی شاخص‌های بازار سرمایه نشان می‌دهد که سهم صنعت بانک‌ها و مؤسسات اعتباری از ارزش کل بازار از ۶/۸ درصد در پایان سال ۱۴۰۳ به ۵/۸ درصد در پایان سال ۱۴۰۴ کاهش یافته است. اما از سوی دیگر، ارزش معاملات این صنعت در سال ۱۴۰۴ با رشد ۱۲۳/۵ درصدی همراه بوده و جایگاه دوم بازار سرمایه را از نظر ارزش معاملات به خود اختصاص داده است. این صنعت به دلیل ویژگی‌هایی مانند نقدشوندگی و ثبات نسبی سودآوری در شرایط عدم قطعیت اقتصادی، توجه سرمایه‌گذاران را در سال ۱۴۰۴ به خود جلب کرد. بررسی شاخص نسبت قیمت به درآمد صنایع مختلف نشان می‌دهد که صنعت بانک‌ها و مؤسسات اعتباری در پایان سال ۱۴۰۴ با ثبت نسبت قیمت به عایدی (P/E) معادل ۲/۸۱، پایین‌ترین مقدار را در میان صنایع بازار سرمایه داشته است. پایین بودن این شاخص معمولاً می‌تواند بیانگر ارزندگی نسبی سهام و وجود ظرفیت بالقوه برای افزایش تقاضای سرمایه‌گذاران باشد. بنابراین،

احتمال افزایش توجه فعالان بازار به سهام این صنعت در دوره‌های آتی وجود دارد. نمودار ۱۳ سهم پنج صنعت بزرگ از ارزش بازار سهام در بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران در پایان سال ۱۴۰۴ نشان می‌دهد.

نمودار ۱۳. سهم پنج صنعت بزرگ از ارزش بازار سهام در بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران در پایان سال ۱۴۰۴ (درصد)

مأخذ: سازمان بورس و اوراق بهادار

۳-۸. ارزش معاملات

ارزش کل معاملات بازار سرمایه ایران (شامل بازار صندوق‌های قابل معامله بورس کالای ایران) در سال ۱۴۰۴ به ۵۵۶,۶۸۹ هزار میلیارد ریال رسید که حدود دو برابر رقم متناظر در سال ۱۴۰۳ است. بیشترین رشد ارزش معاملات در سال ۱۴۰۴ نسبت به سال ۱۴۰۳، مربوط به صندوق‌های قابل معامله با ۱۳۶/۴ درصد و کمترین رشد مربوط به بازار سهام با ۶۱/۲ درصد است. بازار اوراق بدهی اگرچه تنها ۹/۶ درصد از کل ارزش بازار سرمایه ایران را در پایان سال ۱۴۰۴ به خود اختصاص داده، اما بیش از ۸۳/۰ درصد از ارزش معاملات بازار سرمایه ایران در طول این سال از طریق این بازار انجام شده است. این مهم تا حدی به نقش بانک‌ها و بانک مرکزی در اجرای سیاست پولی بازمی‌گردد، اگرچه بازدهی نه چندان مطلوب بازار سهام در سال ۱۴۰۴ و نرخ‌های نسبتاً جذاب اوراق بدهی دولتی نیز در این زمینه بی‌تأثیر نبوده‌اند. با توجه به تمرکز بخش قابل توجهی از معاملات اوراق بدهی در فرابورس ایران، ارزش معاملات اوراق بدهی حدود ۹۳/۶ درصد از ارزش کل معاملات فرابورس را در سال ۱۴۰۴ به خود اختصاص داده است. جدول ۳۱ ارزش معاملات انواع اوراق بهادار را در بازار سرمایه ایران در سال‌های ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴ نشان می‌دهد.

جدول ۳۱. ارزش معاملات انواع اوراق بهادار در بازار سرمایه ایران در سال‌های ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴

بازار	۱۴۰۳		۱۴۰۴		درصد تغییر ارزش معاملات سال ۱۴۰۴ نسبت به سال ۱۴۰۳
	ارزش معاملات (هزار میلیارد ریال)	سهم از ارزش معاملات (درصد)	ارزش معاملات (هزار میلیارد ریال)	سهم از ارزش معاملات (درصد)	
سهام	۱۳,۷۹۶	۵/۰	۲۲,۲۴۳	۴/۰	۶۱/۲
صندوق‌های قابل‌معامله	۳۰,۶۲۲	۱۱/۰	۷۲,۳۹۷	۱۳/۰	۱۳۶/۴
اوراق بدهی	۲۳۳,۶۵۵	۸۴/۰	۴۶۲,۰۵۰	۸۳/۰	۹۷/۷
مجموع	**۲۷۸,۰۷۳**	**۱۰۰/۰**	**۵۵۶,۶۸۹**	**۱۰۰/۰**	**۱۰۰/۲**

مأخذ: سازمان بورس و اوراق بهادار

۴-۸. تأمین مالی

بـر اسـاس آمـار سـازمان بورس و اوراق بهـادار، در مجـموع از طریـق بورس اوراق بهادار تهران و فـرابورس ایـران در طول سـال ۱۴۰۴ معـادل ۱۵,۳۷۱ هزار میلیارد ریال تأمین مالی با احتساب اوراق بدهی انجام شده که ۳۱/۴ درصـد نسـبت بـه سـال ۱۴۰۳ افزایـش یافتـه اسـت. از ایـن مقـدار ۳۶/۱ درصـد از طریـق افزایـش سـرمایه (مطالبـات و آورده نقـدی یـا اندوختههـا و سـود انباشـته)، ۶۲/۱ درصـد از طریـق انتشـار اوراق بدهـی، ۱/۲ درصـد از طریـق تأمیـن مالـی جمعـی و تنهـا ۰/۶ درصـد از طریـق عرضـه اولیـه بـوده اسـت. بررسـی ترکیـب منابع افزایش سـرمایه در سـال ۱۴۰۴ نشـان میدهـد کـه ۲۱/۵ درصـد از آن از محـل آورده نقـدی و مطالبـات سهامـداران تأمیـن شـده و ۷۸/۵ درصـد دیگـر بـه اسـتفاده از سـود انباشـته و اندوختههـای داخلـی شـرکتها اختصـاص داشـته اسـت. بررسـی ترکیـب تأمیـن مالـی از طریـق اوراق بدهـی در سـال ۱۴۰۴ نشـان میدهـد کـه ۸۷/۰ درصـد از ایـن منابـع بـه اوراق بدهـی دولتـی، ۱۲/۴ درصـد بـه اوراق بدهـی شـرکتی و ۰/۶ درصـد بـه اوراق بدهـی شهرداریهـا اختصـاص داشـته اسـت. بنابرایـن از مجـموع ۱۵,۳۷۱ هـزار میلیـارد ریـال تأمیـن مالـی صورت گرفتـه در بورس اوراق بهـادار تهـران و فـرابورس ایـران در سـال ۱۴۰۴، حـدود ۸,۳۱۰ هـزار میلیـارد ریـال معـادل ۵۴/۱ درصـد مربـوط بـه تأمیـن مالـی دولـت از طریـق انتشـار اوراق بدهـی بـوده اسـت. بـه ایـن ترتیـب بـازار سـرمایه کـه قـرار بـود محلـی بـرای تأمیـن مالـی بخـش خصوصـی باشـد، در عمـل عمدتـاً بـر تأمیـن مالـی دولـت متمرکـز بـوده اسـت. ایـن نسـبت در سـال ۱۴۰۳ حـدود ۵۱/۶ درصـد بـوده کـه از افزایـش روزافزون نقـش دولـت در ایـن زمینـه حکایـت دارد.

با توجـه بـه تأمیـن مالـی ۷۹,۲۷۰ هـزار میلیـارد ریالـی کسـبوکارها بهشـکل تسـهیلات بانکـی در سـال ۱۴۰۴، میتـوان عنـوان کـرد کـه در ایـن سـال سـهم تأمیـن مالـی از طریـق بـازار سـرمایه بـا احتسـاب اوراق دولتـی حـدود ۱۶/۲ درصـد و بـدون احتسـاب اوراق دولتـی تنهـا ۸/۲ درصـد بـوده اسـت. جـدول ۳۲ جزییـات روشهـای مختلـف تأمیـن مالـی از طریـق بـورس اوراق بهـادار تهـران و فـرابورس ایـران را در سـالهـای ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴ بـا هـم مقایسـه میکنـد.

جدول ۳۲. تأمین مالی از طریق بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران در سال‌های ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴ (هزار میلیارد ریال-درصد)

بازار	۱۴۰۳		۱۴۰۴		رشد ارزش ۱۴۰۴ به ۱۴۰۳
	ارزش	سهم از کل	ارزش	سهم از کل	
انتشار اوراق بدهی	۶,۹۰۸	۵۹/۱	۹,۵۵۳	۶۲/۱	۳۸/۳
افزایش سرمایه (به جز تجدید ارزیابی و صرف سهام)	۴,۵۷۳	۳۹/۱	۵,۵۴۵	۳۶/۱	۲۱/۳
تأمین مالی جمعی	۱۲۸	۱/۱	۱۷۸	۱/۲	۳۸/۸
عرضه اولیه	۸۸	۰/۸	۹۵	۰/۶	۸/۲
مجموع	**۱۱,۶۹۷**	**۱۰۰/۰**	**۱۵,۳۷۱**	**۱۰۰/۰**	**۳۱/۴**

مأخذ: سازمان بورس و اوراق بهادار

۹. محیط کسب‌وکار

منظور از محیط کسب‌وکار، مجموعه عوامل تأثیرگذار بر عملکرد یک بنگاه است که در کنترل مدیران آن نیست. به طور کلی این عوامل به دو گروه درونی و بیرونی تقسیم‌بندی می‌شوند. از جمله عوامل درونی می‌توان به منابع و کارکنان و از جمله عوامل بیرونی می‌توان به مشتریان و بازارها اشاره کرد. بهبود فضای کسب‌وکار لازمه حضور مؤثر و موفق بخش خصوصی در اقتصاد است. دولت به عنوان شکل‌دهنده نهادها و قواعد مؤثر بر عملکرد بنگاه‌ها تأثیر قابل توجهی در مساعد یا نامساعد کردن محیط کسب‌وکار دارد. دولت می‌تواند از طریق کاهش مداخله غیرضروری در امور بنگاه‌ها، به رسمیت شناختن آزادی‌ها و حقوق مالکیت صاحبان کسب‌وکار و همچنین اجتناب از توزیع رانت به طرق مختلف بین فعالان اقتصادی، اعتماد سرمایه‌گذاران و کارآفرینان را جلب کرده و زمینه دستیابی به رشد اقتصادی را فراهم کند. چندین مؤسسه معتبر بین‌المللی به صورت سالانه محیط کسب‌وکار را در کشورهای مختلف بررسی و نتایج را در قالب چند شاخص گزارش می‌کنند. در نظر گرفتن مجموع این شاخص‌ها تصویر جامعی از محیط کسب‌وکار در کشور و الزامات و اولویت‌های بهبود آن در آینده به دست می‌دهد.

یکی از شاخص‌های مهم در این زمینه شاخص انجام کسب‌وکار بانک جهانی بود که از سال ۲۰۰۳ تا سال ۲۰۲۰ در قالب گزارش‌های سالانه به ارزیابی محیط کسب‌وکار از منظر ۱۰ شاخص اصلی می‌پرداخت. به دلیل افشای پاره‌ای از تخلفات در زمینه دستکاری داده‌های برخی از کشورها در گزارش بانک جهانی در سال ۲۰۲۰، انتشار گزارش از آن سال به بعد متوقف شد، اگرچه از سپتامبر سال ۲۰۲۴ گزارش جدیدی با عنوان Business Ready جایگزین آن شد. این گزارش نیز به ارزیابی محیط کسب‌وکار بر اساس ۱۰ شاخص می‌پردازد که در سه فاز تهیه خواهد شد که تاکنون دو فاز آن عملیاتی شده، حال آن که ایران در دو فاز اولیه در جمع کشورهای مورد بررسی نبوده و قرار است از سال ۲۰۲۶ به بعد به جمع کشورهای مورد ارزیابی اضافه شود.

۹-۱. بررسی محیط کسب‌وکار کشور از نظر آزادی اقتصادی و فساد

چند مؤسسه بین‌المللی به صورت سالانه به ارزیابی درجه آزادی اقتصادی در کشورها می‌پردازند که مؤسسه فریزر با معرفی شاخص در نشریه آزادی اقتصادی جهان[1] و مؤسسه هریتج با ارایه شاخص به نام شاخص آزادی اقتصادی[2] از مهمترین آنها به شمار می‌روند. ارزیابی مؤسسه فریزر از درجه آزادی اقتصادی کشورها بر اساس پنج مؤلفه «اندازه دولت»، «سیستم‌های قانونی و حقوق مالکیت»، «ثبات پولی»، «آزادی تجارت بین‌المللی» و «نظارت (مربوط به بازار اعتبارات، بازار کار و کسب‌وکار)» صورت می‌گیرد. آخرین گزارش مؤسسه فریزر که در سال ۲۰۲۵ منتشر شده، حاوی نتایج ارزیابی آزادی اقتصادی ۱۶۵ کشور جهان در سال ۲۰۲۳ است که در آن ایران با کسب رتبه ۱۶۱ و امتیاز کلی ۴/۳۷ از ۱۰ (امتیاز بیشتر به معنای عملکرد بهتر است)، نسبت به سال قبل از آن سه پله تنزل داشته و در گروه پنج کشور آخر از نظر آزادی اقتصادی بوده و پس از آن به ترتیب کشورهای الجزایر، سودان، زیمبابوه و ونزوئلا وضعیتی بدتر از ایران داشته‌اند. مشابه گزارش‌های پیشین این نهاد، بهترین رتبه ایران در بین این پنج مؤلفه در رتبه‌بندی سال ۲۰۲۳ مربوط به اندازه دولت (امتیاز ۶/۹۷ از ۱۰/۰ و رتبه ۶۴) و بدترین آن مربوط به آزادی تجارت بین‌المللی (امتیاز ۲/۴۸ از ۱۰/۰ و رتبه ۱۶۵) بوده است. در زمینه اندازه دولت با وجود کاهش امتیاز ایران نسبت به گزارش قبلی، رتبه این کشور حفظ شده و در خصوص آزادی تجارت بین‌المللی، امتیاز و رتبه ایران نسبت به گزارش قبلی تغییری نداشته است. با توجه به توقف انتشار شاخص انجام کسب‌وکار از سوی بانک جهانی و نیز شاخص رقابت‌پذیری جهانی از سوی مجمع جهانی اقتصاد به عنوان دو منبع اصلی داده‌های مؤسسه فریزر، این مؤسسه با مشکل کمبود داده مواجه است و در این راستا داده‌های بخش تحقیقات نشریه اکونومیست را مورد استفاده قرار داده و به شرح و بسط زیرشاخه‌های مؤلفه‌های آزادی اقتصادی نپرداخته است.

گزارش سال ۲۰۲۶ مؤسسه هریتج درباره وضعیت آزادی اقتصادی بازه زمانی ۱ ژوییه ۲۰۲۴ تا ۳۰ ژوئن ۲۰۲۵ را برای ۱۸۴ کشور جهان مورد بررسی قرار داده است. بر اساس این گزارش، امتیاز شاخص آزادی

1. Economic Freedom of the World (EFW)
2. Index of Economic Freedom (IEF)

اقتصادی جهان از ۵۹/۷ از ۱۰۰ (امتیاز بیشتر به معنای عملکرد بهتر است) در گزارش سال ۲۰۲۵ با ۰/۲ واحد افزایش به ۵۹/۹ رسیده است. به رغم افزایش اندک این امتیاز، مؤسسه هریتج وضعیت اقتصادی جهان را چندان مطلوب ندانسته و بیان می‌کند افزایش کسری بودجه بسیاری از کشورها رشد بهره‌وری آنها را تضعیف کرده است. در گزارش سال ۲۰۲۶، تنها چهار کشور امتیاز ۸۰ و بالاتر را کسب کرده‌اند که نسبت به گزارش قبل، یک کشور بیشتر است. لازم به ذکر است که از ۱۸۴ کشور مورد بررسی، اطلاعات هشت کشور عراق، افغانستان، لیبی، لیختن‌اشتاین، سومالی، سوریه، یمن و اوکراین به طور کامل در دسترس نبوده و بنابراین رتبه کشورها در بخش‌های بعد بر اساس ۱۷۶ کشوری که همه اطلاعات آنها موجود بوده ارایه شده است.

شاخص آزادی اقتصادی مؤسسه هریتج بر حسب ۱۲ مؤلفه «حقوق مالکیت»، «اثربخشی قضاوت در دادگاه»، «یکپارچگی دولت»، «فشار مالیاتی»، «هزینه‌کرد دولت»، «سلامت بودجه‌ای»، «آزادی کسب‌وکار»، «آزادی نیروی کار»، «آزادی سیاست‌گذاری پولی»، «آزادی تجارت»، «آزادی سرمایه‌گذاری» و «آزادی مالی» مورد محاسبه قرار می‌گیرد. بر اساس گزارش سال ۲۰۲۶ این مؤسسه، جایگاه ایران در بین ۱۷۶ کشور مورد مطالعه تغییر نکرده و همچنان مانند سه گزارش قبلی در رتبه ۱۶۹ قرار دارد و تنها امتیاز کلی آن با ۰/۷ واحد کاهش نسبت به گزارش سال قبل به ۴۱/۸ رسیده است. مانند گزارش سال ۲۰۲۵، تنها کشورهای برونئی، اریتره، زیمبابوه، سودان، ونزوئلا، کوبا و کره شمالی وضعیتی بدتر از ایران داشته‌اند. ایران در بین ۱۴ کشور بررسی‌شده در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا نیز رتبه آخر را کسب کرده است. در گزارش ۲۰۲۶، بدترین امتیاز ایران در بین مؤلفه‌های آزادی اقتصادی به ترتیب مربوط به آزادی سرمایه‌گذاری، آزادی مالی و یکپارچگی دولت و در مقابل بهترین امتیاز مؤلفه‌ها به ترتیب مربوط به هزینه‌کرد دولت، سلامت بودجه‌ای و فشار مالیاتی بوده است. از بین ۱۲ مؤلفه مورد بررسی، تنها در سه مؤلفه هزینه‌کرد دولت، اثربخشی قضایی و آزادی پولی وضعیت ایران نسبت به سال قبل بهبود داشته و در سایر مؤلفه‌ها یا بدون تغییر بوده یا بدتر شده است. جدول ۳۳ وضعیت ایران را در شاخص آزادی اقتصادی محاسبه‌شده از سوی مؤسسه هریتج برای سال‌های مختلف نشان می‌دهد.

جدول ۳۳. وضعیت ایران در شاخص آزادی اقتصادی مؤسسه هریتج (امتیاز از ۱۰۰)

مولفه	امتیاز ۲۰۲۲	امتیاز ۲۰۲۳	امتیاز ۲۰۲۴	امتیاز ۲۰۲۵	امتیاز ۲۰۲۶
هزینه‌کرد دولت	۹۲/۵	۹۴/۸	۹۵/۳	۹۴/۰	۹۴/۷
فشار مالیاتی	۸۰/۸	۸۱/۱	۸۱/۱	۸۱/۳	۸۱/۳
سلامت بودجه‌ای	۵۴/۷	۵۸/۸	۶۲/۵	۸۴/۱	۸۳/۳
آزادی نیروی کار	۴۹/۴	۵۰/۷	۴۸/۸	۴۳/۶	۴۱/۸
اثربخشی قضایی	۲۹/۴	۲۶/۳	۱۸/۸	۱۸/۶	۱۸/۷
آزادی کسب‌وکار	۳۸/۹	۳۸/۹	۳۷/۹	۳۸/۴	۳۷/۴
آزادی تجارت	۵۹/۲	۵۵/۸	۵۵/۸	۵۵/۸	۵۵/۸
یکپارچگی دولت	۱۹/۸	۱۹/۶	۱۷/۱	۱۶/۳	۱۶/۲
حقوق مالکیت	۲۶/۶	۲۵/۰	۲۳/۸	۲۳/۳	۲۰/۲
آزادی پولی	۴۲/۳	۴۰/۶	۳۸/۲	۳۹/۰	۴۲/۲
آزادی سرمایه‌گذاری	۵	۵	۵	۵	۵
آزادی مالی	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۵

مأخذ: مؤسسه هریتج، شاخص آزادی اقتصادی، سال‌های ۲۰۲۲ تا ۲۰۲۶

همچنین در رابطه با حقوق مالکیت و ادراک فساد که در میزان درجه آزادی فعالیت‌های اقتصادی مؤثرند، آخرین گزارش شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت[1] که توسط اتحادیه حقوق مالکیت[2] منتشر می‌شود و مربوط به سال ۲۰۲۵ است، نشان می‌دهد ایران در بین ۱۲۶ کشور مورد بررسی در جایگاه ۱۰۲ جهانی قرار گرفته که نسبت به رتبه سال قبل از آن بهبود قابل توجه ۱۱ پله‌ای داشته و امتیاز آن نسبت به گزارش قبل اندکی افزایش یافته است. جایگاه منطقه‌ای ایران نیز در گزارش سال ۲۰۲۵ دو پله صعود داشته و در رتبه ۱۲ در میان ۱۵ کشور قرار گرفته است. از سوی دیگر، در زمینه شاخص ادراک فساد[3] که از سوی مؤسسه شفافیت بین‌الملل[4] منتشر می‌شود، ایران در سال ۲۰۲۵ با حفظ امتیاز سال قبل از آن، دو پله تنزل رتبه را تجربه کرده و در جایگاه ۱۵۳ در میان ۱۸۲ کشور مورد بررسی قرار گرفته است.

1. International Property Right Index
2. Property Right Alliance
3. Corruption Perception Index
4. Transparency International

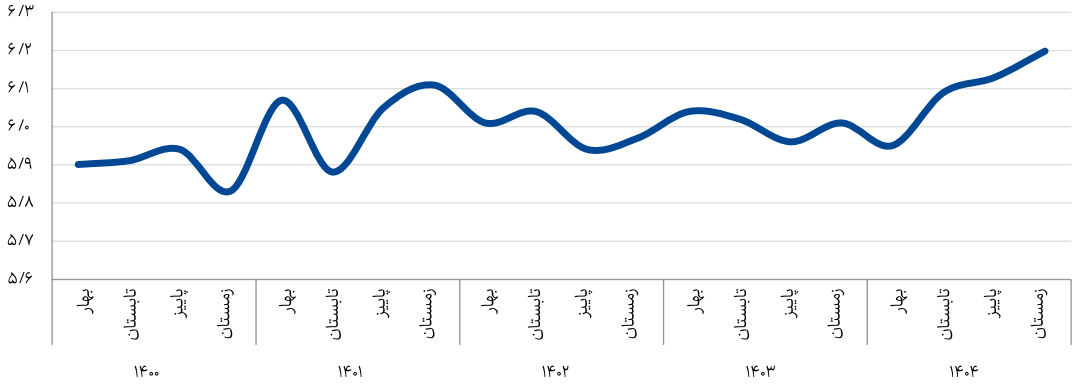
۲-۹. نتایج پایش محیط کسب‌وکار از سوی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران

به موجب قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار مصوب سال ۱۳۹۰، اتاق‌های بازرگانی کشور موظف‌اند به منظور اطلاع سیاست‌گذاران از وضعیت محیط کسب‌وکار در کشور، شاخص‌های ملی محیط کسب‌وکار در ایران را تدوین کرده و به طور سالانه و فصلی و حسب مورد به تفکیک استان‌ها، بخش‌ها و فعالیت‌های اقتصادی اعلام کنند. در ابتدا مرکز پژوهش‌های مجلس مسؤولیت انتشار این گزارش‌ها را بر عهده داشت، اما در سال ۱۳۹۴، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران با همکاری اتاق‌های تعاون و اصناف در قالب یک طرح پژوهشی اقدام به شناسایی و معرفی شاخص‌های ملی پایش محیط کسب‌وکار کرد و از سال ۱۳۹۵ به این سو تهیه گزارش در مرکز پژوهش‌های مجلس متوقف شد.

آخرین گزارش فصلی منتشرشده از سوی اتاق بازرگانی در زمینه پایش محیط کسب‌وکار ایران مربوط به زمستان ۱۴۰۴ است. در این گزارش، داده‌های پیمایشی حاصل از ادراک‌سنجی از وضعیت مؤلفه‌های محیط کسب‌وکار کشور از حدود دو هزار فعال اقتصادی زیرمجموعه سه اتاق بازرگانی، تعاون و اصناف و با استفاده از روش تکمیل پرسشنامه الکترونیکی و همچنین آمارگیری تلفنی با کمک رایانه صورت گرفته است و داده‌های آماری نیز از منابع آماری رسمی کشور تهیه و مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

بر اساس نتایج این گزارش، شاخص ملی محیط کسب‌وکار در زمستان ۱۴۰۴ به عدد ۶/۲۰ رسیده است که در مقایسه با شاخص ۶/۰۱ واحدی در زمستان سال ۱۴۰۳ و ۶/۱۳ واحدی در پاییز ۱۴۰۴ از بدتر شدن محیط کسب‌وکار حکایت دارد. لازم به ذکر است که این شاخص عددی بین ۰ و ۱۰ است که عدد ۱۰ بدترین وضعیت ممکن را نشان می‌دهد. در زمستان ۱۴۰۴، فعالان اقتصادی مشارکت‌کننده در این پایش، سه مؤلفه «غیرقابل پیش‌بینی بودن و تغییرات قیمت مواد اولیه و محصولات»، «دشواری تأمین مالی از بانک‌ها» و نهایتاً «محدودیت دسترسی به شبکه تلفن همراه و اینترنت» را نامساعدترین و سه مؤلفه «دسترسی به آب»، «نحوه استقبال مشتریان از نوآوری و ابتکار در ارایه خدمات و محصول» و نیز «تمایل عمومی به خرید کالاهای خارجی» را مساعدترین مؤلفه‌های محیط کسب‌وکار معرفی کرده‌اند. لازم به ذکر است که محدودیت دسترسی به شبکه تلفن همراه و اینترنت اولین باری است که در گزارش‌های شاخص ملی محیط کسب‌وکار به عنوان یکی از بدترین موانع کسب‌وکار مورد اشاره قرار گرفته که طبیعتاً دلیل آن قطع مکرر اینترنت در زمستان ۱۴۰۴ به دلیل اعتراضات داخلی و نیز جنگ ۴۰ روزه است. نمودار ۱۴ روند شاخص کل محیط کسب‌وکار را به صورت فصلی از بهار ۱۴۰۰ تا زمستان ۱۴۰۴ نشان می‌دهد.

نمودار ۱۴. روند شاخص کل محیط کسب‌وکار*

مأخذ: اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، گزارش‌های فصلی پایش محیط کسب‌وکار، شماره‌های مختلف
*کاهش شاخص نشانه بهبود وضعیت محیط کسب و کار است.

در زمستان ۱۴۰۴، از نظر فعالان اقتصادی کشور مساعدترین وضعیت محیط کسب‌وکار در بخش کشاورزی و نامساعدترین آن در بخش صنعت بوده است. در زمستان ۱۴۰۴ در مقایسه با زمستان سال قبل از آن، محیط کسب‌وکار در هر سه بخش کشاورزی، صنعت و خدمات نامساعدتر شده است. در زمستان ۱۴۰۴ در هر سه بخش عمده اقتصادی، «غیرقابل پیش‌بینی بودن و تغییرات قیمت مواد اولیه و محصولات» نامساعدترین و در بخش صنعت، «محدودیت دسترسی به آب» و در بخش‌های خدمات و کشاورزی «نحوه استقبال مشتریان از نوآوری و ابتکار در ارایه خدمات و محصولات»، مساعدترین مؤلفه ارزیابی شده‌اند. جدول ۳۴ شاخص محیط کسب‌وکار را به تفکیک مؤلفه‌های پیمایشی در گزارش مذکور که بر اساس اعداد زمستان ۱۴۰۴ از بیشترین به کمترین مرتب شده‌اند، نشان می‌دهد.[1]

جدول ۳۴. شاخص محیط کسب‌وکار به تفکیک مؤلفه‌های پیمایشی سه اتاق بازرگانی، تعاون و اصناف در سال ۱۴۰۴

مؤلفه‌های پیمایشی محیط کسب‌وکار	زمستان	پاییز	تابستان	بهار
غیرقابل پیش‌بینی بودن و تغییرات قیمت اولیه و محصولات	**۸/۶۴**	۸/۳۹	۸/۰۵	۷/۸۲
دشواری تأمین مالی از بانک‌ها	**۷/۷۰**	۷/۷۲	۷/۶۱	۷/۴۸
محدودیت‌های دسترسی به شبکه تلفن همراه و اینترنت	**۷/۵۸**	۵/۲۴	۵/۴۲	۵/۶۴
بی‌ثباتی سیاست‌ها، قوانین و مقررات و رویه‌های اجرایی ناظر بر کسب‌وکار	**۷/۳۵**	۷/۴۲	۷/۱۶	۷/۰۴
وجود انحصار، امتیاز یا هر نوع رانت به یک یا تعدادی از رقبا در بازار	**۶/۵۷**	۶/۵۷	۶/۴۰	۶/۲۲
رویه‌های ناعادلانه ممیزی و دریافت مالیات	**۶/۵۳**	۶/۵۴	۶/۵۲	۶/۴۸
دخالت‌های غیرمنطقی نهادهای حاکمیتی در تعیین قیمت‌ها در بازار	**۶/۵۳**	۶/۵۹	۶/۴۱	۶/۰۸
تولید و عرضه نسبتاً آزاد کالاهای غیراستاندارد و تقلبی در بازار	**۶/۵۱**	۶/۴۴	۶/۳۷	۶/۲۸
موانع در فرآیندهای اداری و اخذ مجوزهای کسب‌وکار در دستگاه‌های اجرایی	**۶/۴۶**	۶/۵۰	۶/۲۹	۶/۱۱
فساد و سوء استفاده افراد از مقام و موقعیت اداری در دستگاه‌های اجرایی	**۶/۳۸**	۶/۵۱	۶/۳۵	۶/۰۲
وجود رقابت غیرمنصفانه شرکت‌ها و مؤسسات دولتی یا شبه‌دولتی در بازار	**۶/۳۸**	۶/۴۱	۶/۱۹	۶/۰۹
ضعف دادگاه‌ها در رسیدگی به شکایات و پیگرد مؤثر متجاوزان به حقوق دیگران	**۶/۳۵**	۶/۲۷	۶/۱۹	۵/۸۳
فقدان یا شفاف نبودن آمار و اطلاعات مورد نیاز برای فعالیت اقتصادی	**۶/۳۰**	۶/۲۳	۶/۰۷	۵/۸۶
رویه‌های سختگیرانه اداره‌های کار و بیمه تأمین اجتماعی برای مدیریت نیروی انسانی	**۶/۲۵**	۶/۱۹	۶/۲۱	۶/۲۰
برداشت‌های سلیقه‌ای از قوانین و مقررات توسط مأموران محیط زیست، شهرداری، گمرک، بهداشت و ...	**۶/۱۲**	۶/۲۰	۶/۱۸	۵/۹۹
کمبود فناوری‌های نوین و تجهیزات مورد نیاز	**۵/۹۶**	۵/۹۶	۵/۸۵	۵/۷۸
عرضه کالاها و محصولات قاچاق در بازار ایران	**۵/۹۵**	۶/۰۴	۵/۹۳	۵/۷۹
کارگریزی عمومی و ضعف در بازار	**۵/۸۷**	۶/۰۷	۶/۱۱	۵/۹۷
کمبود تقاضا در بازار	**۵/۷۵**	۵/۴۷	۵/۵۰	۵/۳۱
کمبود نیروی کار ماهر	**۵/۷۴**	۶/۰۴	۶/۱۰	۵/۹۶
ضعف زیرساخت‌های حمل‌ونقل (جاده‌ای، ریلی، هوایی، دریایی و بندری)	**۵/۷۳**	۵/۵۹	۵/۴۰	۵/۴۳
فقدان ارتباط مناسب میان عوامل تأمین مواد اولیه، تولید و عرضه یک محصول در بازار	**۵/۶۹**	۵/۶۰	۵/۲۸	۵/۱۲
بی‌تعهدی طرف‌های قرارداد و معامله به اجرای تعهدات و وعده‌هایشان	**۵/۵۵**	۵/۳۰	۵/۳۷	۵/۱۹
ضعف نظام توزیع و مشکل در رساندن محصول به بازار	**۵/۳۵**	۵/۱۹	۴/۹۱	۴/۷۴
تمایل عمومی به خرید کالاهای خارجی و بی‌رغبتی به خرید محصولات ایرانی	**۵/۰۳**	۵/۱۲	۵/۱۱	۴/۸۶
محدودیت دسترسی به حامل‌های انرژی (برق، گاز، گازوئیل و ...)	**۴/۸۹**	۵/۶۳	۶/۵۴	۶/۰۲
نحوه استقبال مشتریان از نوآوری و ابتکار در ارائه خدمات و محصول	**۴/۲۴**	۴/۰۱	۳/۸۷	۳/۸۸
محدودیت دسترسی به آب	**۳/۹۴**	۴/۵۱	۴/۶۱	۴/۲۴

مأخذ: اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، گزارش‌های فصلی پایش محیط کسب‌وکار

۱. با توجه به این که شاخص ملی محیط کسب‌وکار از ترکیب مؤلفه‌های پیمایشی و داده‌های آماری به دست می‌آید و فقط تحت تأثیر مؤلفه‌های پیمایشی نیست، از ذکر آن در این جدول پرهیز شده است.

ارزیابی زمستان ۱۴۰۴ نشان می‌دهد که استان‌های همدان، سمنان و کرمان به ترتیب دارای نامساعدترین و استان‌های چهارمحال و بختیاری، البرز و خراسان جنوبی به ترتیب دارای مساعدترین وضعیت محیط کسب‌وکار در ایران بوده‌اند. اختلاف عدد شاخص وضعیت محیط کسب‌وکار در بهترین و بدترین استان معادل ۰/۶۶ واحد است. همچنین در بین رشته فعالیت‌های اقتصادی، رشته فعالیت‌های «آب‌رسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه»، «سلامت انسان و مددکاری اجتماعی» و «سایر فعالیت‌های خدماتی» به ترتیب دارای بدترین وضعیت محیط کسب‌وکار و «فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی»، «هنر، سرگرمی و تفریح» و «مالی و بیمه» به ترتیب دارای بهترین وضعیت محیط کسب‌وکار در مقایسه با سایر رشته فعالیت‌های اقتصادی در کشور بوده‌اند. در این زمینه اختلاف عدد شاخص وضعیت محیط کسب‌وکار در بهترین و بدترین رشته فعالیت معادل ۱/۳۷ واحد است. از نظر اندازه بنگاه، عدد شاخص محیط کسب و کار بنگاه‌هایی که بیشتر از ۲۰۰ نفر کارکن دارند معادل ۵/۹۴ محاسبه شده که نشان‌دهنده وضعیت کسب‌وکار بهتر در این بنگاه‌ها نسبت به سایر بنگاه‌های اقتصادی است. از سوی دیگر عدد شاخص محیط کسب‌وکار در بنگاه‌های با ۱۰۱ تا ۲۰۰ نفر کارکن، ۶/۴۱ محاسبه شده است و این بنگاه‌ها وضعیت بدتری نسبت به بنگاه‌های دیگر داشته‌اند. از نظر سابقه فعالیت بنگاه، در بنگاه‌هایی که فعالیت اقتصادی آنها بیش از ۱۱ سال است، نامساعدترین وضعیت محیط کسب‌وکار اعلام شده و بنگاه‌های اقتصادی با سابقه فعالیت کمتر از ۲ سال، مساعدترین وضعیت محیط کسب‌وکار را گزارش کرده‌اند. میزان استفاده از ظرفیت (ظرفیت فعال) بنگاه‌های اقتصادی مشارکت‌کننده در این طرح در زمستان ۱۴۰۴ به طور متوسط ۳۴ درصد بوده که نسبت به زمستان ۱۴۰۳، کاهش قابل توجه ۷ واحد درصدی را نشان می‌دهد.

۱۰. نکات کلیدی

- رشد اقتصادی منفی ۰/۷ درصدی در سال ۱۴۰۴ بر اساس گزارش بانک مرکزی، ورود اقتصاد کشور به فاز رکودی را تأیید می‌کند. در این سال، بخش‌های کشاورزی و صنایع و معادن به ترتیب با رشدهای منفی ۴/۲ درصدی و منفی ۳/۲ درصدی، رکود عمیقی را تجربه کردند. سرمایه‌گذاری نیز در این سال انقباض شدید ۱۱/۹ درصدی را ثبت کرد. گروه خدمات که در فصول ابتدایی این سال لنگرگاه ثبات بود، در فصل پایانی سال، خود نیز به رکود فرو رفت تا رشد سالانه آن از ۱/۲ درصد فراتر نرود. رد پای شوک‌های سیاسی و جنگ در این ارقام به خوبی قابل مشاهده است.
- میزان انقباض بخش صنایع و معادن در سال ۱۴۰۴، از سال ۱۳۹۷ تاکنون بی‌سابقه بوده و آخرین رشد منفی این گروه نیز در سال ۱۳۹۷ همزمان با اعمال مجدد تحریم‌های اقتصادی به ثبت رسیده بود.
- در سال ۱۴۰۴ رشد اقتصادی گروه نفت و گاز (بر اساس آمار بانک مرکزی) تنها ۳/۱ درصد بود که اگرچه کمتر از رشدهای سال‌های قبلی این بخش محسوب می‌شود، اما نسبت به سایر بخش‌های اقتصاد در این سال بهتر ارزیابی می‌شود. به همین دلیل سهم این گروه از کل ارزش افزوده اقتصاد ایران به قیمت‌های جاری در این سال به ۹/۱ درصد افزایش یافت. میانگین صادرات نفتی در این سال با وجود نوسان شدید به ۱/۷ میلیون بشکه در روز رسید که ۷/۱ درصد بیش از سال قبل از آن بود. با این حال بروز جنگ در اسفندماه (مارس ۲۰۲۶) صادرات را به ۱/۲ میلیون بشکه در روز کاهش داد، در حالی که قیمت نفت سنگین ایران در پی این تنش‌ها با جهش ۶۶/۰ درصدی به ۱۲۴/۱ دلار در هر بشکه بالغ شد. میانگین تولید نفت خام نیز در سال ۱۴۰۴ با افت ۱/۹ درصدی به ۳/۲ میلیون بشکه در روز رسید.
- در سال ۱۴۰۴، با تداوم رکود در بخش ساختمان، سهم ارزش افزوده این بخش از تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری با افت ۰/۶۴ واحد درصدی نسبت به سال ۱۴۰۳ به ۴/۵۲ درصد تقلیل یافت. همزمان صدور پروانه‌های ساختمانی با افت شدید در سه فصل ابتدایی این سال به ۷۵ هزار فقره رسید که چشم‌انداز کاهش ۲۰/۳ درصدی را برای کل سال ۱۴۰۴ ترسیم می‌کند.
- در سال ۱۴۰۴ نرخ بیکاری جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر با کاهش ۰/۱ واحد درصدی نسبت به سال ۱۴۰۳، به ۷/۵ درصد رسیده است که این کاهش به دلیل تضعیف ۰/۴ واحد درصدی نرخ مشارکت در سال ۱۴۰۴ بوده و نسبت اشتغال نیز در این سال با افت مواجه شده است. در این سال سهم بیکاری افراد دارای تحصیلات دانشگاهی از کل بیکاری کشور به حدود ۳۹/۰ درصد رسیده که نسبت به سال ۱۴۰۳ کاهش حدود ۳/۲ واحد درصدی را نشان می‌دهد.
- برآورد می‌شود منابع و مصارف عمومی دولت در سال ۱۴۰۴، به ترتیب معادل ۴۰,۰۷۳ هزار میلیارد ریال و ۴۳,۶۲۶ هزار میلیارد ریال تحقق یافته باشد. بر این اساس، نسبت برآورد عملکرد منابع عمومی به رقم مصوب قانون بودجه در سال ۱۴۰۴ معادل ۸۰/۹ درصد بوده و در مقابل، این نسبت برای مصارف عمومی به ۸۸/۰ درصد بالغ شده است. این تفاوت حدود ۷/۱ واحد درصدی منجر به بروز کسری تراز شکلی به مبلغ ۳,۵۵۳ هزار میلیارد ریال شده که احتمالاً با استفاده از تنخواه دریافتی از بانک مرکزی تأمین شده باشد.
- موازنه کل پرداخت‌ها در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۴ با سقوط شدید ۸۳/۹ درصدی به رقم ناچیز ۱۱۴ میلیون دلار تنزل یافت. این افت، بازتابی از کاهش ۱۳/۹ درصدی مازاد حساب جاری (رسیدن به ۱۳/۹ میلیارد دلار) و تعمیق ۳۵/۹ درصدی کسری خالص حساب سرمایه (ثبت کسری ۱۹/۲ میلیارد دلاری) بوده است. با این حال ورود جریان‌های پنهان ارزی که خود را در قالب رقم قابل توجه و مثبت ۵/۴ میلیارد دلاری در ردیف اشتباهات و از قلم افتادگی‌ها نشان داده، به عنوان یک ضربه‌گیر عمل کرده و مانع از کسری مطلق موازنه کل و افت شدید ذخایر بین‌المللی شده است.
- قیمت هر دلار آمریکا که سال ۱۴۰۴ را با حدود ۹۷۰ هزار ریال آغاز کرده بود، به حدود یک میلیون و ۶۰۰ هزار ریال در پایان آن سال رسید که حاکی از نرخ رشد حدود ۶۵ درصدی این متغیر مهم اقتصادی بین دو مقطع مورد اشاره است. در اوایل زمستان و با هدف از بین بردن شکاف بین نرخ‌های ارز در بازار آزاد و بازار ثانویه، با اجرای یکسان‌سازی نرخ ارز این شکاف به حدود ۱۵/۰ درصد کاهش یافت، اما مجدداً این شکاف رو به فزونی گذاشت و بنابراین یکسان‌سازی نرخ ارز در عمل با شکست مواجه شد.
- در اسفند ۱۴۰۴ حجم نقدینگی با ۵۳/۳ درصد رشد نسبت به پایان سال ۱۴۰۳ به رقم ۱۵۵,۸۱۲ هزار میلیارد ریال بالغ شد. بررسی تحولات نقدینگی نشان می‌دهد که این متغیر پولی در سال ۱۴۰۴ به طور میانگین ۳/۶ درصد در ماه رشد داشته که از میانگین ماهانه سال ۱۴۰۳ بیشتر است. نرخ رشد سالانه پایه پولی در طول سال ۱۴۰۴ به طور متوسط از سال قبل از آن بیشتر بود. این نرخ که بهار ۱۴۰۴ را با ۲۵/۹ درصد آغاز کرده بود، در پایان اسفند به ۶۱/۵ درصد افزایش یافت.
- نرخ تورم سالانه مصرف‌کننده سال ۱۴۰۴ را با ۳۶/۴ درصد آغاز کرد و در یک روند افزایشی مستمر با ۴۸/۳ درصد به پایان رساند. نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه مصرف‌کننده نیز سال ۱۴۰۴ را با ۴۱/۴ درصد آغاز و با نرخ معنی‌دار ۶۲/۱ درصد به پایان رساند. شاخص قیمت مصرف‌کننده به تفکیک گروه‌های کالایی نشان می‌دهد در دو ماه آخر سال ۱۴۰۴، گروه «خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها» نرخ‌های تورم نقطه‌به‌نقطه سه رقمی را تجربه کرده که نشان از فشار قابل توجه برای تأمین نیازهای اولیه زندگی به ویژه در دهک‌های پایین هزینه‌ای دارد.
- مجموعه‌ای از ریسک‌های برون‌زا نظیر تنش‌های سیاسی و دو جنگ اخیر علیه ایران باعث شدند تا بازدهی بازار سرمایه ایران در سال ۱۴۰۴ (بازدهی اسمی ۳۷/۰ درصدی برای بورس اوراق بهادار تهران و ۱۶/۸ درصدی برای فرابورس ایران) نه تنها از سایر بازارهای موازی، بلکه حتی از نرخ تورم سالانه کشور برای این سال کمتر باشد.
- گزارش مؤسسه فریزر در سال ۲۰۲۵ حاوی نتایج ارزیابی آزادی اقتصادی ۱۶۵ کشور جهان در سال ۲۰۲۳ است که در آن ایران با کسب رتبه ۱۶۱ و امتیاز کلی ۴/۳۷ از ۱۰، نسبت به سال قبل از آن سه پله تنزل داشته و در گروه پنج کشور آخر از نظر آزادی اقتصادی بوده است. در گزارش سال ۲۰۲۶ مؤسسه هریتج نیز جایگاه ایران در بین ۱۷۶ کشور مورد مطالعه

تغییر نکرده و همچنان مانند سه گزارش قبلی در رتبه ۱۶۹ قرار دارد. به علاوه، نتایج گزارش اتاق بازرگانی در زمینه پایش محیط کسب‌وکار ایران نشان می‌دهد که شاخص ملی محیط کسب‌وکار در زمستان ۱۴۰۴ به عدد ۶/۲۰ رسیده که از بدتر شدن محیط کسب‌وکار نسبت به زمستان سال ۱۴۰۳ و پاییز سال ۱۴۰۴ حکایت دارد.

منابع

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، گزارش‌های فصلی پایش محیط کسب‌وکار؛
اوپک، گزارش‌های ماهانه؛
بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، آمارهای بانکی؛
بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، حساب‌های ملی؛
بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش‌های تحولات بازار مسکن شهر تهران؛
بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش‌های شاخص بهای مصرف‌کننده؛
بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش‌های هفتگی حراج اوراق بدهی دولت؛
بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی؛
بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، نماگرهای اقتصادی؛
پایگاه اینترنتی تانکر ترکرز؛
دیوان محاسبات کشور، پایگاه اطلاع‌رسانی؛
سازمان امور مالیاتی کشور؛
سازمان برنامه و بودجه کشور، لوایح و قوانین بودجه سالانه؛
سازمان بورس و اوراق بهادار، گزارش‌های آماری وضعیت بازار سرمایه؛
سازمان خصوصی‌سازی، آمار عملکرد سالانه ارزش واگذاری سهام و دارایی بنگاه‌های مشمول واگذاری؛
شرکت بورس اوراق بهادار تهران، مدیریت آمار و اطلاعات، گزارش‌های تفصیلی ماهانه بازار؛
فرابورس ایران، اداره آمار و تحلیل اطلاعات، گزارش‌های آماری سالانه؛
گمرک ایران، آمارهای مقدماتی تجارت خارجی ایران؛
مرکز آمار ایران، حساب‌های ملی؛
مرکز آمار ایران، شاخص قیمت مصرف‌کننده؛
مرکز آمار ایران، نتایج طرح آمارگیری نیروی کار، فصول مختلف سال ۱۴۰۴؛
مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، گزارش‌های تحلیلی بودجه؛
مرکز مدیریت بدهی‌های عمومی و روابط مالی دولت، خبرنامه‌های هفتگی مدیریت بدهی‌های عمومی؛
مؤسسه فریزر، شاخص آزادی اقتصادی؛
مؤسسه هریتج، گزارش‌های شاخص آزادی اقتصادی.

این صفحه بنابه ضرورت صفحه‌آرایی سفید گذاشته شده است

ساختمان ادارات مرکزی بانک خاورمیانه

ساختمان شماره ۱

تهران، خیابان احمد قصیر (بخارست)، نبش خیابان پنجم

تلفن: ۴۲۱۷ ۸۰۰۰ فکس: ۹۱۲۱ ۲۳۸۳

کدپستی: ۱۵۱۳۶۴۵۷۱۷ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۴۴۴۵

ساختمان شماره ۲

تهران، خیابان احمد قصیر (بخارست)، خیابان ششم، شماره ۲۶

تلفن: ۸۸۵۰ ۹۰۸۱ فکس: ۸۸۷۵ ۶۹۴۹

کدپستی: ۱۵۱۴۶۴۴۱۱۴ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۴۴۴۵

www.middleeastbank.ir

info@middleeastbank.ir